

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE PROGRAMI

**ORTA GELİR TUZAĞI VE TÜRKİYE AÇISINDAN TUZAKTAN ÇIKIŞI
DESTEKLEYİCİ MALİYE POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Halime Büşra ERDÜZEN YILMAZ

HAZİRAN-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE PROGRAMI

**ORTA GELİR TUZAĞI VE TÜRKİYE AÇISINDAN TUZAKTAN ÇIKIŞI
DESTEKLEYİCİ MALİYE POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Halime Büşra ERDÜZEN YILMAZ

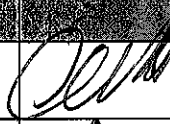

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemil RAKICI

HAZİRAN-2019

TRABZON

ONAY

Halime Btşra ERDÜZEN YILMAZ tarafından hazırlanan “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Açısından Tuzaktan Çıkışı Destekleyici Maliye Politikaları” adlı bu Çalışma 14.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Cemil RAKICI	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN	Üye	☒	☐	
Doç Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Halime Büşra ERDÜZEN YILMAZ

06.06.2019

ÖNSÖZ

Orta gelir tuzağı, son on yılda iktisatçılar tarafından oldukça tartışılan bir konu olmuştur ve devlet ekonomisinin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra durgunluğa girmesi veya büyümesinin yavaşlaması olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde dünya genelinde bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve gelir tuzağına yakalanmış olanlar ve bu tuzaktan kurtulmuş ülkeler incelenerek orta gelir tuzağı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Takip eden bölümde ülke örnekleri ve Türkiye açısından il bazında gelir seviyeleri incelenmiş hangi ilin yüksek, orta ve düşük gelir seviyesinde olduğu 1987 – 2017 yılları arasında incelenmiştir. Son bölümde orta gelir tuzağından çıkmak için ekonominin büyümesine destek sağlayacak maliye politikaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tez yazım süreci boyunca bana her aşamada bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Cemil RAKICI'ya ve her sorduğum soruya bıkmadan usanmadan cevap veren Prof. Dr. Hasan ÖZYURT'a, evlatları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, her daim umut kaynağım olan sevgili annem ve babam Emine – Ali Kemal ERDÜZEN'e ve bana sabır gösterip destekleyen sevgili eşim Arş. Gör. Hikmet YILMAZ'a ve geleceğinin çok güzel olmasını dilediğim bana neşe katan minik oğlum Yağız Alp YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Halime Büşra ERDÜZEN YILMAZ

06.06.2019

ÖZET

1960'lı yıllardan itibaren tartışılmaya başlanan orta gelir tuzağı birçok gelişmekte olan ülke için kritik bir önem arz etmektedir. Yoksulluk tuzağından ya da bu tuzağa yakalanmadan yoksulluk sınırından çıkan ülkelerin bazıları mevcut ekonomik yapıları ile orta gelir grubunu aşmada başarısız kalmakta ve tuzağa yakalanmaktadır. Genellikle kişi başı yurtiçi hâsıla ile ölçülen orta gelir tuzağı kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar alt orta gelir ve üst orta gelir grubu ve tuzaklarıdır.

Dünya Bankası'na göre Türkiye 1955 yılında alt orta gelir grubuna, 2004 yılında üst orta gelir grubuna geçmeyi başarmıştır. Dünya bankasının kişi başı yurtiçi hasılayı dikkate alarak yaptığı gelir sınıflandırması Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise neredeyse 70 yıldır orta gelir grubundadır.

Orta gelir tuzağından çıkış için ekonomik büyümenin sürekliliği esastır. Çünkü ekonomik büyüme yatırım, üretim, istihdamı destekleyerek milli geliri artırır. Bu yüzden orta gelir tuzağında uzun süre kalınırsa toplumun refahı düşecektir.

Ekonomik büyümeyi ve kişi başına düşen yurtiçi hasılayı arttırmaya destek olmak için maliye politikaları kullanılmaktadır. Buna istinaden gelir tuzaklarından kurtulmak için de maliye politikalarının etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Özellikle üst orta gelir grubunda bulunan ve alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna geçmesi oldukça uzun süren Türkiye Cumhuriyeti bakımından da bu konu hassas bir nitelik kazanmaktadır ve maliye politikalarının doğru ve etkin kullanımı gerekmektedir.

Bu çalışmada Dünya Bankası ve TÜİK verileri kullanılarak dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerin ve Türkiye'deki illerin hangi gelir seviyesinde bulunduğu ve Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkışını destekleyecek maliye politikaları hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Maliye Politikası, Türkiye.

ABSTRACT

Since it was first introduced in 1960s, middle income trap has been an issue of vital importance for many developing countries. Some of the countries that come out of the poverty line without being caught in this trap or fail to surpass the middle income group with their current economic structures are caught and trapped. The middle income trap, which is generally measured by domestic income per capita, is divided into two sub-groups. These are lower middle income and upper middle income group and traps.

Turkey has succeeded to pass to the lower middle income group in 1955, and upper middle income group in 2004. When the World Bank's, taking into account the per capita gross domestic product is evaluated in terms of the revenue classification Turkey is almost the middle income group for 70 years. Turkey has been in the middle income group for almost 70 years according to the World Bank's revenue classification which takes the per capita gross domestic product into account.

The stability of economic growth is essential to be able to escape the middle income trap as the economic growth increases national income by supporting investment, production and employment. Thus, long-term survival of the middle income trap will decrease the welfare of the society.

Fiscal policies are used to support economic growth and increase per capita domestic product. Therefore, fiscal policies should be used effectively to avoid income traps. This issue is very crucial particularly for Republic of Turkey whose movement from lower middle income to middle income group took rather long time. Hence, correct and effective use of fiscal policies gains cardinal significance.

Using the WorldBank's and TSI (Turkish Statistical Insititute) Data, this study provides a comprehensive analysis regarding the income levels of some developed and developing countries in the world as well as cities in Turkey. Furthermore, the study provides solutions regarding the fiscal policies that might help Turkey to escape the middle-income trap.

Keywords: Middle Income Trap, Fiscal Policy, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR, GELİR GRUPLARI, GELİR TUZAĞI	3-32
1.1. Gelir.....	3
1.1.1. Milli Gelir.....	4
1.1.1.1. Gayri Safi Milli Hâsıla.....	5
1.1.1.1.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsıla	5
1.1.2. Yurtiçi Gelir	5
1.1.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla.....	5
1.1.2.1.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	7
1.2. Gelir Grupları	8
1.2.1. Yüksek Gelir	9
1.2.2. Orta Gelir.....	10
1.2.3. Düşük Gelir	13
1.3. Gelir Tuzağı	16
1.3.1. Yüksek Gelir Tuzağı	18
1.3.2. Orta Gelir Tuzağı	20
1.3.2.1. Orta Gelir Tuzağı Nasıl Belirlenir?.....	25
1.3.2.2. Alt Orta Gelir Tuzağı	27
1.3.2.3. Üst Orta Gelir Tuzağı.....	28
1.3.2.4. Orta Gelir Tuzağının Nedenleri	30
1.3.3. Düşük Gelir Tuzağı	30

1.3.4. Tuzaktan Çıkışın Önemi.....	31
------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTA GELİR TUZAĞI: ÜLKE ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ İLLER..... 33-62

2.1. Güney Kore	33
2.2. Çin.....	34
2.3. Malezya	35
2.4. Türkiye	36
2.4.1. Türkiye'nin GSYH'si ve GSYH'nin Büyüme Hızı.....	38
2.4.2. Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH.....	40
2.4.3. Türkiye'deki İllerin Gelir Seviyeleri ve Gelir Tuzağı.....	42
2.4.3.1. Yüksek Gelirli İller ve Yüksek Gelir Tuzağı	51
2.4.3.2. Orta Gelirli İller ve Orta Gelir Tuzağı	53
2.4.3.2.1. Alt Orta Gelirli İller ve Alt Orta Gelir Tuzağı	53
2.4.3.2.2. Üst Orta Gelirli İller ve Üst Orta Gelir Tuzağı	54
2.4.3.3. Düşük Gelirli İller ve Düşük Gelir Tuzağı.....	56
2.4.4. Türkiye Açısından Orta Gelir Tuzağı ve Nüfus İlişkisi	58
2.4.5. Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Nedenleri.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞTA UYGULANAN VE UYGULANABİLECEK MALİYE POLİTİKALARI 63-89

3.1. İç Talebi Arttırıcı Maliye Politikaları.....	65
3.2. Beşeri Sermayenin Desteklenmesi	66
3.2.1. Türkiye'de Uygulanan Eğitim Teşvikleri.....	68
3.3. Bölgesel Farklılıkların Azaltılmasında Destekler Sağlamak.....	70
3.4. Toplam Faktör Verimliliğini Arttırmaya Yönelik Teşvikler.....	72
3.5. AR-GE Çalışmalarının Desteklenmesi.....	73
3.5.1. Türkiye'de Uygulanan AR-GE Teşvikleri.....	77
3.6. Bilim ve Teknoloji Alanında Yenilikler Yapılmasını Teşvik Etmek	79
3.7. Vergi Sistemi İçerisinde Dolaylı Vergi Payının Arttırılması	81
3.8. Katma Değeri Yüksek Ürünlerin Üretimlerini Desteklemek	83
3.9. Yatırım ve Tasarruf Oranlarını Arttırmayı Desteklemek	84
3.9.1. Türkiye'de Uygulanan Yatırım ve Tasarruf Teşvikleri.....	85
3.10. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması.....	88
3.11. Ulaştırma Alt Yapısının Geliştirilmesi İçin Kamu Harcaması Yapılması	89

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	90
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	94
EKLER.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	118

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Yüksek Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si \$12,236 ve üstü).....	10
2	Orta Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si \$ 1,006\$ - 12,235\$).....	13
3	Düşük Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si 1,005\$ ya da daha az)	15
4	Orta Gelirli Ülkelerin Temel Sorunları	24
5	Orta Gelirli Ekonomilerin Yazarlar Tarafından Sınıflandırılması	26
6	Alt Orta Gelir Tuzağına Yakalanmış Ülkeler.....	27
7	Günümüzde Alt Orta Gelir Tuzağını Yaşayan Ülkeler	28
8	Dünyadaki Bazı Ülkelerin Üst Orta Gelir Düzeyinde Kaldıkları Yıllar ve Ortalama Kişi Başına GSYH'nin Büyüme Oranı	29
9	Yıllar İtibariyle Türkiye ve ABD'nin kişi başı GSYH'sinin Yüzdalık Oranı	42
10	Yıllar İtibariyle Gelir Seviyelerinin Analitik Sınıflandırması.....	44
11	Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (1987- 1999)	45
12	Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari ile Kişi Başı GSYH'si (\$) (2000- 2017)	48
13	Türkiye'de Yıllar İtibari ile Yüksek Gelir Seviyesinde Bulunan İller	52
14	İllerin Düşük Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar	57
15	Türkiye'deki Yoksulluk ve Açlık Sınırı.....	58
16	Maliye Politikasının Araçları.....	64
17	Bazı Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı.....	76
18	Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Vergilerin Katkısı.....	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Ekonomik Gelişimin Evreleri.....	21

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Kişi Başı GSYH'nin Yıllık Artış Oranı (%).....	19
2	GSYH Yıllık Büyüme Oranı (%).....	19
3	Ekonomik Gelişimin Aşamaları ve Orta Gelir Tuzağı.....	22
4	Orta Gelirli Ülkeler Açısından GSYH Büyüme Oranları.....	25
5	Türkiye'nin GSYH'si.....	38
6	Türkiye'nin GSYH'sinin Dolar Cinsinden Gösterimi.....	39
7	Türkiye'nin GSYH Büyüme Hızı.....	39
8	Türkiye'nin Kişi Başına GSYH'si.....	41
9	Bazı Ülkelerin Nüfus Artış Hızı.....	60
10	AR-GE Harcamasının GSYH İçindeki Payı.....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
FATİH	: Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanununun
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KDVK	: Katma Değer Vergisi Kanunu
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanununun
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development – Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGT	: Orta Gelir Tuzağı
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SKE	: Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi
SYH	: Safi Yurtiçi Hasıla Kavramına
TDK	: Türk Dil kurumu
TEK	: Türkiye Ekonomi Kurumu
TFV	: Toplam faktör verimliliği
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TÜBA	: Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü
UN	: United Nations – Birleşmiş Milletler
UNDP	: United Nations Development Programme – Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

İkinci dünya savaşı sonrası ekonomik hayata hâkim olan kalkınmacı iktisat anlayışı sonucu devlete biçilen rolün önemi ve kapsamı artmıştır. Ülkelerin temel amacı sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilmektir. Ülkeler orta gelire geçtikten sonra, her yıl kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla oranını arttırarak belirli bir süre sonunda yüksek gelirli ülke olmayı hedeflemektedirler. Aynı zamanda 1960 yılında Dünya Bankası raporu ile ilk kez ortaya atılan orta gelir tuzağı kavramı hükümetlerin bu tuzaktan kaçınmalarını gerekli kılmış ve bunun için politikalar geliştirme gereksinimini doğurmuştur.

Tarihte, kimi ülkeler bu tuzağa yakalanmadan büyümelerine devam ederek, yüksek gelir grubuna geçerken; kimi ülkelerin ise bu tuzağa yakalandıkları görülmüştür. Aynı zamanda orta gelir grubu da alt ve üst orta gelir şeklinde ikiye ayrılarak bu grupların da ülkeler için birer tuzak oluşturdukları belirtilmiştir.

Günümüz dünya ekonomileri, gelişmişlik seviyelerine göre, üç gruba ayrılmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan bu sınıflandırmada kişi başına düşen GSYH baz alınmaktadır. Dünya Bankasına göre 2018 yılı için düşük gelirli ülkelerin kişi başına düşen GSYH'si 1,005 \$ ve altı, orta gelirli ülkeler 1,006-12,235 \$ arasında ve yüksek gelirli ülkelerin kişi başına düşen GSYH'si 12,236\$ ve üstü olarak belirlenmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler genellikle orta gelirli ülkelerdir ve dünyada yaşanan ekonomik krizlerden gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla etkilenmektedirler. Kırılgan ekonomik yapıya sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme oranları bunlardan ötürü dalgalı seyretmektedir. Orta gelir tuzağına genel itibariyle gelişmekte olan ülkeler yakalanmaktadır.

Çalışmanın amacı; yoksulluk sınırını aşip orta gelir grubuna ulaşan ülkelerin bu tuzağa yakalanmadan yollarına devam edebilmeleri için ya da tuzağa yakalansalar dahi en erken zamanda tuzaktan çıkabilmeleri için maliye politikasını kullanarak neler yapılabileceği hakkında çözüm önermektedir.

Çalışmada, yöntem olarak ulaşılabilecek ilgili bilimsel kaynaklardan yararlanarak, sorunun analiz edilmesi ve çözümü için uygun maliye politikalarının ortaya konulması tercih edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde genel hatlarıyla gelir olgusu, kişi başına düşen gayri safi milli ve yurtiçi hâsıla, dünyadaki gelir grupları ve gelir seviyeleriyle birlikte gelir tuzakları, gelir

tuzaklarının matematiksel olarak hesaplanması ve hangi ülkelerin gelir tuzağı yaşadığı incelenmiştir. Aynı bölümde Türkiye ve bazı ülkelerin ekonomik büyüklükleri de açıklanmıştır. Orta gelir tuzağına yakalanmış ve kurtulabilen ülkeler ortaya konmuştur.

İkinci bölümünde dünyada orta gelir tuzağını yaşamış bazı ülkeler ve Türkiye ekonomisi hakkında genel bilgiler verilerek, Türkiye'deki gelir seviyeleri 1987-2017 yılları arasında incelenmiştir. İllerin kişi başına düşen GSYH'si, Dünya Bankasının her yıl belirlediği gelir seviyesi rakamlarıyla karşılaştırılarak, gelir grupları il bazında incelenmiş hangi yıllarda Türkiye'deki illerin düşük gelir, alt orta gelir, üst orta gelir ve yüksek gelir seviyelerinde olduğu belirlenmiştir. Gelir tuzağında bulunan iller tespit edilmiştir. Sonrasında orta gelir tuzağı ve nüfus ilişkisi Türkiye açısından incelenmiş ve Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmesinin nedenlerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkabilmesi için uygulanan ve uygulanabilecek maliye politikaları hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Sonuç ve öneriler kısmında araştırmada elde edilen sonuçlar ve Türkiye'nin orta gelirden yüksek gelire geçebilmesi için yapması gerekenler değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR, GELİR GRUPLARI, GELİR TUZAĞI

Üstün olmak, kusursuz bir bütünlük için harcanan çabadır. Üstün olma çabası bireyi bir gelişim döneminden diğere taşıır. İnsanları harekete geçiren, güdüleyen güç hep bu üstün olma çabasıdır. Buradan yola çıkarak ülkeler ve toplumlar üstün ve gelişmiş olma çabası içerisinde (Adler, 1925: 9). Bu çaba, büyüme, gelişme ve kalkınma kavramlarını ekonomistlerin birincil arayışları olarak karşımıza çıkarmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemlerde, ülkelerin çoğu refah seviyesine ve güçlü ekonomiye ulaşma arzusuyla yola çıkmıştır. Fakat çok azı şu an da bu seviyeye ulaşabilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde gelir, gelir grupları ve gelir tuzağı hakkında teorik düzeyde özet bilgi verilecektir.

1.1. Gelir

Gelir kelime olarak her ne kadar ekonomik manada bir çağrışım yapsa bile vergi ve muhasebe bilimleri açısından da sıklıkla tartışılan ve farklı tanımlamalara karşımıza çıkan bir kavramdır. Sözlükte “bireye ya da topluma belirli bir zamanda ve belirli yerlerden sürekli bir biçimde gelen para” veya “bir ekonomik birimin belli bir süre içinde kazandırdığı aylık, kira vb. getiri, varidat, irat “şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2018). Gelire ilişkin gerek ekonomik gerekse de vergisel açıdan farklı yaklaşımlar aşağıda incelenmiştir. Ekonomik açıdan tanımlanan “gelir”de bireysel ve toplumsal olmak üzere iki farklı tanımına yer verilmiştir.

Gelir tanımına ilişkin bir birlik sağlanamamış olmakla birlikte vergi literatüründe üç farklı temel yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki olan kaynak teorisine göre gelir; belirli bir kaynaktan düzenli olarak sağlanan veya en azından belli bir ölçüde sağlanması mümkün olan aynı ve nakdi değerleri ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu durumda düzenli ve sürekliliğin sağlanmadığı milli piyango, loto ikramiyesi gibi arazi nitelikteki kazançlar gelir sayılamamaktadır. Bu olumsuzluktan sıyrılabilme adına ikinci bir yaklaşım olarak Safi (Net) Artış Teorisi ortaya atılarak gelir, bir dönemde sahip olunan servet ile harcamalarda meydana gelen artış ve azalışların net toplamı şeklinde tanımlanarak kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır. Son olarak Haig-Simons gelir tanımında gelir kavramı çok daha kapsamlı hale getirilmiş ve tüketim ve servette artış meydana getirecek her türlü şeyin gelir addedileceği vurgulanmıştır. Örneğin bireyin

oturduğu eve kira ödememesi neticesinde harcamalarında veya servetinde bir artış meydana geleceğinden ödemediği kira dahi gelir olarak kabul edilebilecektir (Şen ve Sağbaşı, 2016: 188-191).

İktisat bilimi ise gelir kavramını genellikle üretim faktörleri ile bağlantı kurarak açıklamaya çalışır. Üretim faktörleri emek, sermaye, toprak ve müteşebbis olarak sıralandığında emeğin getirisi ücret, sermayenin getirisi faiz, toprağın getirisi rant, müteşebbisin getirisi ise kar olarak nitelendirilir. İşte üretim sürecine katılan söz konusu bu faktörlerin her birinin getirisi iktisadi açıdan gelir olarak kabul edilmektedir. Adam Smith geliri “sermayede bir azalmaya neden olmaksızın tüketilebilecek miktar” şeklinde tanımlarken J. R. Hicks’te bireysel geliri “kişinin dönem başındaki durumunu dönem sonunda da korumak üzere tüketebileceği en çok miktar” şeklinde ifade etmiştir. Bu tanımlamalara göre gelir kavramı yalnızca nakdi bir akım olarak düşünülmemektedir, ziyade, nakdi ve aynı nitelikteki kazanımların tamamını kapsadığı anlaşılmaktadır (Şentürk, 2002: 3-5). Oysa nakdi akıma aynı kazanımların dâhil edilmesi birtakım problemleri de beraberinde getirmektedir. Zira aynı kazanımlar içerisinde önemli yer kaplayan öz tüketim, her ne kadar bireye bir fayda akımı yaratıyor olsa da, parasal açıdan değerinin ölçülememesi bireysel geliri hesaplamada ve mukayese etmede güçlük meydana getirmektedir. Bireysel geliri hesaplamada ortaya çıkan bu güçlüğü temelinde iktisatta gelirin tüketim ve fayda prensipleri üzerinden yola çıkılarak tanımlanma gayesinin yattığı ifade edilebilir.

Gelir vergisi kanununda gelirden şöyle bahsedilmektedir; bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı. Ekonomik açıdan gelir kavramını toplumsal (makro) bağlamda tanımlanmaya çalışıldığında ise daha farklı kavramlar ile karşı karşıya kalınmaktadır. Söz konusu kavramların alt başlıklar halinde verilmesi gerek konunun daha anlaşılır olması gerekse de makro ölçekte gelir kavramının gelir tuzaklarını hesaplamada kullanılan bir tanımlama olması nedenlerinden dolayı tercih edilmiştir.

1.1.1. Milli Gelir

Bir ülke vatandaşların sahip oldukları üretim faktörlerine gerek o ülkedeki gerek diğer ülkelerdeki üretime katkıları karşılığında yapılan ödemeler toplamına denir (Ünsal, 2007: 55). Milli gelir kavramı gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) kavramı ile yakından ilgili olmakla birlikte aralarında iki önemli farklılık mevcuttur. GSYH ülke sınırları içinde bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamını ölçerken; milli gelir hesaplamasında bu üretimleri olanaklı kılan sermaye araçlarının, yani ilgili yılda kullanılan makine, teçhizat, taşıt, bilgisayar vb. aletlerin aşınma payının bu toplamdan düşülmesi gerekir. Zira ülkelerin çoğunda GSYH’nin yaklaşık %10’una denk gelen bu

değer hiç kimse açısından bir gelir oluşturmaz. Sermayenin aşınma payı GSYH'den düşüldüğünde kısaca yurtiçi hasıla olarak nitelendirilen safi yurtiçi hasıla kavramına (SYH) ulaşılır ve yukarıda da belirtildiği üzere bu tipik olarak GSYH'nin yaklaşık %90'ına eşittir. SYH rakamının hesaplanmasının ardından bu rakama yurt dışından elde edilen net gelirlerin (net dış alem faktör gelirleri) eklenmesi ya da ülkenin durumuna göre yabancılara ödenen net gelirlerin çıkarılması ile milli gelir rakamına ulaşılmış olacaktır. Örneğin şirketleri ve sermaye varlıkları yabancılara ait olan bir ülkede yurt içi hasıla yüksek olabileceken ödenen kar ve kira bedelleri düşüldüğünde milli gelir daha düşük çıkacaktır. Aksine yabancı ülkelerin sermayesinde büyük bir dilime sahip olan bir ülke de ise yurtiçi hasıladan daha büyük bir milli gelir rakamına ulaşılacaktır (Piketty, 2014: 46-47).

1.1.1.1. Gayri Safi Milli Hâsıla

Bir ülke vatandaşları tarafından bir yılda gerek o ülkede gerekse diğer ülkelerde üretilen nihai malların piyasa değerine denir. Yabancı ülke vatandaşlarının ülkedeki üretime yaptıkları katkıyı kapsamamaktadır. Diğer taraftan ülke vatandaşlarının başka ülkelerde yaptıkları üretime katkıyı kapsamaktadır (Ünsal, 2007: 52). Yani gayri safi milli hasıla (GSMH) üretimin yapıldığı yer itibariyle değil üretim faktörlerinin sahipliğiyle ilgili bir kavramdır.

1.1.1.1.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsıla

Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla, ekonomik refahın bir ölçüsüdür. Bir ülkenin nominal gayri safi milli geliri, o ülkenin nüfusun bölündüğü zaman, kişi başına düşen GSMH bulunur (Berber ve Bocutoğlu, 2010: 27).

$$\text{Kişi Başına Düşen GSMH} = \text{Nominal GSMH} / \text{Toplam Nüfus}$$

1.1.2. Yurtiçi Gelir

Bir ülkenin sınırları içinde bir yılda gerçekleştirilen nihai mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamına (ücret-emek, rant-doğal kaynaklar, faiz-sermaye, kar-teşebbüs) denir (Ünsal, 2007: 54). Milli gelirden farkı; yurtiçi gelir hesabına milli gelire ek olarak yabancılardan ülke içinde ürettikleri mal ve hizmetlerinde eklenmesidir.

1.1.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

İngiliz iktisatçı Sir William Petty 1665 yılında Galler ve İngiltere bölgesinde toprak ve nüfus gibi varlık değerlerini ve gelir ve harcama büyüklüklerini tahmin etmeye yönelik bir yöntem

bulmuştur. Sir William Petty bu ulusal hesap sistemini geliştirip tüm ülkede uygulamıştır ve tüm varlıklar kayıt altına alınabilmiştir. Sonrasında Sir Charles Davenant bu ulusal hesaplama sistemini tekrar gözden geçirerek daha net bir hesaplama yöntemi haline getirmiştir ve GSYH'nin ilk hesaplama yöntemi bu şekilde ortaya çıkmıştır (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 287).

Toplum refahının gelir cinsinden eşiti, kişi başına düşen GSYH değeridir. Gayri safi yurtiçi hasıla; bir ülkenin sınırları içinde belirli bir yılda üretilen nihai malların ve hizmetlerin, üretildikleri yılın piyasa fiyatları üzerinden değerine denir. Ülkede yaşayan yerli ve yabancı vatandaşları kapsamaktadır (Ünsal, 2007: 5).

GSYH sayesinde, ekonomik büyüme hakkında ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Ekonomik büyüme basit olarak, bir ekonominin üretim hacminde, dönemler itibarıyla meydana gelen artış olarak açıklanmaktadır (Özel, 2012: 64). Ekonomik gelişimi de açıklayacak olursak, ülke insanların sosyo - ekonomik durumlarında meydana gelen reel artış veya iyileşmedir (Comin, 2006: 1).

GSYH ile sosyal ve çevresel göstergelerin birleştirilerek bir endeks değeri altında yorumlanmasıyla GSYH'yi kapsayan bileşik endeksler bulunur. Bunların en bilinenleri insani gelişme endeksi (İGE), ve Sürdürülebilir kalkınma endeksi (SKE)'dir. Ülkelerin gelişmişlik göstergelerinde genel itibarıyla bu iki endekse ve kişi başına düşen GSYH'lerine bakılmaktadır (Erden ve Tosunoğlu, 2017: 295).

İnsani Gelişme Endeksi: Gelişme bir toplumun sadece üretiminin ve kişi başına gelirin arttırılması değil, toplumun iktisadi, sosyal, kültürel ve politik yapısında görülen iyileşmedir (Günsoy, 2005: 37). Gelişme kavramı sadece parasal değer olarak anlaşılmalıdır, insanların yoksunluklarının en az seviyede olması insani gelişmişliğin yüksek olması ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan geliştirerek yüksek gelirli ülke konumuna gelmelerinde yardımcı olacaktır. İnsani gelişme ise ülkenin bütün insanların sosyal ve ekonomik açıdan istediklerine ulaşabilmesinin mümkün olması, sağlık ve eğitim hizmetlerine rahatça erişme ayrıca adil gelir dağılımı, insani ve ekonomik gelişmişlik için en önemli unsurlardan biridir. İnsani gelişmişlik olmadan ekonomik gelişmişlik olamayacağı, olsa bile bu yapının sürdürülemez nitelikte kalacağı açıktır. Ekonomik gelişmişlik insani gelişmişlik ile doğru orantılıdır. İnsan yaşantısında her alandaki seçeneklerin fazla olması gelişmişlik belirtisidir. İnsanların seçeneklerinin genişlemesi de insanların kendi yeteneklerini ve fonksiyonlarını geliştirmesi ile mümkün olur. İnsani gelişimi sağlamada üç temel unsur vardır: birincisi insanların uzun ve sağlıklı yaşaması, ikincisi insani yaşam standartlarında ihtiyacı olan her kaynağa erişmek ve bilgiye erişim, yani, eğitim. Üçüncü olarak ise gelir, kesinlikle refahı ve insan seçimlerini genişleten ana unsurlardan biridir, ancak tabii ki de gelir insan

yaşantısının tamamı anlamına da gelmemektedir (United Nations Development Programme [UNDP], 1998: 14).

Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi: Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ve aynı zamanda bugünün ihtiyaçlarının da karşılanabiliyor olmasına denir. Yani gelecekteki nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetinden ödün vermeden, bugünün ihtiyaçları karşılıyorsa ekonomik gelişme ve kalkınma sürdürülebilirdir. Buradan yola çıkarak insanların ihtiyaçlarını yalnızca ekonomik ihtiyaç olarak değil, doğal kaynakların kullanımı olarak da sınıflandırmıştır. Gelecek nesillere de yaşanılabilir bir dünya bırakmak için doğal kaynakların dengeli kullanılması gerekmektedir. Bu sayede nesiller arası eşitlik sağlanmış olacaktır. Birleşmiş Milletler (BM) 2015 yılında SK hedefleri belirlemiştir. Bu hedeflerle ekonomik büyüme, sosyal katılımcılık ve çevresel sürdürülebilirliği bir arada yürütebilmeyi dünyaya yaymak istemektedirler (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2011: 13). Sürdürülebilir kalkınmanın genel kabul gören üç unsuru vardır (Harris, 2003: 1). Bunlar:

Ekonomik: Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınmalıdır.

Çevresel: Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, kaynak temelini sabit tutmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da çevresel yatırım fonksiyonlarının istismarından kaçınmalı ve yenilemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketmelidir. Bu süreç, ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistem işlevlerinin korunmasını da içermelidir.

Sosyal: Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

1.1.1.1.2. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Bir ülkenin gayri safi yurtiçi geliri o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman, kişi başına düşen GSYH elde edilir. Ekonomistler ülkelerin refah düzeylerini kişi başına GSYH bazında karşılaştırırlar.

Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın formülü aşağıdaki gibidir:

$$\text{Kişi Başına Düşen GSYH} = \text{Nominal GSYH} / \text{Toplam Nüfus}$$

Burada GSYH hesaplamada iki alternatif yaklaşım vardır. Bunlar piyasa döviz kuru yaklaşımı ve satın alma gücü paritesi döviz kuru yaklaşımıdır.

Piyasa döviz kuru yaklaşımı: Öncelikle her ülkenin kişi başına GSYH'yi ulusal para birimi cinsinden hesaplanır ve sonrasında da bulunan kişi başına GSYH değeri piyasa döviz kuruna bölünerek dolar bazında kişi başına GSYH değeri hesaplanır.

Satın alma gücü paritesi döviz kuru yaklaşımı: Ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, farklı para birimlerinin satın alma güçlerinin eşitlenmesine satın alma gücü paritesi denir. Buradan yola çıkarak çeşitli mallardan oluşan belirli bir sepetin her iki ülkedeki fiyatını dolar bazında eşitleyen döviz kuru üzerinden kişi başına GSYH ölçülmesine satın alma gücü paritesi döviz kuru yaklaşımı denir (Ünsal, 2007: 68).

1.2.Gelir Grupları

Dünyada, Dünya bankasının yapmış olduğu gelir gruplandırması genel kabul görmektedir. Dünya Bankası; kalkınma göstergeleri veri tabanında, dünya bankası üyesi 188 ülkenin, buna ek olarak, 30,000 den fazla nüfusu olan diğer 26 ülkenin ekonomilerini, data kullanıcılarının bilgiye ulaşabilmesi, gruplama yapabilmesi ve istenilen istatistik verileri karşılaştırabilmesi için gruplandırma yapmaktadır (World Bank, 2018).

Dünya bankası ülkelerin ekonomik sınıflandırmasını gelire göre dört gruba ayırmıştır: düşük gelir, alt orta gelir, üst orta gelir, yüksek gelir. Gelir; ABD doları cinsinden, Dünya Bankası Atlas yöntemi kullanılarak yerel para birimine dönüştürülmüş, kişi başına düşen gayri safi milli gelir ile ölçülür. GSMH tahminleri dünya bankası ülke birimleri içindeki ekonomistler tarafından hazırlanır; ve nüfusun büyüklüğü, Birleşmiş Milletlerin iki yılda bir dünya nüfus beklentileri dahil olmak üzere dünya bankası nüfus istatistikleri araştırmacıları tarafından tahmin edilmektedir (World Bank, 2018).

Dünya bankası tarafından, ülkeler her yıl 1 temmuzda, bir önceki yılın kişi başına düşen GSYH tahminleri baz alınarak yeniden sınıflandırılır. Ülkelerin içinde buldukları gelir grupları takip eden yılın 1 temmuz tarihine kadar belirlenen grupta kalır, hatta kişi başına düşen GSYH tahminleri arada gözden geçirilirse ve değişse bile 1 temmuza kadar belirlenen grupta yer alırlar.

2018 mali yılı için, eğer bir ülkenin kişi başına düşen GSYH'si \$1,006 ya da daha az ise düşük gelirli ekonomi, eğer \$1,006 dan fazla ve \$12,235 den daha az ise orta gelirli ekonomi ve eğer 12,236 \$ veya daha fazla ise yüksek gelirli ekonomi sınıfı içerisindedir. Orta gelir seviyesi

ikiye ayrılır kişi başına düşen GSYH'si 1,006 \$ - 3,955\$ arasında ise Alt-orta gelir eğer 3,955 \$ - 12,235 \$ arasında ise üst-orta gelirlidir (World Bank, 2018).

Dünya bankası gelir sınıflandırmasını kendi geliştirdiği “ATLAS” yöntemine göre yapmaktadır. Bu yöntem hakkında bilgi verecek olursak; belirli operasyonel ve analitik amaçlarla ABD doları cinsinden gayri safi milli hasıla hesaplanırken, basit döviz dönüşüm oranları kullanmak yerine Atlas dönüşüm yöntemini kullanmaktadır. Atlas dönüşüm yönteminin amacı, ulusal gelirin ülkeler arasında çaprazlama olarak karşılaştırılmasındaki döviz kuru dalgalanmalarının etkisini azaltmaktır. Herhangi bir yıl için Atlas dönüşüm faktörü, ülkelerin önceki iki yıl ve o yılı döviz kurlarının ortalamasıdır. Ülke içindeki enflasyon oranları ve uluslararası enflasyon arasındaki farklılıkları düzenler; bu düzenlemedeki amaç enflasyonun yol açtığı döviz kuru oranlarındaki değişimleri azaltmaktır (World Bank, 2018).

1.2.1. Yüksek Gelir

Bu başlık bağlamında gelişmiş – gelişmemiş ülke ayrımının yapılmasında, hangi göstergelere bakılarak karar verildiği incelenecek ve sonrasında yüksek gelir kavramı açıklanacaktır. Dünya bankasının yayınlamış olduğu bir makalesinde, gelişmişliğin ne olduğundan nelere bakılarak karar verildiğinden bahsedilmektedir. Bir toplumun mevcut kaynaklarının miktarı zenginlik göstergesidir ama bu kaynakların tahsisinin adil yapılıp yapılmadığı da zenginlik göstergelerinden biridir. İnsanların yaşam kalitesine bakıldığında gelir ortalamalarının yakın olması, eğitim ve sağlık olanaklarına kolay erişim, iş fırsatları, temiz hava ve güvenli içme suyu temini, suç tehdidinin olmaması, vb. gelişmişlik seviyesini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde önemli rol oynar. Gelişmiş ülkeler sadece ulusal zenginliğini arttırmaya çalışmaz ayrıca insanların özgürlüğünü sağlama, ekonomik güvenliği artırma ve nüfusun önemli kısmının refahını arttırmak için de çaba sarf eder. Ayrıca BM'nin de son yıllarda vurguladığı “insani gelişim” programında gelişmişlik için yaşam beklentisi, yetişkin okuryazarlık, eğitimin her seviyesine ulaşım, gelişmişlik seviyesini belirlemede oldukça önemlidir (UNDP, 2015: 3).

7 milyar dünya nüfusunun sadece çeyreği gelişmiş yüksek gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla bu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki büyük nüfusun daha iyi bir yaşama kavuşması, bu ülkelerde hızlı ve istikrarlı ekonomik büyüme eğiliminin sağlanmasına bağlı olmaktadır. Buna istinaden, ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için birtakım politikaların uygulanması gerekmektedir. Ülkelerin gelişmek için uyguladıkları politikalar birbirinden farklıdır ve zaten farklı olmak zorundadır, çünkü her ülkenin kendine göre avantajlı ve dezavantajlı olduğu konular vardır. Örneğin doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke ile kurak topraklara sahip bir ülkeye aynı politikalar uygulanamaz. Kısaca ülkeleri bu farklılığa iten nedenler kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

Dünya Bankası'nın 2018 yılı verilerine göre toplamda 81 yüksek gelirli ülke vardır. Bunlar tablo 1'de gösterilmiştir. 2018 yılında Arjantin, Hırvatistan ve Panama yüksek gelirli ülke olmuştur.

Tablo 1: Yüksek Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si 12,056 \$ ve üstü)

Andorra	Yunanistan	Polonya	Estonya
Antigua ve Barbuda	Grönland	Portekiz	Yeni Kaledonya
Aruba	Guam	Porto Riko	Uruguay
Avustralya	Hong Kong Sar, Çin	Katar	Fransız Polinezyası
Avusturya	Macaristan	San Marino	Cebelitarık
Bahamalar,	İzlanda	Suudi Arabistan	Faroe Adaları
Bahreyn	İrlanda	Sejšeller	Hollanda
Barbados	Man Adası	Singapur	ABD
Belçika	İsrail	Sint Maarten, (Hollanda bölümü)	Fransa
Bermuda	İtalya	Slovakya	Norveç
İngiliz Virgin Adaları	Japonya	Slovenya	Palau
Brunei Darussalam	İspanya	Kore,	Yeni Zelanda
Kanada	Kuveyt	St. Kitts ve Nevis	Büyük Britanya
Cayman Adaları	St.Martin (Fransız Bölümü)	Letonya	Finlandiya
Kanal Adaları	İsveç	Lihtenştayn	Kuzey Mariana Adaları
Şili	Litvanya	İsviçre	Almanya
Curaçao	Lüksemburg	Tayvan,	Virgin Adaları
Kıbrıs	Makao SAR,	Trinidad ve Tobago	Umman
Çek Cumhuriyeti	Turks ve Caicos Adaları	Malta	Birleşik Arap Emirlikleri
Danimarka	Monaco	Panama	Arjantin
Hırvatistan			

Kaynak: World Bank, 2019.

Yüksek gelirli ülkelerin her birinin kişi başı GSYH birbirinden çok farklıdır. Parasal değer farkı olarak aralarında uçurumlar göze çarpmaktadır. Örneğin dünya bankasının verilerine bakılarak; 2015 yılı Lüksemburg un kişi başı GSYH'si 101,450 \$, Avustralya'nın kişi başı GSYH'si 56,327 dolarken Macaristan'ın kişi başı GSYH'si 12,259 \$'dır. Üç ülke de "yüksek gelirli ülke" olarak sınıflandırılmış olsa bile aralarında çok büyük farklar mevcuttur.

1.2.2. Orta Gelir

Dünya Bankası verilerine göre; 1,006-12,236 \$ aralığında kişi başına GSYH'si olan ülkeler orta gelirlidir. Orta gelir seviyesindeki ülkeler genel itibariyle gelişmekte olan ülkelerdir.

Gelişmekte olan ülke tanımını yapacak olursak; ekonomik büyüklükleri sistem içinde aldıkları rol itibarıyla, küresel ekonomik sistemin üzerinde olumlu veya olumsuz herhangi bir etkisi olması söz konusu olmayan ülkelerdir (Özen, 2004: 201). Bir başka tanımda da gelişmekte olan ülkeler için şöyle söylenmektedir; Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, demokratik yönetim, insan hakları güvencesi, bireysel özgürlükler, kamu hizmetleri, sanayileşme ve kişi başına düşen yıllık gelir bakımından istenen düzeye ulaşamamış ülkeler (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü [TÜBA], 2019).

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri farklı şekillerde ölçülebilir. Bu ölçümlerde nelerin kullanılacağı ve hangi ülkelerin gelişmiş hangi ülkelerin gelişmekte olduğu hangi ülkelerin az gelişmiş olduğunu bulmak ekonomistler arasında hala tartışma konusudur. Değerlendirmelerde genel itibarıyla ekonomik göstergeler (GSYH, GSMH) öne çıkmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerini tek bir ölçüt ile ifade etmek, siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarıdaki farklılıklardan ötürü oldukça zordur. Gelişmişlik düzeyi ölçütlerinde dünyada en çok “kişi başına GSYH” kullanılmaktadır. Diğer ekonomik ölçüt sanayileşme bir diğer ölçüt ise “sağlık ve eğitim” göstergeleridir. Son yıllarda “insani gelişme endekside bir başka ölçüt olarak sistemde yerini almıştır (Dağlar vd., 2012: 80).

Ülke de kişi başına düşen GSYH, eğitim ve sağlık standardı kriterlerinin incelenmesiyle ile belirlenen insani gelişmişlik, ekonomik gelişmişliğin en önemli göstergelerindedir. Bu kapsamda Türkiye, insani gelişmişlik bakımından da ekonomik gelişmişlik bakımından da orta sınıftadır (Doğan ve Gürler,2013: 74).

Bölgeler arası ekonomik farklılıkları az olan ülkeler yüksek gelir seviyesine daha rahat ve hızlı geçiş sağlamaktadır. Bölgesel farklılığın az olması sayesinde göçler engellenebilmekte ve nüfus yoğunluğundan kaynaklanan problemlerin yaşanma olasılığı azalmaktadır.

Yüksek gelir seviyesinde bir ülke olmak için sadece kişi başı GSYH'nin belirtilen seviyelerde olması yeterli değildir, eğitim düzeyinin iyi olması, ülkenin dış tehditlere karşı korunabilme gücünün olması yani uzun yıllar boyunca güvenilir bir ülke statüsünde olması gerekmektedir.

Ülkeler bir üst seviyeye geçişlerini kutlasalar bile belirsiz yeni değişiklikler uygun şekilde idare edilmezse büyüme yavaşlayabilir hatta raydan çıkabilir, ekonomi kendini orta gelir tuzağında bulabilir ve yüksek gelir seviyelerine ulaşmak için savaşılmaya başlayabilir. Tarihsel açıdan bakıldığında, birçok ekonomi orta gelir seviyesine genelde oldukça çabuk ulaşabilmişken, bazıları ise bu sorunun üstesinden gelmede oldukça zorlanmışlardır. Çünkü ülkeler arasındaki politik ve kurumsal farklılıklar bu süreçteki ihtiyaçları daha karmaşık hale getirmektedir. (World Bank, 2007: 3).

Son zamanlardaki çalışmalar gösteriyor ki, ülkeler başlangıçta değişik alanlara yönelmekte, katma değer ve istihdam, ekonomi sayesinde gittikçe genişlemektedir. Ülkeler arasındaki farklılıkların dönüm noktası sistematik olarak orta gelir seviyesinde meydana gelmektedir. Ülkeler istihdamda ve üretimde uzmanlaşmaya başladıkları ve üretimde ölçek ekonomilerinden yararlandıkları görülmektedir. Orta gelirli ülkeler eğer zengin olmak istiyorsa, uzmanlaşmayı destekleyen yeni stratejileri benimsemeleri gerekmektedir. Orta gelirli ülkeler gerek fakir gerek zengin ülkelere daha az hızla büyümekten yola çıkarak zenginleşmek isteyen ülkelere farklı şeyler yapma zorunluluğu fikri oluşur. Kabul edilir ki orta gelirli ülkeler, olgun endüstrilerde baskın olan düşük ücretli fakir ülkelerin rekabeti ve teknolojinin hızla değiştiği endüstrilerde baskın olan zengin ülkelerin yenilikleri arasında sıkışıp kalır (Gill ve Kharaş,2007: 5). Dünya bankası verilerine göre toplamda 47 alt orta gelirli ve 56 üst orta gelirli ülke vardır. Bu ülkeler Tablo 2’de gösterilmiştir. 2018 yılında Ermenistan, Guatemala, Ürdün üst orta gelir seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 2: Orta Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si (996 \$ - 12,055 \$))

Alt Orta Gelirli Ülkeler (996 \$ - 3,895 \$ arasında)			
Solomon Adaları	Gana	Mikronezya	Sri Lanka
Bangladeş	Vietnam	Moldova	Sudan
Butan	Honduras	Moğolistan	Svaziland
Bolivya	Hindistan	Fas	Batı Şeria ve Gazze
Cabo Verde	Endonezya	Myanmar	Kenya
Kamboçya	Zambiya	Nikaragua	Timor-lesté
Kamerun	Kiribati	Nijerya	Sao Tome ve Principe
Kongo	Kosova	Pakistan	Gürcistan
Fildişi sahilleri	Kırgızistan	Papua Yeni Gine	Ukrayna
Cibuti	Lao pdr	Filipinler	Özbekistan
Mısır	Lesoto	Angola	Vanuatu
El Salvador	Moritanya	Tunus	
Üst Orta Gelirli Ülkeler (3,896 \$ - 12,055 \$ arasında)			
Arnavutluk	Kolombiya	Kazakistan	Sırbistan
Cezayir	Kosta Rika	Lübnan	Güney Afrika
Amerikan Samoası	Küba	Libya	St. Lucia
Ekvator	Dominika	Makedonya	St. Saint Vincent ve Grenadinler
Azerbeycan	Dominik Cumhuriyeti	Malezya	Surinam
Belarus	Ekvator Ginesi	Maldivler	Tayland
Belize	Karadağ	Marşal Adaları	Türkiye
Bosna Hersek	Fiji	Mauritius	Türkmenistan
Botsvana	Gabon	Meksika	Tuvalu
Brezilya	Ermenistan	Namibya	Venezuela
Bulgaristan	Grenada	Ürdün	Ekvator
Çin	Guyana	Nauru	Romanya
Irak	İran	Guatemala	Jamaika
Tonga	Peru	Paraguay	Rusya

Kaynak: World Bank, 2019.

1.2.3. Düşük Gelir

Dünya Bankası verilerine göre; 1,005 \$ dan az kişi başına GSYH'si olan ülkeler düşük gelirlidir. Düşük gelirli ülkeler genel itibari ile az gelişmiş ve yoksul ülkelerdir. Az gelişmişlik ve yoksulluk birbiriyle iç içe geçmiş kavramlardır.

Az gelişmiş ülkeleri tanımlayacak olursak; tarımsal ekonomik yapıya sahip olup, tarımsal teknolojisi gelişmemiş, doğurganlığın yüksek ve aşırı nüfus artışının var olduğu, yaşam süresinin kısa ve sağlık hizmetlerinin geride olduğu, sanayileşmenin ve kentleşmenin yavaş olduğu ve eğitim imkanlarının az, okuma yazma oranının ve kişi başına düşen GSYH'nin çok düşük olduğu ülkelere az gelişmiş ülke denmektedir (Tezcan, 1979: 29).

1901 yılında Seebohm Rowntree'nin yaptığı tanıma göre yoksulluk; toplam gelirin, biyolojik varlığı sürdürebilmek için gerekli olan yeme, içme, giyim gibi asgari seviyedeki fiziki ihtiyaçları karşılayamamasıdır. Yoksulluk sadece kişilerin yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli paraya sahip olmamak (gelir yoksulluğu) şeklinde değerlendirilmemekte ayrıca insanların insanca yaşamalarını sürdürebilmeleri için gerekli sosyal hizmetlerinde sağlanamıyor olması da (insani yoksulluk) bir çeşit yoksulluktur (Sapançalı, 2001: 126). Tarımsal üretimin GSYH içindeki payının yüksek oranda bulunması, gizli işsizliğin yaygınlığı, kişi başına düşen sabit sermaye ve tasarrufların düşük düzeyde olması, verimliliğin az olması, ihracatın tarım ve doğal kaynaklara, ithalatın sanayi ürünlerine bağlı olması da yine az gelişmiş ve yoksul ülkelerin özelliklerindedir (Tolunay ve Akyol, 2006: 117). Yoksulluk sürdürülebilir geçimi sağlamada kaynak ve gelir eksikliğinden daha fazlasıdır. Bu durum karar vericilerin katılım eksikliklerinin yanı sıra, açlığı, yetersiz beslenmeyi ve eğitime ulaşmanın ve diğer temel hizmetlere ulaşmanın sınırlı olmasını ve sosyal ayrımcılığı içerir. Yoksulluk; kırılgan ekonomiye sahip, sınırları küçük olan ve yurt içi çatışmalardan etkilenen ülkelerin içinde sıklıkla karşımıza çıkan bir sorundur (United Nations [UN], 2006: 5).

Ülkeler başlangıçta yoksulluk döngüsünün içinde bulunmaktadırlar. Kişi başına düşen milli geliri arttırmaya çalışsalar da bunun beraberinde artan nüfus yüzünden, milli gelir artırımının da başarılı olamamaktadırlar (Cai, 2012: 59).

Az gelişmiş ülkeler de tarım dışındaki iş sahalarının az olması, tarımda kullanılan alet edevatın teknolojiyi takip edememesi, işsizliğin yüksek olması, kişi başına gelir düşüklüğü, harcamalar içerisindeki gıdaya ayrılan payın çok büyük olması, adaletsiz gelir dağılımı dikkat çeken özelliklerindedir (Tolunay ve Akyol, 2006: 117).

Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen GSYH oldukça düşüktür ve yoksulluk hat safhadadır. Lakin yoksulluk günümüzde, sadece az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri değil gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere büyük bir coğrafyayı etkisi altına almış en önemli sosyal sorun durumundadır.

Dünya da 34 düşük gelirli ülke vardır. Tablo 3 de düşük gelirli ekonomiye sahip ülkeler gösterilmiştir. Suriye, Yemen, Tacikistan 2018 yılında alt orta gelir seviyesinden düşük gelir seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3: Düşük Gelirli Ülkeler (Kişi Başı GSYH'si 995 \$ ya da daha az)

Afganistan	Gine	Benin
Ruanda	Gine-Bissau	Senegal
Burkina Faso	Haiti	Sierra Leone
Burundi	Kore, Dem. Halk Cum.	Somali
Orta Afrika Cumhuriyeti	Liberya	Güney Sudan
Çad	Madagaskar	Tanzanya
Komorlar	Malawi	Togo
Kongo	Mali	Uganda
Erire	Mozambik	Zimbabve
Etiyopya	Nepal	Gambiya
Nijer	Suriye	Yemen
Tacikistan		

Kaynak: World Bank, 2019.

Günümüzde uluslararası kuruluşlar dünyadaki yoksulluğun ortadan kaldırılması konusuna giderek artan bir ilgi ile yaklaşmaktadır. 2000 yılındaki Birleşmiş Milletler Milenyum Deklarasyonu'nda 2015 yılına kadar günlük kazancı 1\$'dan az olan insanların sayısını yarıya indirmek amaçlanmıştır (Karagöz, 2010: 1). Birleşmiş milletlerin hazırladığı Binyıl Kalkınma Hedefleri 2014 Raporunda amaçladıkları hedeflerine ulaştığı söylenmekte, yoksulluk oranı 1990 ve 2010 yılları arasında yarı yarıya azaldığı; ancak 1,2 milyar insanın hala aşırı yoksulluk içinde yaşadığı belirtilmektedir (UN, 2014: 4). 2015 hedeflerinden sonra “sürdürülebilir kalkınma hedefleri” belirlendi ve birinci hedefin dünyanın her yerindeki yoksulluğa son vermek şeklinde olacağı belirtildi. Aşırı yoksulluk oranı 1990'dan beri yarıdan fazla azalmıştır. Bu önemli bir başarı iken, gelişmekte olan ülkelerde hala 5 kişiden bir tanesi günlük 1,25 dolardan daha az bir para ile hayatını idame ettirmektedir ve günlük bu miktardan daha aza çalışan milyonlarca insan vardır. Ayrıca birçok insanın fakir yaşantısına geri dönme ihtimali varlığını sürdürmektedir (United Nations, (t.y.): <http://www.un.org/sustainabledevelopment/poverty/>).

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmada bütün halkın ve devlet adamlarının katkısıyla beraber dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bunlar; kaynakların etkin kullanılması, sanayinin geliştirilmesi, üretimin gelişmesine yardımcı olmak, teknolojik ilerlemelere ayak uydurmaya çalışmaktır. Ayrıca devlet eğitim sağlık ve beslenme konularındaki sorunları çözmek için çaba sarf etmelidir.

1.3. Gelir Tuzağı

Çoğu ülke için, ekonomik olarak gelişmenin ideal yolu, düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçişten sonra yüksek gelir seviyesine ulaşmayı başarmaktır. Ama ülkeler düşük gelir seviyesinde ve orta gelir seviyesinde takılıp kalabilirler. Ülkelerin ekonomileri büyüme yavaşlaması ve resesyona veya uzun durgunluk dönemleri (depresyon) yaşayabilirler (Cook, 2014: 5). Yüksek gelir seviyesine ulaştıktan sonra da ekonomilerindeki büyüme hızı düşebilir hatta ekonomilerinde büyüme olmayabilir ve yeni bir üst dilime geçemeyerek ekonomilerinin büyümesini sürdüremeyebilirler. Bunun sonucunda yüksek gelir tuzağı diye adlandırılan tuzağa dahi yakalanabilirler. Ülkelerin kişi başına GSYH'sinde durgunlaşma veya azalma görülebilir. Bunu bazı araştırmacılar “gelir tuzağı” olarak tanımlar. Aslında gelir tuzağı panik oluşturan bir durumdur, çok sayıda ülke düşük gelirden yüksek gelire hareket etmek ister ama çok azı bulunduğu seviyenin bir üstüne çıkabilmektedir (Kasanda, 2013: 4).

Tuzak kavramı; Türk Dil kurumu tarafından “birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Ekonomik olarak “tuzak” kavramı ise, kişi başına gelirin artmasına yardımcı olan ve ekonomik büyümeyi sağlayan herhangi bir faktörün etkisinin tamamen ortaya çıkmasından sonra, ekonomik büyümeyi engelleyici faktörlerinde ortaya çıkması yüzünden kişi başına gelirin artmaması ve hatta azalması durumuna gelir tuzağı denir (Cai, 2012: 51).

Ekonomik gelişimi aksatacak ve gelir tuzaklarını tetikleyecek olan unsurlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Sanchs, 2006: 16):

Fiziksel Coğrafya: Doğal kaynaklar, verimli topraklar, yağışlar, akarsular, doğal limanlar gibi zenginliklere sahip ülkelerin ekonomisini büyütmesi daha kolaydır. Dağlık araziler verimsiz topraklar su eksikliği kuraklık ekonominin gelişimini olumsuz etkileyen unsurlardandır.

Maddi Tuzak: Devlet, ekonomik gelişimi tetikleyecek ve destekleyecek yatırımları yapacak kaynaktan yoksun olabilir. Devletler temel ihtiyaçları, (yol, su, elektrik gibi) karşılamak zorundadır. Ama yoksul devletlerde vergilendirme tam anlamıyla gerçekleştirilemez. Çünkü halk oldukça fakirdir. Sadece kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Devlet gelir elde edemediği için borçlanma yoluna başvurabilir ve yine gelir elde edemezse borcunun ödeyemez ve zamanla sadece borcunun faizini ödeyecek durumdan öteye geçemez. Şayet yüksek vergi oranları uygulamaya konulursa bu durum kayıt dışı ekonominin fazla olmasına yol açabilir (Rakıcı, 2011: 358).

Hatalı Devlet Politikaları: Uygulanan hatalı politikalar ekonominin kötüleşmesine neden olabilir. Devlet yüksek öncelikli alt yapı projelerini belirleyip finansmanını sağlamalı, kamusal hizmetleri yurdun genelinde gerçekleştirilmeli ve bütün halka ulaştırılmalı, uygun yatırım ikliminin oluşması için elinden geleni yapmalı ve yüksek vergi oranlarından kaçınıp yatırımcıları desteklemelidir. Savaş, devrim, darbe gibi olağanüstü durumların meydana gelmesi, devletin en temel işlevlerini yerine getirmesine bile engel olabilir. Bu tür başarısızlıklar ekonomik felaketin bir nedeni olmakla birlikte, genellikle son halkasıdır. Yüksek enflasyonların meydana gelmesine sebebiyet verilebilir.

Kültürel Engeller: Kültürel dinamikler ekonomik gelişime bir engel teşkil edebilirler. Dini ve kültürel gelenekler kadının iş hayatına girmesini, eğitim almasını kısıtlayabilir. Kadınların eğitimsiz olması bakılabileceğinden çok çocuğun dünyaya gelmesiyle sonuçlanabilir.

Jeopolitik Unsurlar: Ülke, dünya üzerinde bulunduğu konum dolayısıyla ticaret yapmaya elverişli olmayabilir. Ayrıca ticaret için ülkeler sınırlamalar (ambargo) uygulayabilir bu da ülke ekonomisini baltalayabilir.

İnovasyon Eksikliği: Yapılabilecek icatlar için harcanan paraların küçük bir pazardan kazanılacak para ile amorti edilebilmesi oldukça zordur. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki en büyük fark, yenilik geliştirme eğilimleridir. Zengin ülkelerin GSYH içindeki Araştırma Geliştirme (AR-GE) harcamaları gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere oranla oldukça fazladır.

Demografik Tuzak: Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde çok çocuklu ailelerde maddi sıkıntılar yaşanabilir. Az gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranı oldukça yüksektir. Fakir olan aileler çocuklarının giyinme, beslenme, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Nüfusun bu şekilde artması arazilerin daha fazla bölünmesine ve elde edilebilen kazancın azalmasına neden olur.

Gelir Dağılımındaki Bozukluk: Bu bozukluk, işgücünün beslenme, eğitim ve sağlık gibi harcamalarını kısmasına yol açacağından verimliliğini düşürecektir. Buda ekonomik büyüme yolunda düzgünce ilerlemeyi engelleyecektir (Türkiye Ekonomi Kurumu [TEK], 2003: 11).

Eğitim ve Öğretim Yetersizliği: Ekonomik büyümenin önündeki bir diğer engel de eğitim ve öğretime gereken önemin verilmemesidir. Eğitimli insan sayısının az olduğu ülkelerde üretken insan sayısı da az olmakta ayrıca gelişmiş ülkelerde üretilen teknolojik yeniliklere uyum sağlamakta sıkıntı çekilmektedir (TEK, 2003: 17).

Demokrasi Yoksunluğu: Demokratik rejimler, sağladıkları kurumsal yapı, siyasi-ekonomik özgürlükler ve çevre sayesinde, ekonomik büyümenin motoru sayılabilecek teknolojik ilerlemeyi

özendirmektedir. Siyasi istikrarsızlık yatırım hacmi ve etkinliğini azaltarak, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, kişi başına düşen gelirdeki düşüşün de siyasi istikrarsızlığı arttırdığını ileri sürmek mümkündür. Demokrasi ve fiyat istikrarı gibi bazı değişkenler yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (TEK, 2003: 17).

Toplumun Ahlaki Yapısı: Toplumun ahlaki yapısı ile ekonomik büyüme arasında önemli denecek seviyede bağlantı vardır. Yolsuzluk ve vergi kaçakçılığın yaygın olduğu ülkelerde ekonomik büyüme önemli ölçüde yara almaktadır (TEK, 2003: 17).

Ülkeye Olan Güven: Solow modeline dayanarak; yatırım oranı (yatırım/GSYİH) ile kişi başına düşen gelirin büyüme oranı arasında pozitif bir ilişki vardır. Ekonomide yatırımın önemi oldukça fazladır. Savaşın, iç karışıklığın olduğu ülkeler ile yatırımcılar iş yapmak istemezler. Ayrıca politik istikrarsızlığın büyüme ve yatırımı olumsuz yönde etkileyeceği bilinmektedir, çünkü politik istikrarsızlığın özel mülkiyet haklarında kesintiye yol açabileceği, bunun da özellikle özel yatırımı caydırabileceği belirtilmiştir (TEK, 2003: 18).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme oldukça önemli bir kavramdır. Gelişmiş ülkeler neredeyse ekonomik kalkınma evrelerini tamamlamış oldukları için ekonomik büyüme yani reel GSYH'nin yıllar itibariyle değişimine önem verirken gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeden ziyade ekonomik kalkınma kavramına önem verir (Özel, 2012: 64).

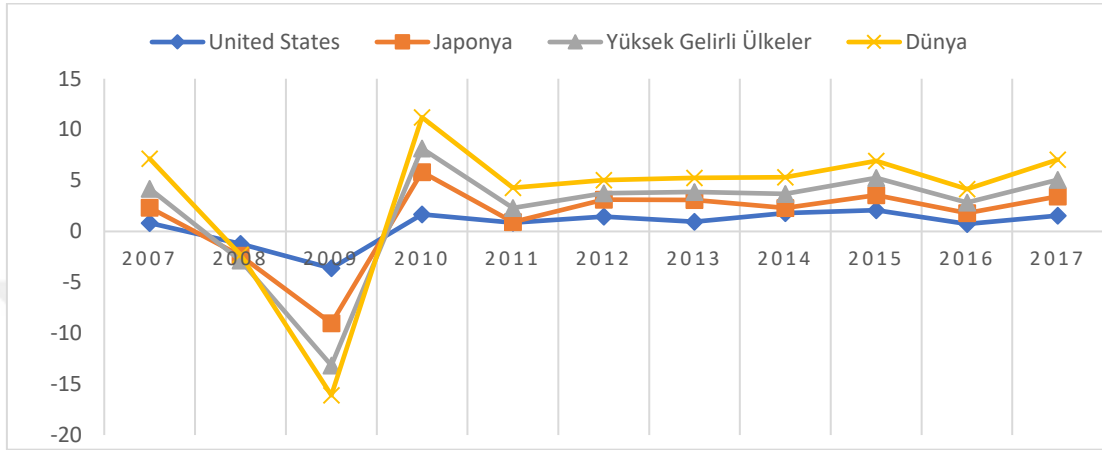
1.3.1. Yüksek Gelir Tuzağı

Yüksek gelirli ülkelerin zaman içerisinde ekonomik büyümelerinde; azalmalar, duraklamalar veya büyümenin hiç olmaması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Ülkeler yüksek gelir grubunda yer alsalar bile belirli bir yıl içerisinde, diğer gelir tuzaklarında olduğu gibi, eğer büyümesinin sürdürülebilirliğini sağlayamazsa gelir tuzağına yakalanabilirler. Bu duruma “Yüksek Gelir Tuzağı” denir. Gelir tuzağı kavramının yüksek gelir gruplarında da görülmesine en güzel örnek ise Japonya'dır. Çünkü, Japonya'nın son yirmi yılda ortalama büyümesi %1'in altında seyretmektedir (Yaşar ve Gezer, 2014: 136). Japonya 30 yıldır yüksek gelirli ülkeler içerisinde yer almasına rağmen diğer yüksek gelirli ülkelere nazaran büyüme hızı çok düşüktür. Japon ekonomisinde ekonomik büyümenin çok düşük düzeylerde seyretmesinin arkasında ekonomide yeni iş sahaları yaratılamaması, yaşlı nüfustan kaynaklı aşırı sosyal güvenlik harcamaları sonucu bütçe açıkları yüksek gelir tuzağına takılı kalmasına sebep olarak gösterilmektedir (Yaşar ve Gezer, 2014: 138).

Dünya bankasının verilerine bakarak Japonya hakkında bir değerlendirme yapılırsa yıllık olarak GSYH oranında sürekli bir şekilde son elli yıldır daralma ve büyümeler gözlemlenmektedir. Diğer bir ayrıntı GSYH oranındaki büyüme sürdürülebilirliği iki yıl olarak göze çarpmasıdır.

Yüksek gelirli diğer ülkeler açısından bakıldığında bu durum tehlike arz etmektedir. Yüksek gelirli bir ülke olarak Japonya, ekonomisinde sürdürülebilir büyümeyi sağlayamamaktadır ve yüksek gelirli ülkelerin de gelir tuzaklarıyla karşılaşabileceklerini dünyaya göstermektedir (World Bank, 2019).

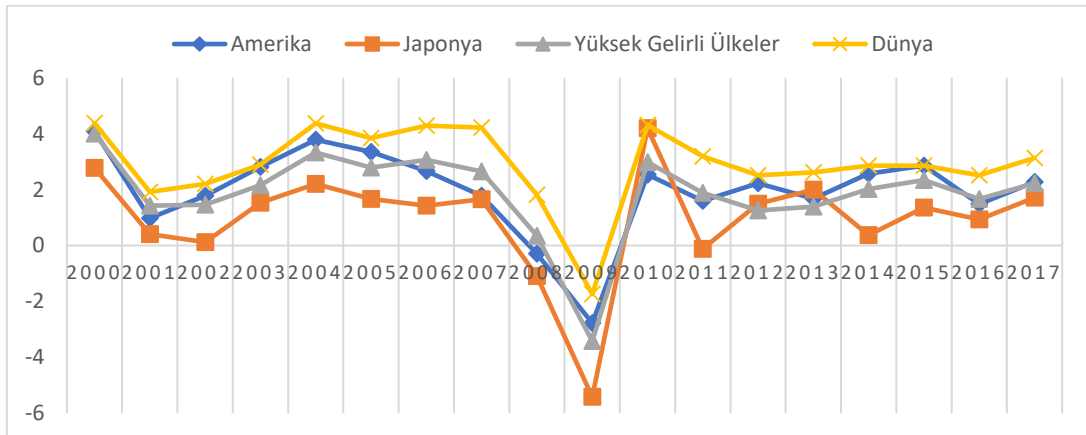
Grafik 1: Kişi Başı GSYH'nin Yıllık Artış Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

Grafik 1 ve 2'ye baktığımızda yüksek gelirli ülkelerin kişi başına GSYH'nin yıllık artış oranı ve yıllık büyüme oranlarını görmekteyiz. Grafik 1'de GSYH'nin yıllık artış oranları, kriz zamanları haricinde, az da olsa artış göstermektedir. Grafik 2'de ise büyüme oranının en yavaş Japonya'da gerçekleştiği görülmektedir. Japonya 1970 ve 1975 yıllarındaki Asya krizlerinden aşırı derecede etkilenmiş ve 1990 yılından sonra da yaşanan krizler neticesinde artık büyüme hızı yüksek gelirli ülkelere oranla düşmüştür ve yaklaşık olarak 25 yıldır yüksek gelirli ülkelerin büyüme hızlarına neredeyse hiç yetişememiştir. Bunu grafiklerden de teyit etmekteyiz.

Grafik 2: GSYH Yıllık Büyüme Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

Yüksek gelir seviyesindeki Japonya'nın özellikle 2008'den sonra ekonomik büyümesinde önemli ölçüde yavaşlamalar görülmeye başlanmıştır. Genel olarak ihracata dayalı olan ekonomik büyümesi kriz dolayısıyla yavaşlamış ve gelir tuzaklarından çıkışta yardımcı olacak olan "iç talebi (yerel talep) arttırma" yoluna başvurmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2018). Ancak yine de GSYH'si 2012 yılından beri büyük bir düşüş yaşamıştır. Dünya Bankası verilerine göre 2012 yılındaki GSYH büyüklüğü 6.203 trilyon dolar iken; 2013 yılında 5.156 trilyona, 2014 de 4.849 trilyona ve 2015 yılında ise 4.383 trilyon dolara gerilemiştir. 2016 yılında ise 4.94 trilyona çıkmıştır. Ülke incelendiğinde ekonomisini büyültememekte hatta durağan kalmasını da sağlayamayarak gerilemektedir. Yüksek gelir seviyesine geçmek ekonomik büyümenin tamamlandığı, daha fazla büyümeye gerek kalmadığı anlamına gelmemektedir. Zira Japonya, dünyaya "yüksek gelir tuzağına yakalanma riski" olan bir ülke olduğunu hissettirmektedir.

Gelişmiş bir ülkenin gelişim hızı elbette ki yavaşlayacaktır ve büyüme oranı orta gelirdeki bir ülkeninki ile aynı olmayacaktır. Çünkü gelişmiş ülke artık her türlü istediğini elde etmiştir ve bundan sonrasında rahat, huzurlu ve güvenli bir ülke olarak ekonomide adımlarını atmaya devam edecektir. Fakat ekonomik büyümenin durağan noktaya gelmesi veya gerilemesi demek kazanç sağlanan materyallerden artık düşük kazanç sağlama veya kazanç sağlanamaması anlamına gelir.

Hızla gelişen dünyada büyüme eğilimlerini yakalayıp yüksek gelir seviyesine ulaşmış ve bir müddet uyum sağladıktan sonra, yenilikleri takip edemeyip veya bazı ülkelerin kişi başı GSYH'lerini daha üst seviyelere taşıması sonucunda bu gelişmeleri takip edemeyip gelir grubu olarak geri düşecek bir ülke olur mu sorusu da merak edilen konular arasındadır.

1.3.2. Orta Gelir Tuzağı

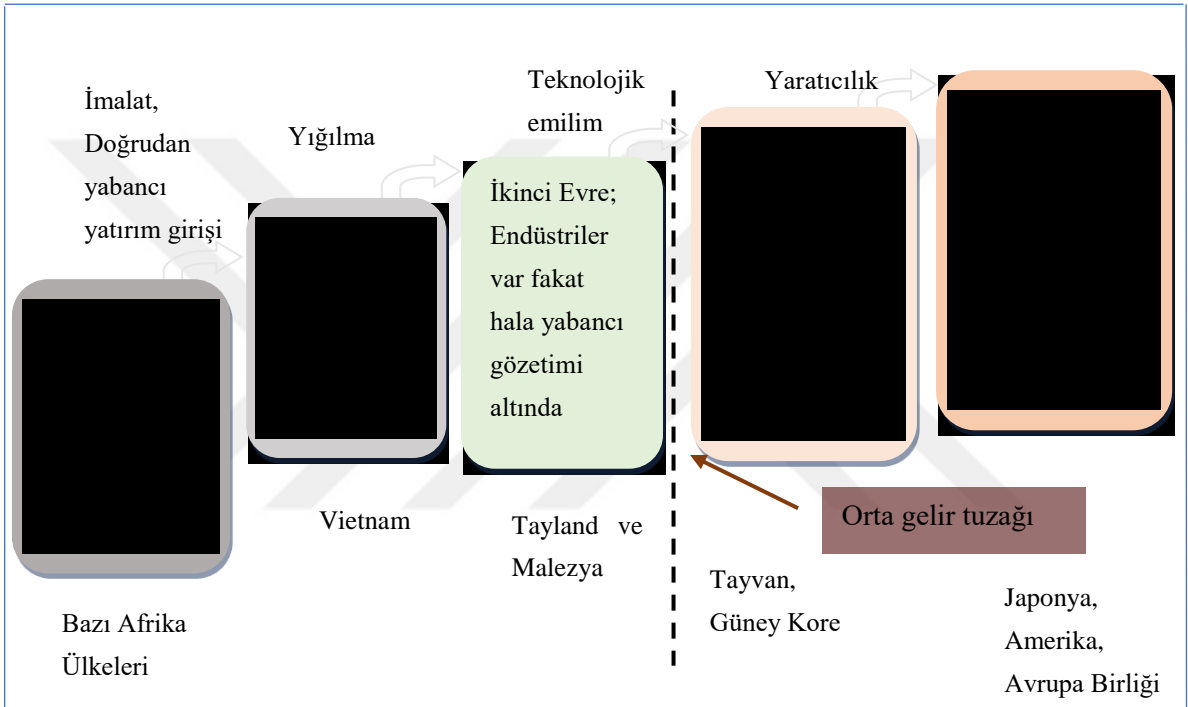
Orta gelir tuzağı isim olarak araştırmacıların karşısına yeni bir formla çıkmış olsa da alternatif kullanımları olan büyüme yavaşlaması, büyüme yorgunluğu, durağan büyüme gibi terimlerle iktisatçıların aşına olduğu bir konuya daha farklı bir bakış açısı getirmektedir (Bozkurt, 2014: 2).

Orta gelir tuzağı, genel anlamıyla, belli yıllar içinde ve gelecek potansiyelinde yüksek gelire geçemeyen orta gelirli ülkelerdir. Dünya Bankası'ndan Ejaz Ghani; orta gelir tuzağı hakkında şu şekilde bahsetmektedir. "Gelişme evresindeki ülkelerin, düşük ücretli üretici ve son derece yetenekli ve hızlı hareket eden yenilikçiler arasında sıkışıp kalmasıdır." Elbette gelişmekte olan ülkeler düşük gelirden yüksek gelire geçişin faydalarından yararlanabilir, ayrıca bazıları hızlı bir şekilde geçişi gerçekleştirebilir. Ancak 101 orta gelirli ülkeden sadece 13 ülke orta gelir tuzağından kaçabilmiştir. Tamamen durgunlaşan ya da küçülen ekonomiye sahip bir ülkenin büyüme durumu ise üzücüdür. Ülkelerin ekonomilerini garantiye almaları uzun bir zaman gerektirir ve bu genelde

orta gelir seviyesindeyken sağlanmaya çalışılır. Ülkeler bu doğrultuda yakın gelecekte yüksek gelire geçeceğini görmeyi umut etmektedirler (Kasanda, 2013: 3).

Dünya Bankası'nın yapmış olduğu tanıma göre, "Orta Gelir Tuzağı"na yakalanmış olan ülkeler, ücretlerin düşük olduğu, fakir ülkelere karşı imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücü zayıflayan; yenilik ve buluşlara dayalı olarak büyüyen yüksek gelir grubuna mensup ülkelere yaklaşma noktasında zorluk çeken ülkelerdir (Öz ve Göde, 2015: 79).

Şekil 1: Ekonomik Gelişimin Evreleri

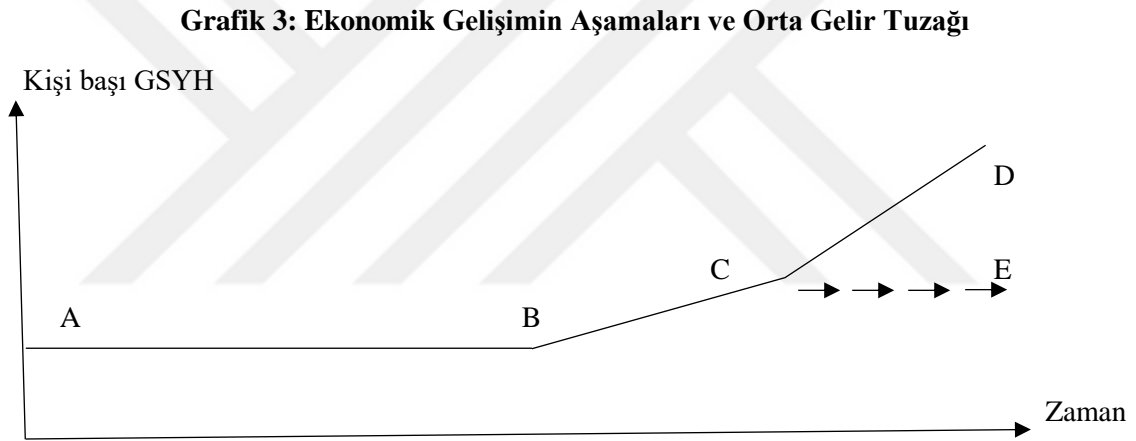

Kaynak: Ohno, 2010: 6.

Şekil 1'de Ohno'nun orta gelir tuzağına aşamalı yaklaşımı gösterilmiştir. Başlangıç aşamasında, tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlama tümüyle yabancıların yönlendirdiği, anahtar malzemelerin ve parçaların ithal edildiği ve ülkenin sadece vasıfsız emek ve sanayi alanlarına katkı yaptığı görülür. Bu, yoksullar için iş ve gelir ortamı oluştursa dahi, iç değer küçük kalır ve ülkede yabancılar tarafından yaratılan değer egemen olur. İkinci aşamada, doğrudan yabancı yatırım (DYY) birikir ve üretim genişledikçe, parçaların ve bileşenlerin yurt içi arzı artmaya başlar. Bu kısmen DYY tedarikçilerin girişi ve kısmen de yerel tedarikçilerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir. Sanayi, fiziksel girdilerin iç kaynağı aracılığıyla niceliksel olarak büyüdüğü aşamadır. İçsel değer oluşturma ılımlı bir şekilde artmaktadır. Ancak üretim temel olarak yabancı yönetim ve rehberlik altında kalmaktadır. Açık ki, tüm önemli görevler yabancı ellerde yapılmaya devam ederse, yerel ücret ve gelir çok yükselemeyecektir ve ekonomiler burada sıkışıp kalacaktır bir üst seviyeye geçemeyecektir buna Cam Tavan veya Orta Gelir Tuzağı denmektedir.

Üçüncü evrede, endüstriyel insan sermayesini biriktirerek beceri ve bilgiyi içselleştirmektedir. Yerliler, yönetim, teknoloji, tasarım, fabrika operasyonları, lojistik, kalite kontrol ve pazarlama dâhil olmak üzere tüm üretim alanlarında yabancılarla yer değiştirmelidir. Yabancı bağımlılığının azalmasıyla içsel değer artmaktadır. Ülke, daha gelişmiş rakiplere meydan okuyan ve küresel endüstriyel peyzajı yeniden şekillendiren yüksek kaliteli imal edilmiş ürünlerin dinamik bir ihracatçısı olarak ortaya çıkmaktadır. Son aşama olan dördüncü evrede, ülke yeni ürünler yaratma ve küresel pazar eğilimlerini yönetme yeteneğini kazanıyor. Japonya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve bazı Avrupa Birliği (AB) üyeleri bu tür endüstriyel yenilikçiler arasındadır (Ohno, 2010: 6-7).

Grafik 3'te ise Tho'nun orta gelir tuzağına aşamalı yaklaşımı gösterilmiştir. Ekonomik gelişimi farklı evrelere ayırmıştır. Dikey eksende kişi başına düşen GSYH'nin, yatay eksende ise belirli bir zaman diliminin temsil edildiği grafikte ülkelerin gelişim süreci beş farklı evrede değerlendirilmektedir.

Kaynak: Tho, 2013: 4.

Grafik 3'e göre;

- A-B yolu geleneksel toplum, az gelişmişlik, yoksulluk tuzağıyla karşı karşıya,
- B-C yolu Başlangıç geliştirme aşaması, yoksulluk tuzağından kaçış, piyasaların ilk gelişimi,
- C noktası orta gelir seviyesi,
- C-D yolu D noktasındaki yüksek gelir seviyesine geçiş için sürdürülebilir büyümeyi,
- C-E yolu ise durgunluğu ve düşük büyümeyi yani OGT'yi temsil etmektedir.

C noktası emek unsurunun sanayinin yapısına uygun olarak dönüşüm kazanmasını gerektiren diğer bir deyişle düşük beşerî sermaye ve yoğun üretimden, yüksek beşerî sermaye ve yoğun üretime geçişin sağlanması gereken noktadır. Yüksek gelir düzeyine geçiş için nitelikli işgücü temini burada öncelikli amaçtır. B-C yolu gibi gelişmenin erken evrelerinde iş gücünün ve

sermayenin yoğun kullanımı olarak karakterize edilir. Teknolojinin az gelişmiş olması ve sermayenin yetersizliği sebebiyle emek yoğun üretim uygun olmakla birlikte sürdürülebilir bir büyüme için sermayenin verimli kullanılması gerekmektedir. Başka bir deyişle ekonomi toplam faktör verimliliğine yönelmelidir. Daha sonra orta gelir düzeyine ulaşmış ülkeler yükselen ücret düzeylerine bağlı olarak emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmektedirler. Orta gelirdeki ülkeler yüksek beşerî sermaye ve teknolojik alt yapıyla desteklenen yenilikçi ekonomik düzene sahip olamadıklarında yalnızca emek sektörlerindeki hakimiyetlerini kaybetmiş olmakla kalmayıp, C-D yolundan çıkıp C-E yolu olan orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Tho, 2013: 5; Bozkurt vd., 2014: 24).

Dewitte (2014) orta gelir tuzağı üzerinde çalışmalar yaparak Tho'nun yaklaşımını geliştirmiştir. Teknolojik gelişmenin önemine vurgu yapan Dewitte, katma değer ve bilgi yoğunluğuna dayalı olarak gerçekleşemeyen sosyal ve ekonomik dönüşüm, rekabetin azalmasına ve orta gelir tuzağına sebebiyet verebilir (Dewitte, 2014: 33; Manga: 2018; 114).

Aoiki (2011), orta gelir tuzağından bahsederken yine ülkelerin kalkınma aşamalarını evrelere ayırmıştır. İlk evre Malthusyen (M); ülkelerin yoksulluk içinde ve hatta yoksulluk tuzağında olduğunu söylemektedir. Tarım sektöründe çalışanların oranı oldukça yüksektir kişi başına düşen GSYH düşüktür, ikinci evre hükmetin (Government- G) ekonominin gelişimine katkı sağladığı evredir. Üçüncü evre olan Kuznets (K) evresinde ise ekonomik büyümede yapısal değişimler başlamaktadır. Dördüncü evre beşerî sermaye evresi (Human Capital- H), büyümenin beşeri sermayeye bağlı olduğunu söylemektedir. Son evrede ise Post-Demografik (PD) geçişten söz etmektedir. Ülkeler bu evreleri belirli zaman aralıklarında aşabilirse hiçbir tuzağa yakalanmamış olurlar. Lakin K-H evresi arasında ülke başarısız olur da geçişi sağlayamazsa orta gelir tuzağına yakalanmış sayılır (Cai, 2012: 52).

Agenor ve diğerlerine göre (2012), orta gelir tuzağından bahsederken ülkelerin kalifiye işgücününün, inovasyon yeteneğinin, bilgi yayılımının gerçekleşmemesi tuzağa sebebiyet verebilmektedir. Ülkeler düşük gelirden orta gelire geçerken ve geçtikten sonra tarım ürünleri yerine düşük maliyetli imalat ürünlerine yönelir. İmalat üretimine geçen iş gücü ve teknoloji ithalatı sayesinde ekonomide verimlilik artar. Vasıfsız işgücü transferi azalır ve ülke orta gelirli ülke olur. Şehirlerde imalat sanayisindeki reel ücretler artar ve yabancı teknolojiden kazanımlar azalmaya başlar. Sektörler arası yeniden tahsis neticesinde artan verimlilik son bulur ve teknolojik gelişim durur. Uluslararası rekabet azalır, çıktı miktarındaki artış yavaşlar, ülke ekonomisi yüksek gelirli ülke sınıfına geçemez ve tuzağa yakalanmış olur. Kısacası tarım sektöründen imalat sektörüne doğru kayması verimliliği desteklememektedir ve ülkede yerli teknoloji teşvik edilmez ise ülke ekonomisinin tuzağa düşmesi çok uzun sürmeyecektir (Agenor, 2012: 3; Manga, 2018: 116).

Egawa (2013) ve Islam (2015)'a göre ülke ekonomisinin büyümemesi ve orta gelir tuzağına yakalanmadaki en büyük sebep adaletsiz gelir dağılımıdır.

Düşük emek maliyeti avantajı sayesinde düşük gelirli ülkeler, yurt dışından transfer ettikleri basit teknolojiyle de birlikte ürettikleri düşük maliyetli ve emek yoğun ürünlerle uluslararası piyasalarda rekabet edebilirler. Emek ve sermayenin verimliliği, tarım sektörüne nazaran daha yüksek verimliliğe sahip imalat sektörüne kaymasıyla birlikte ülkenin üretkenlik ve buna bağlı olarak gelir düzeyi artmaktadır. Ancak ülkelerin orta gelir düzeyine ulaşmalarıyla birlikte kırsal kesimdeki eksik istihdam giderek azalmakta, ücretler artmakta ve dolayısıyla uluslararası rekabet gücü düşmektedir. İnovasyon yoluyla üretkenlik düzeyini artıramayan ülkeler orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçememektedirler. Yüksek beceri düzeyi gerektiren yenilikçi ürünlerde gelişmiş ülkelerle, emek yoğun ürünlerde ise emeğin ucuz olduğu düşük gelirli ülkelerle rekabet edemeyen ülkeler orta gelir tuzağına düşmektedirler (Bozkurt vd., 2014: 23).

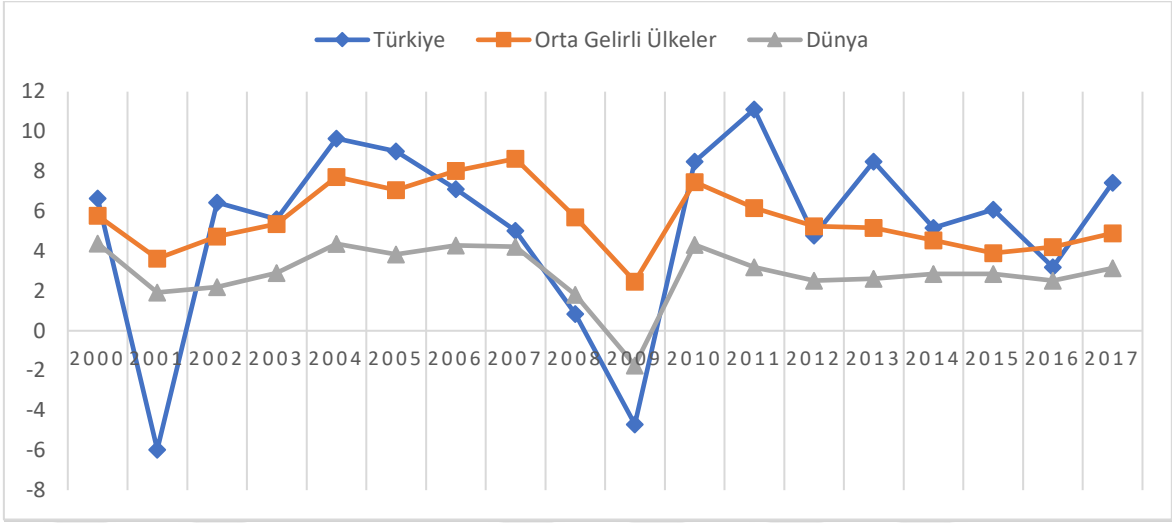
Tablo 4: Orta Gelirli Ülkelerin Temel Sorunları

Orta Gelirli Ülkelerin Temel Sorunları	
Eşitsizlik, Refah ve Sosyal Politika	Kapsayıcı Büyüme ve Rekabet Gücü
• Coğrafi eşitsizlik	• Piyasadaki girdileri arttırmada yaşanan sorunlar
• Sektörel eşitsizlik	Yüksek ücret düzeyi
• Bölgesel gelir farklılığı	Aşırı kamu yatırımları
Hane halkı gelir eşitsizliği	• Ekonomik koordinasyon sorunları
• Temel kaynak ve hizmetlere erişimde eşitsizlik	• Ar-Ge faaliyetlerinde kısıtlar
• Eğitim ve işgücü piyasasına erişimde eşitsizlik	• Üretim ihracatına aşırı bağımlılık
• Nüfus yavaşlaması	
• Gelir dağılımı politikasının uygulanmasındaki başarısızlıklar	
Ekonomik ve Finansal Krizler	İklimsel Değişim ve Çevreci Büyüme
• Finansal temellerdeki sorunlar	• İklim değişikliklerinin etkisi
• Emtia piyasalarına bağımlılık	• Sürdürülebilir büyümedeki sorunlar
• Küresel finansal krizlerin etkisi	• Çevreci büyümedeki temel sorunlar

Kaynak: Manga, 2018: 103.

Orta gelirli ülkelerin temel sorunları tablo 4'te gösterilmektedir. Orta gelirli ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin çok belirgin olması, yüksek enflasyon oranları, ekonomik dalgalanmalar yüksek gelire ulaşmalarında karşılarına çıkan en önemli sorunlar arasındadır. Ayrıca, ihracata dayalı sanayileşme modellerini uygulamadaki başarısızlıklar, teknolojiyi üretecek kalifiye elemanın bulunamaması da orta gelir tuzağına düşmeye neden olmaktadır (Manga, 2018: 104).

Grafik 4: Orta Gelirli Ülkeler Açısından GSYH Büyüme Oranları

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

Grafik 4'te orta gelirli ülkeler ve bu ülkelerden biri olan Türkiye ve genel dünya da ki GSYH büyüme oranları gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin büyüme oranında bir sürdürülebilirlik henüz sağlayamamıştır ve GSYH oranları inişli çıkışlı yollar izlemektedir. GSYH büyüme oranında bir devamlılık yoktur.

1.3.2.1. Orta Gelir Tuzağı Nasıl Belirlenir?

Ampirik çalışmalarda orta gelir tuzağı belirlenirken daha çok ülkelerin bu tuzakta ne kadar süre kaldıkları ve bu süre zarfındaki büyüme hızlarının ne olduğu inceleme konusu yapılmaktadır. Tablo 5'te orta gelirli ekonomilerin yazarlar tarafından sınıflandırılması gösterilmektedir. Tablo açıklanacak olunursa:

Eichengreen vd. (2013), orta gelir tuzağı olgusunu, düşük gelirli bir ülkenin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra ekonomik büyüme sürecinde yavaşlamanın ortaya çıkması durumu olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre büyümedeki yavaşlama ya da orta gelir tuzağı olgusu üç koşulun bir arada gerçekleşmesine bağlıdır. Bu koşullar şu şekildedir:

- Büyümede yavaşlama ortaya çıkmadan önceki yedi yıllık dönemde ortalama büyüme oranının %3,5 ve daha fazla olması.
- Büyümede yavaşlama ortaya çıktıktan sonraki yedi yıllık dönemde ortalama büyüme oranında en az %2'lik bir düşüş olması.
- Kişi başına düşen gelirin 10.000\$'dan (satın alma gücü paritesine göre ve 2005 yılı fiyatlarıyla) daha büyük olması.

OGT'nin 10.000\$-11.000\$ ve 15.000\$-16.000\$ iki seviyede oluşabileceği savunulmuştur. Yani alt orta gelir tuzağı ve üst orta gelir tuzağı şeklinde ortaya çıkabilir.

Felipe vd. (2012)'ye göre düşük gelir seviyesi \$2,000 altı, alt orta gelir seviyesi 2.000\$ ile 11,750 \$ arasında, üst orta gelir seviyesi ise 7,250 \$- 11,750 \$ arasında, yüksek gelir seviyesi ise 11,750 \$ üstü kişi başı GSYH'dır. Orta gelir tuzağına yakalanmamak için şu şartlar gereklidir;

- Bir ülke 28 yıldan fazla alt orta gelir seviyesinde kalmamalı
- Bir ülke 14 yıldan fazla üst orta gelir seviyesinde kalmamalı
- Düşük-orta gelirli bir ülkenin düşük-orta gelirli tuzağa düşmekten kaçınmak için en az yüzde 4.7'lik bir ortalama büyüme oranına ulaşmalıdır.
- Üst-orta gelirli bir ülke, üst orta gelir tuzağından kaçınmak için en az yüzde 3,5'lik bir ortalama büyüme oranına sahip olmalıdır.

Ayrıca Woo'ya (2012) göre de kişi başı GSYH'nin, en az 50 yıl ABD'nin kişi başı GSYH sınırının %20'si ile %55'si arasına takılı kalması da orta gelir tuzağına belirleyicilerindendir. Bulman vd. (2014) göre kişi başı GSYH'nin en az 49 yıl boyunca ABD'nin kişi başına GSYH'sinin arasında sıkışıp kaldığında orta gelir tuzağından bahsedilir. Aiyar vd. (2013) göre bir ülkenin t yılında büyüme trendi t-1 ve t+1 yıllarında daha düşükse büyüme yavaşlamasından söz edilir ve bu yavaşlama ile kişi başına GSYH 2.000- 15.000 \$ arasında kalıyorsa orta gelir tuzağından söz edilir.

Tablo 5: Orta Gelirli Ekonomilerin Yazarlar Tarafından Sınıflandırılması

Kaynak	Orta Gelir		Baz yılı
	Alt orta gelir	Üst orta gelir	
Dünya Bankası (2019)	1,006 \$- 3,955 \$	3,956 \$- 12,235 \$	Dolar/ cari fiyatlar
Felipe ve diğerleri (2012)	2,000 \$ -7250 \$	7,251 \$- 11,750 \$	1990 yılı SGP'ye göre
Eichengreen ve diğerleri (2011)	10.000\$-11.000\$	15.000\$-16.000\$	2005 yılı SGP'ye göre
Woo (2012)	Kişi başına GSYH'si ABD'nin kişi başına GSYH'nin %20- %55 arasında ise		1990 yılı SGP'ye göre
Robertson ve Ye (2013)	Kişi başına GSYH'si ABD'nin kişi başına GSYH'nin %8- %36 arasında ise		2005 yılı SGP'ye göre
Gill ve Kharas (2010)	1000\$- 10000\$		2005 yılı SGP'ye göre
Bulman (2017)	Kişi başına GSYH'si ABD'nin kişi başına GSYH'nin %10- %50 arasında ise		2005 yılı SGP'ye göre
Aiyar (2013)	2.000 \$ - 15.000 \$		2005 yılı SGP'ye göre

Kaynak: Wu, 2013: 5; Kaya vd., 2015: 2.

Bunların dışında dünya lideri sayılan Amerika ekonomisindeki gelirin %58 ine ulaşması ve ülke içindeki imalat sanayi payının %23 ü bulması da orta gelir tuzağını betimleyen unsurlardandır (Yeldan vd., 2012: 33).

Bu çalışma kapsamında da tuzak kavramı yukarıdaki kriterlerin bazıları dikkate alınarak incelenerek ülkeler açısından yorumlanmaya çalışılacaktır.

1.3.2.2. Alt Orta Gelir Tuzağı

Felipe (2012), makalesinde bir ülkenin alt-orta gelir grubundan 28 yıl veya daha üstü süre boyunca çıkamaması durumunda Alt-Orta Gelir Tuzağında olduğunu savunmuştur.

Türkiye 1955 yılında düşük gelir seviyesinden, alt orta gelir seviyesine geçebilmiş, aslında Türkiye 1953 yılında alt orta gelir seviyesini yakalamış idi lakin 1954 yılında tekrar düşük gelir seviyesine geçtiği için alt orta gelir seviyesine 1955 yılında geçtiği kabul edilmektedir. Alt orta gelir seviyesinin aşılması için öngörülmuş süre olan 28 yıldan daha fazla bu grupta kalan Türkiye alt orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Kosta Rika ve Umman da Türkiye ile aynı kaderi paylaşmıştır. Kosta Rika 1947 yılında alt orta gelire geçmesine rağmen 1950 yılında tekrar düşük gelir seviyesine gerilemiştir. Umman durumu biraz daha farklıdır, 1997 yılında üst orta gelir seviyesine geçmiştir lakin 1998 yılında tekrar alt orta gelir grubuna gerilemiştir ve alt orta gelir tuzağını yaşamıştır.

Tablo 6: Alt Orta Gelir Tuzağına Yakalanmış Ülkeler

Ülke	Bölge	Alt orta gelire geçilen yıl	Üst orta gelire geçilen yıl	Aradaki süre	Ortalama GSYH'nin büyüme oranı
Bulgaristan	Avrupa	1953	2006	53	2.5
Türkiye	Avrupa	1955	2005	50	2.6
Kosta Rika	Latin Amerika	1952	2006	54	2.4
Umman	Orta doğu	1968	2001	33	2.7

Kaynak: Felipe vd., 2012: 22.

Tablo 6'da dünyada alt orta gelir tuzağına yakalanmış ülkeler gösterilmektedir. Türkiye, Bulgaristan, ve Kostarika 1950'li yıllarda düşük gelirli ülke grubundan alt orta gelir grubuna geçmişken Umman 1960'lı yılların sonunda bu gruba dâhil olmuştur. Fakat söz konusu ülkelerin bir sonraki gelir grubu olan üst orta gelirli ülkeler kategorisine geçmeleri ortalama yarım asırlık bir süreyi almış ve nihayet 2000'li yılların başlarında bir üst gelir grubuna yükselbilmişlerdir.

Tablo 7'de ise mevcut dönemde dünya genelinde alt orta gelir tuzağında olan 13 ülke gösterilmektedir.

Tablo 7: Günümüzde Alt Orta Gelir Tuzağını Yaşayan Ülkeler

Filipinler	Sri Lanka	Bolivya
Svaziland	Kolombiya	El Salvador
Guatemala	Mısır	Ürdün
Fas	Tunus	Yemen
Kongo		

Kaynak: Felipe vd., 2012: 28.

Arnavutluk, Romanya, Dominik, Ekvator, Jamaika, Panama, Paraguay, Peru, Cezayir, İran, Lübnan, Libya, Bostwana, Gabon, Naminya, Güney Afrika, Brezilya ülkeleri de alt orta gelir tuzağını yaşamış ülkelerdendir ancak günümüzde tamamı üst orta gelir seviyesine geçmiştir (Felipe vd., 2012: 28; World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>). Gürcistan ise 2017 yılında üst orta gelir seviyesinden tekrar alt orta gelir seviyesine gerileyen ülkelerden biri olmuştur. Bu haliyle Gürcistan gelir tuzağına yakalanmadan da eski gelir seviyesine geri dönülebildiğinin örneğini temsil etmektedir.

Ayrıca bir tuzak yaşarken bulunduğu konumda tutunamayıp bir eski gelir seviyesine gelerek gelir tuzağı yaşayan ülkeler de vardır. Kamerun, Gana, Haiti, Nikaragua, Nijerya, Papua Yeni Gine, Senegal ve Zambiya, Morta orta gelir tuzağı bölgesinden düşük gelirli tuzak bölgesine düşmüştür (Yılmaz, 2014: 27).

1.3.2.3. Üst Orta Gelir Tuzağı

Dünya Bankası'na göre Türkiye 2004 yılında, Felipe ve diğerlerine göre ise Türkiye 2005 yılında, alt orta gelir seviyesine geçişinden yaklaşık 50 yıl sonra, üst orta gelir seviyesine gelebilmiştir. Üst orta gelir seviyesinin aşılması için öngörölmüş süre 14 yıldır ve şu an Türkiye tam 13 yıldır üst orta gelir seviyesindedir (Felipe, 2012: 16). Şu an ki tabloya bakıldığında Türkiye'nin üst orta gelir tuzağına yakalanma ihtimali oldukça yüksek gözükmektedir. Dünyada üst orta gelir tuzağına yakalanmış ülkeler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Dünyadaki Bazı Ülkelerin Üst Orta Gelir Düzeyinde Kaldıkları Yıllar ve Ortalama Kişi Başına GSYH'nin Büyüme Oranı

Ülke	Bölge	Üst Orta Gelire Geçilen Yıl	Yüksek Gelire Geçilen Yıl	Üst Orta Gelirde Kaldığı Yıl	Ortalama Kişi Başına GSYH'nin Büyüme Oranı
Danimarka	Avrupa	1953	1968	15	3.3
Finlandiya	Avrupa	1964	1979	15	3.6
Yunanistan	Avrupa	1972	2000	28	1.8
İrlanda	Avrupa	1975	1990	15	3.2
İtalya	Avrupa	1963	1978	15	3.4
Hollanda	Avrupa	1955	1970	15	3.3
Portekiz	Avrupa	1978	1996	18	2.8
İspanya	Avrupa	1973	1990	17	2.7
Arjantin	Avrupa	1970	2010	40	1.2
İsrail	Orta Asya	1969	1986	17	2.6

Kaynak: Felipe vd., 2012: 24.

Tablo 8'de alt orta gelire ve üst orta gelire geçilen yıllar ve GSYH ortalama büyüme oranı gözükmektedir. Ayrıca görüldüğü üzere 10 ülke üst orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Üst orta gelir tuzağından kaçma eşiği, 14 yıl içerisinde en az %3,5 ortalama büyüme oranını sürdürebilmelidir. 14 yılı aşkın süre bulunduğu gelir seviyesini aşamamıştır. Bazı ülkelerin tuzaktan kaçamama sorusu, neden yeterince hızlı büyümedikleri ve uzun bir süre büyümeyi sürdürememeleri ile aynıdır (Felipe vd., 2012: 26).

Felipe vd. (2012) makalesinde Orta gelir tuzağını belirlerken 2010 yılına kadar, alt orta gelirden üst orta gelire geçen veya üst orta gelirden yüksek gelir grubuna geçmiş olan ülkelerin kaç yılda bu işlemi gerçekleştirdiği inceleyerek, ülkelerin en fazla kaç yıl hangi gelir gruplarında kalacağı hesaplanmış ve belirtilen süreleri aşanların tuzağa yakalanacağını tespit etmişlerdir.

Uruguay, Suudi Arabistan, Suriye üst orta gelir tuzağını yaşamış ülkelerdir. Günümüzde Venezuela, Malezya halen üst orta gelir tuzağındadır (Felipe vd., 2012: 29). Suriye düşük gelirli ülke statüsüne gerilemiştir (World Bank,2018).

1.3.2.4. Orta Gelir Tuzağının Nedenleri

Alt gelir seviyesinden orta gelir seviyesine yükselmiş ve orta gelir seviyesinde takılı kalmış olan ekonomiler benzer özellikler taşımaktadır (Alkan ve Ümit, 2018: 98). Uzun süre orta gelirden takılı kalan ülkelerin özellikleri ve aslında orta gelir tuzağına takılma nedenleri aşağıdaki gibidir:

- Tasarrufların ve yatırımların az olması
- İmalat sanayisinin gelişiminin yavaş olması veya gelişmemesi
- Sanayide çeşitlenmenin olmaması
- Emek piyasasındaki koşulların kötü olması
- Gelir dağılımındaki adaletsizlikler
- AR-GE, inovasyon eksikliği

Bazı orta gelirli ülkelerde bu özelliklerin tümü gözükmemektedir. Bazı ülkelerde ise sadece bazıları mevcuttur (Alkan ve Ümit, 2018: 98).

1.3.3. Düşük Gelir Tuzağı

Düşük gelir tuzağı (yoksulluk tuzağı) kavramı ekonomistler tarafından daha önceki dönemlerde yoksulluk kapanı, büyüme felaketi olarak tanımlanmaktaydı.

Ülkeler arası gelir dağılımı geçmişte konum değişikliği yaşamıştır ve gelecekte de yaşanabilir. Yani eskiden zengin olan bir ülke fakirleşebilmiş, fakir olan ülke de zenginleşebilmiştir. Askeri çatışmaların var olduğu Zambiya, Mozambik, Çad, Afganistan gibi ülkeler büyüyemeyip daha da geriye giderek büyüme felaketiyle karşı karşıya kalmışlardır (TEK, 2003: 12). Türkiye de tam 32 yıl boyunca (1923-1955) düşük gelir seviyesinde kalmış ve düşük gelir tuzağını yaşamıştır (Felipe, 2012: 16).

Fakir ülkeler için, yoksulluğun kendisi ekonomik durgunluğun sebebidir. Yoksulluk aşırı durumda olduğunda kimsenin kendini bu durumdan kurtarma olanağı yoktur. Fakir toplulukların, az da olsa tasarruf yapma şansları olabilir; ancak tamamen muhtaç olduklarında, gelirlerinin tamamını yaşamlarını sürdürmeye ayırmak zorundadırlar. (Sachs, 2006: 15)

Savaş içinde olan, siyasi kargaşanın var olduğu, sosyalist planlaması ve ekonomi yönetimi kötü olan düşük gelirli bir ülke; genellikle kırılgan ekonomik yapı ile karakterizedir. Bu çıkarım; kaynaklar, mono kültür ihracat, geçimlik tarım, ya da dış yardımlar ile bağlantılıdır (Ohno, 2009: 26).

Düşük gelir tuzağına takılı kalan ülkelerin sorunlarının temelinde en azından düşük teknolojiye dahi sahip olamamaları yer almaktadır. Çünkü düşük teknolojiye sahip olursa bile emek yoğun bir üretim anlayışını devam ettirerek dış ticarete düşük maliyetlerin etkisiyle ihracat yapma, rekabet etme imkânlarından yararlanabileceklerdir (Yaşar ve Gezer, 2014: 138).

Dünyadaki yoksul ülkelere yapılan dış yardımlar yetersiz kalmakta ve etkin olamamaktadır. Dış yardımlar yoksul ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılık katsayısını yükseltmekten öteye geçememektedir. Yoksul ülkelere yapılan yardımlar sadece yiyecek içecek ile sınırlı kalmamalıdır. Bu tip yardımlar günü birlik yardımlardır ve sürekliliği yoktur. İş imkânı sağlayacak oluşumların yoksul ülkelerde oluşturulması gerekmektedir. Ülkenin yapısı ve kaynakları incelenerek orada ne yapılabileceği araştırılmalı ve zengin ülkeler bu yerlerde iş merkezleri kurmalıdır. Bu sayede yöre insanının kendi geçimini kendisinin sağlamasının önü açılmış olur, yoksulluk azaltılabilir. Örneğin; okyanusa kıyısı olan bir yoksul ülke için gemi tedarik edilip balık avlanması sağlanarak hem kendi ülkesinde hem dünyada ticaretinin yapılması sağlanabilir. Bir diğer örnek de dünyadaki zengin ülkeler kendi sanayi alanlarında mevsimlik işçi olarak yoksul ülke insanını alıp çalıştırabilir. Bu duruma daha değişik alternatiflerde sunulabilir (Karagöz, 2010: 12).

1.3.4. Tuzaktan Çıkışın Önemi

Aslında önemli olan ve ülkeler tarafından amaçlanan ekonomik büyümeyi sürekli hale getirerek ülke insanının yaşam standardını arttırmaktır. Ayrıca demokratik, güven içinde olan, refah seviyesi yüksek, eğitime ve sağlığa kolay ulaşılabilen, özgürlükçü, demokratik bir ülke oluşturabilmektir. Ekonomik büyümenin devamlılığın sağlanması gelir tuzaklarından kurtulmak için bir zorunluluktur. Tuzaklara takılmamak veya erken vakitte tuzaktan kurtulmak ülke insanının gelir seviyesinin azalmaması, alım gücünün düşmemesi devletlerin devamı açısından önemlidir. Gelişen dünya da çağa ayak uydurmayı reddedip eski usul yöntemlerle gelişme ve büyüme gerçekleştirilemez. Bu yüzden gelir seviyelerini, yaşam kalitesini sürekli olarak arttıracak politikalar uygulanmalıdır.

Gelir tuzaklarından kurtulmak için ekonomik büyümenin devamlılığı çok önemlidir. Ekonomik büyüme üretimi destekler, yatırımı destekler istihdam hacmini artırır, işsizliği azaltır. Bu sayede ekonominin üretim kapasitesini artırır ve milli gelir artacağı için ekonomideki tasarruf kaynaklarını artmasını sağlar. Artan tasarrufların yatırıma dönmesi sebebiyle de ekonomik refah artar. Ekonomik büyüme bir önceki döneme göre daha yüksek üretim düzeyini ifade ettiği için teknolojik gelişmeyi uyarır, verimliliği artırır. Böylece işçi başına düşen üretim miktarını yani çıktının artmasını sağlar. Böylece üretim kapasitesinin gelişmesini destek olur hem de yurtiçi ve yurt dışı talebin artmasını sağlar. Yeni hammadde bulunması da ekonominin büyümesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca iyi yetiştirilmiş beşeri sermaye teknolojik gelişmeyle beraber üretim sürecine

dâhil olursa ekonomik büyüme artar ve bunların sonunda da tuzaktan çıkış hızlar. Ekonomik büyüme sayesinde ülkenin dışa açılımı artar, yani ihracat artar ve çarpan etkisiyle ekonominin direnç kazanmasını sağlar. Tuzaktan çıkmanın, büyüme sürekliliğinin psikolojik etkisi de vardır. Toplum daha mutlu olur ve geleceğe dair umutları artar, bu da tüm yaşantısına olumlu olarak yansır ve bunların hepsi refah seviyesini yükselir.

Eğer ülkeler tuzaklardan kurtulmak için uğraşmayıp, gelir seviyelerini yükseltmezlerse çağa ayak uyduramazlar ve sonunda geri kalmış ülke konumuna geri dönebilirler. Bu yüzden tuzaktan çıkmak ve büyümenin devamlılığını sağlamak oldukça önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTA GELİR TUZAĞI: ÜLKE ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ İLLER

1960 yılından 2008 yılına kadar olan dönemde hangi ülkelerin orta gelir tuzağına yakalandığını ve orta gelir tuzağından kaç ülkenin kurtulabildiğine ilişkin Dünya Bankası'nın yayınladığı raporda; 1960 yılında orta gelirli sayılan 101 ülke arasında orta gelir tuzağından kurtulan ve yüksek gelir düzeyine ulaşabilen sadece 13 ülke belirtilmiştir. Bu ülkeler Ekvator Ginesi, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İsrail, Japonya, Mauritius, Portekiz, Porto Riko, Kore, Singapur, İspanya ve Tayvan'dır (Yıldız, 2015: 157).

2.1. Güney Kore

Doğu Asya ülkeleri birçok ekonomik kriz yaşayarak zorlu süreçlerden geçerek düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine gelebilmiştir. Bu ülkeler küresel ekonomiye başarıyla entegre olmuştur ve son on yılda bölgesel olarak birleşme yoluna giderek ekonomilerini büyütme çalışmaktadırlar. Dünyayla rekabet edebilmek için bölgesel birleşmeyi savunmaktadırlar (Gill ve Kharas, 2007: 4).

1990 yılında, gelişmekte olan Doğu Asya'da 1.2 trilyon dolarlık bir GSYH vardı. Bugün 4 trilyon dolara ulaşmıştır. Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın eklendiğinde bölge, dünya üretiminin dörtte biri yaklaşık 9,5 trilyon dolar değerinde bir GSYH'ye sahiptir. Bu büyümeyle birlikte bölge artık daha fazla orta gelirli olarak anılmaya başlanmıştır. Doğu Asya'nın gittikçe artan bir şekilde orta gelirli bir bölge olması neticesinde zengin ülke statüsüne geçme stratejileri aramaya başlamışlardır. Gelir düzeyi değiştikçe büyüme paterni değişmektedir (Gill ve Kharas, 2007: 3).

Kore 1960'lı yıllarda düşük gelirli bir ülkeyken günümüzde yüksek gelir seviyesine ulaşabilmiş son derece gelişmiş bir ülke olmayı başarmıştır. Günümüzde Güney Kore, 29 bin \$ kişi başı GSYH'ye, Türkiye ise 10 bin \$ kişi başına GSYH'ye sahiptir. 1960'lı yıllarda kişi başına düşen GSYH'si Türkiye'nin kişi başına GSYH'sinden çok düşük bir seviyede idi. 1980'li yıllarda büyük atılımlar yaparak alt orta gelir seviyesine ulaşmış sonrasında hızlı bir şekilde orta gelir tuzağına yakalanmadan 2000'li yıllarda yüksek gelirli ülke konumuna gelmiştir. 1988-1989 yıllarında Asya'da yaşanan ekonomik kriz neredeyse yarı yarıya kişi başı hasılayı düşürmüş olsa da uygulanan politikalarla bu krizlerin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Güney Kore Küreselleşmenin sınır tanımaz acımasız rekabeti karşısında ucuz iş gücüyle dünya sahnesine çıkan Çin ve benzerler ülkelere karşı, ancak yeni teknolojilerle ayakta kalabileceğini öngörmüştür. Krizen önce, AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı %2 olan Güney Kore kriz sonrasında bu oranını arttırarak %4'lere çıkarmıştır. Teknolojik gelişime büyük önem veren bu ülke günümüz teknoloji üretim merkezlerinden biri haline gelmiş ve tuzağa yakalanmadan yüksek gelirli ülke olabilmıştır. AR-GE çalışmaları sayesinde yüksek katma değerli ürünler üretilmiş ve uluslararası piyasaya sürülmüştür. Ayrıca Güney Kore beşeri sermayeye de son derece ehemmiyet vermiştir (Arslanhan ve Kurtsal, 2010: 4).

Türkiye ve kore sektörel bakımdan 1960'lı yıllarda birbirlerine oldukça çok benzemektedirler. Lakin sonrasında Güney Kore hızlı bir sanayileşme sürecine girerek tarım sektörünün payını GSYH'sinin içinde azaltmıştır. sanayileşmesinde AR-GE çalışmaları sonucunda belirlediği odak noktaları üretmeye ve bu alanda uzmanlaşmaya çalışmıştır. Türkiye ise AR-GE çalışmalarına 2004 yılından sonra ehemmiyet vermeye başlamıştır (Arslanhan ve Kurtsal, 2010: 7).

2.2. Çin

1960'lı yıllarda ekonomisi çok kötü olan Çin önemli stratejiler geliştirerek orta gelirli ülke olmayı başarmıştır. Çin üst orta gelir seviyesinde bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda kişi başı GSYH'si Türkiye'den oldukça düşük olan Çin, ucuz işgücü ile ülkesine yatırımları çekmeye çalışarak ve ihracat yoluyla ekonomisini büyümeye çalışmaktadır. Kişi başına düşen GSYH'sini son on yıldır her yıl %6 oranında büyümüştür. Türkiye'de bu oran son on yıl için yaklaşık olarak %3,5'dir (Dünya Bankası, 2019).

Çin yüksek gelirli ülke olmak için "ihracat" yöntemini seçmiştir. Çin ihracata dayalı büyüme modelini üç noktada farklı uygulamıştır. Öncelikle Çin, bir yandan ihracatı teşvik ederken diğer yandan da ithalat üzerinde yüksek tarifeler uygulayarak, küresel dünyayla asimetrik bir bütünleşme yoluna gitmiştir. İkinci olarak ucuz döviz kurunun yanı sıra sermaye kontrollerini de uygulamıştır. Diğer yandan, teknoloji paylaşımı, yabancı sermayeyle ortak teşebbüs kurmak hatta teknoloji hırsızlığı yoluyla kendi yerli teknoloji altyapısını oluşturma yoluna gitmiştir (Ergül, 2017: 8).

Çin'in ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsemiş olması, gelişmekte olan ülkeler açısından ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olan; Çin'in işgücünün büyüklüğü, ücretlerin düşüklüğü ve sahip olduğu geniş iç piyasası için üretim yapmanın cazibesi, DYY'nin Çin'e yönelmesine neden olmaktadır. Lakin bu durum, diğer gelişmekte olan, orta gelir statüsünden yüksek gelire geçmeye çalışan ülkelerin sanayileşme ve kalkınma süreçleri üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır (Ergül, 2017: 10).

2.3. Malezya

Malezya 1987-1989 Asya krizine kadar kişi başı GSYH'sini hızlı bir şekilde arttırmaktaydı. Krizden sonra ekonomik büyümesini devam ettirdi fakat orta gelir statüsünden çıkamayıp orta gelir kapanında kısıtlı kalmıştır. Orta gelir tuzağından çıkmak için Malezya hükümeti bazı politikalar geliştirerek ekonomik büyümesinin sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Malezya firmalarının teknolojik ve yenilik yeteneklerini geliştirmeleri için devlet tarafından teşvik Politikaları uygulanmaktadır. Malezya hükümeti en çok AR-GE'ye önem vererek bu alandaki çalışmalarını arttırarak bu tuzaktan çıkmayı planlamaktadır.

Malezya hükümetinin orta gelir tuzağından çıkış için belirlediği bazı stratejiler aşağıdaki gibidir (Yusuf ve Nabeshima, 2009: 51):

- Bilgi alışverişini, iş inkübasyonunu ve yatırım yönetimini kolaylaştırmak,
- İşverenlere, çalışanlarının kapasitelerini ve yeteneklerini yükseltmeleri için teşvikler vermek,
- Öğrencilerin yüksek öğrenim ücretlerini karşılamalarına yardımcı olmak için karşılıksız krediler sunmak,
- Malezya firmalarının yabancı kaynaklardan stratejik teknoloji bulmalarına yardımcı olmak
- Teknolojik açıdan daha gelişmiş firmalara yönelik teşvikler sağlamak,
- Yerel firmaların teknolojik gelişimi için tüm teşvikleri ve yardımları koordine etmek,
- Endüstriyel kümelenmeleri desteklemek ve endüstriyi katma değeri yüksek faaliyetlere yönelterek teknolojik rekabet edebilirliğin artırılması.
- Ar-Ge sonuçlarının ticarileştirilmesini teşvik etmek için firmaları uyarlamak ve yeni teknolojiler oluşturmak için teşvik etmek.
- Ulaştırma alt yapısının geliştirilmesi.

Ulaştırma altyapısındaki iyileştirmeler, Doğu Asya'daki ticaretin genişlemesinde kesinlikle önemli bir rol oynamıştır. Asya, gelişmekte olan tüm bölgeler arasında en düşük nakliye maliyetlerine sahiptir. Hong Kong'da (Çin), Singapur ve bölgedeki diğer büyük şehirler, Şanghai ve Tanjung Pelepas limanı (Johore, Malezya'ya hizmet veren) firmalar mallarını göndermek için düşük maliyetli nakliye hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Bu merkezlerdeki tüccarların dağıtım ağlarına uygun maliyetlerle ulaşmaları bölgenin ekonomik entegrasyonunu teşvik etmede önemli bir

faktör olmuştur. Devletin uyguladığı ihracata yönelik vergi indirimleri firmaları teşvik ederek ülke ekonomilerinin büyümelerine önemli katkılar sağlamıştır (Gill ve Kharas, 2007: 3)

2.4. Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti devleti 1920 yılında kurulmuş, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip düşük gelirlili bir ülke statüsünde ekonomik, politik ve sosyal yaşantısına başlamıştır. Türkiye 1923-1930 yılları arasında liberal politikalar izlemiştir. İzlediği liberal politikaların özü Atatürk'ün deyişiyle “milli müteşebbisi yetiştirmek”, “Türk insanını girişimci” yapmaktır. Bu politikanın özünde girişimci yetiştirmek için devlet tarafından teşviklerin ve desteklerin yapılmasıydı. Devlet geçen 7 yıllık süreçte (1923-1930) yeterli sermaye birikimi, teknolojik bilgi, girişimci olmadığı için mecburen devletçi bir politika izlemişlerdir. Bu politikanın özünde özel sektörün yatırım yapmadığı alanlarda devletin yatırım yapması kararlaştırılmıştır. 1929 yılında dünyada yaşanan küresel kriz nedeniyle liberal politikalar gözden düşmüştür. 1930 yılından sonra yeni arayışlar başlamıştır ve Türkiye devletçi karma ekonomiye geçiş yapmıştır yani kamu ağırlıklı politika izlemeye devam etmiştir. Bu yıllarda politikanın özü değişmemiştir (Prof. Dr. Hasan Özyurt ile kişisel görüşme 10.04.2019).

1933 de birinci Beş yıllık sanayileşme planı ortaya koyulmuştur. 1939 yılına kadar yani ikinci Dünya savaşına kadar bu politikalar izlenmiştir. Bu birinci sanayileşme planı çok başarılı olmuştur. Ondand cesaret alınarak daha plan sona ermeden 1935 yılında ikinci sanayileşme planı yapılmıştır. Ama ikinci dünya savaşı başladığı için plan gerçekleştirilememiştir. Ancak uzun bir dönemde plan ve projeler uygulanabilmiştir. Türkiye harp döneminde harp ekonomisi dönemini yaşamıştır, Türkiye savaşa girmese de girecekmiş gibi hazırlanmış, sivil ekonomik kurallar yerine askeri yani savaş ekonomisi kuralları getirilmiştir. Yani asker için gıda maddeleri stoğu aranmıştır. 1945 de ikinci dünya savaşı sona ermiştir. 1946 yılında mevcut siyasi iktidar, tek parti sistemini iradeli olarak çok partili sisteme geçirme kararı almıştır. 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmiştir, Demokrat Parti'nin görüşü Liberal ekonomik görüştü. 1923 yılında uygulamaya koyulan liberal politikalar 1950'li yıllarda da tekrar geri getirilmiş oldu. 1950-1960 yılları arasında uygulanan bu politikalar ilk dört yıl başarılı olup, sonraki yıllar başarısız olmuştur. 1960 ihtilalinden sonra Türkiye karma ekonomik sisteme geçiş yaparak, kamu ve özel sektör birlikte çalışmaya başlamıştır. Türkiye ilk kez 1963 yılında makroekonomik plan olan birinci beş yıllık kalkınma planını uygulamaya koymuş ve başarılı olmuştur. Türkiye 1963-1970 yılları arasında ortalama %7 büyüme sağlarken enflasyon oranı %5 oranlarında kalmıştır. Çok başarılı bir dönem geçirilmiştir. Bunun başarılı olmasına etki eden faktörler; üretim artışından dolayı toplam talep ve arz arasında gecikme olmamasıydı. Lakin 1972 yılından sonra Türkiye'de toplam talep daha yüksek toplam arz daha düşük olduğu için ülke enflasyonist döneme girmiştir ve bugün halen bu enflasyonist dönemin etkilerini yaşamaktadır (Prof. Dr. Hasan Özyurt ile kişisel görüşme 10.04.2019).

1923'te uygulanan ithal ikameci politikalar cari açığa yol açtığı için, ithal ikameci bir malın yerli üretimi var ise onun teşvik edilmesi esası getirilmiştir. Lakin bu politikanın çok uzun sürmemesi gerekiyordu. Çünkü yerli firmalar kendi ürünlerinin teşviki devam ettikçe kaliteli ürün üretmemiş, yeni teknolojileri kullanmamış, yurt dışındaki ürünlere de gümrük kotaları uygulandığı için pahalı olmuşlardır. Türkiye'de bu çok uzun sürmüştür ve yerli sanayi gelişme gösterememiştir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla ithal ikameci politikalar terk edilmiş serbest ekonomiye geçiş politikaları uygulanmaya başlanmış ve Türkiye dışa açılmıştır. Şu anda da Türkiye de halen bu kararlar uygulanmaktadır. 2001 yılında güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya koyulmuştur. Sıkı para ve maliye politikası bununla beraber borçları tasfiye politikası izlenmiştir. Bu politikalar 2001–2007 yılları arasında başarılı olmuş, enflasyon hızla düşmüş ve ekonomik dengeler kurulmuştur. Lakin hükümetler açısından radikal kararlar almak her zaman zor olduğundan tekrar seçilmeme korkusu, ekonomik disiplinlerin bozulmasına sebep olmuştur (Prof. Dr. Hasan Özyurt ile kişisel görüşme 10.04.2019).

Türkiye 1920-1953 yılları arasında düşük gelir seviyesinde kalmıştır. 1953 yılında alt orta gelire ulaşmayı başarıp 1954'te tekrar eski gelir seviyesine geri dönmüş, bir sonraki yıl tekrar alt orta gelirli ülke konumuna gelebilmiştir. 1955 yılından 2005 yılına kadar, 50 yıl boyunca, Türkiye alt orta gelir seviyesinde kalmıştır. Nihayet Türkiye elli yılın sonunda, 2005 yılında üst orta gelir seviyesine geçebilmiştir.

Türkiye'nin uzun süre alt orta gelirli ülke statüsünde ve üst orta gelire geçtikten sonra da yüksek gelire geçememesinin sebepleri arasında; yürürlüğe konulmuş olan kalkınma planlarının kurulan koalisyon hükümetlerince düzgünce uygulanamaması ve planları uygulamada güçlüklerin yaşanması, yaklaşık on yıl da bir yaşanan askeri darbeler, dünya da yaşanan ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, siyasetçilerin popülist yaklaşımları, ciddi olarak uygulanmayan para ve maliye politikaları, yaşanan 15 Temmuz ayaklanması, Suriye'deki olaylar Türkiye'nin ekonomik gelişimini yavaşlatmıştır ve bir üst gelir seviyesine geçişini ertelemiştir.

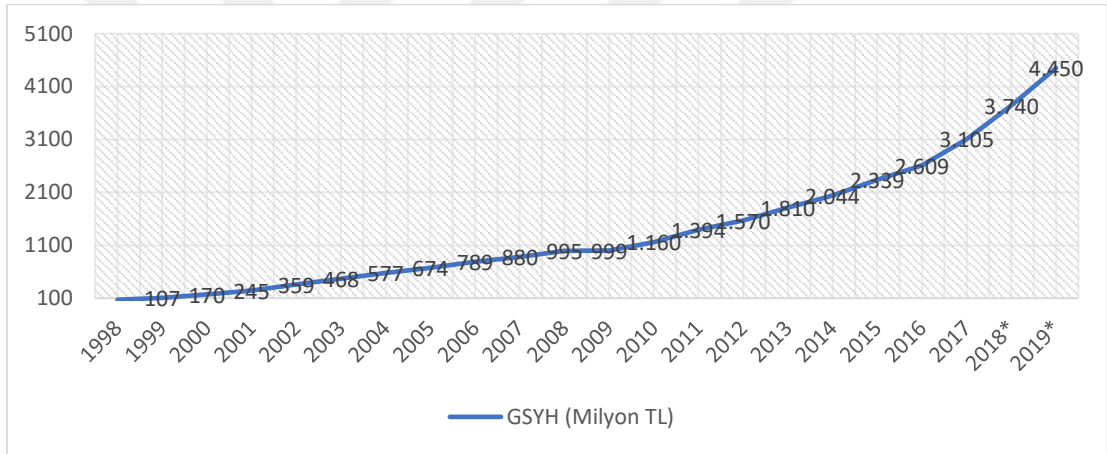
Türkiye üst orta gelir seviyesine bütün illerin ortalaması olarak geçmiş gözükmektedir. Bu seviyeleri belirlemede ülkeler boyutsuz olarak düşünülür ve coğrafi konumları ve özellikleri neredeyse hiç dikkate alınmaz. Yani İstanbul yüksek gelirli ilken Ağrı alt orta gelirli il olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye bölgeler ve iller itibariyle farklı ekonomik büyüme ve kalkınma evrelerine sahiptir. Tıpkı ülkelere arasında olduğu gibi Türkiye'de iller arasında da ekonomik olarak eşitsizlikler mevcuttur. Türkiye'yi homojen bir yapı olarak değerlendirip ona göre tek düze ekonomi politikaları uygulamak doğru olmayacaktır. Bütün bölgeler ve iller kendi has özellikleriyle değerlendirilip ülke ekonomisine, dünya ekonomisine katılımlarının sağlanması gerekmektedir (Yeldan vd. 2012: 69).

2.4.1. Türkiye'nin GSYH'si ve GSYH'nin Büyüme Hızı

Gelir tuzaklarını belirlemede temel alınan bazı kriterler vardır ve gelir tuzağının belirlenmesinde de kritik rol oynarlar. Bunlar; GSYH ve GSYH'nin büyüme hızı, kişi başı GSYH. Bunlara istinaden bu bölümde Türkiye'nin GSYH, kişi başı GSYH ve GSYH'nin büyüme hızı incelenecektir. Sonrasında Türkiye'deki illerin 1987-2017 yılları arasında hangi gelir seviyelerinde buldukları Dünya Bankası verileri ışığında incelenecektir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyümeyi ve buna bağlı olarak kişi başına düşen GSYH'yi etkileyen ve gelir tuzaklarını tetiklediği düşünülen nüfus artış hızı Türkiye açısından incelenecektir.

Ülkelerin ekonomik büyüklüklerini ölçülebilmesi ve ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılabilmesi için GSYH kullanılır.

Grafik 5: Türkiye'nin GSYH'si

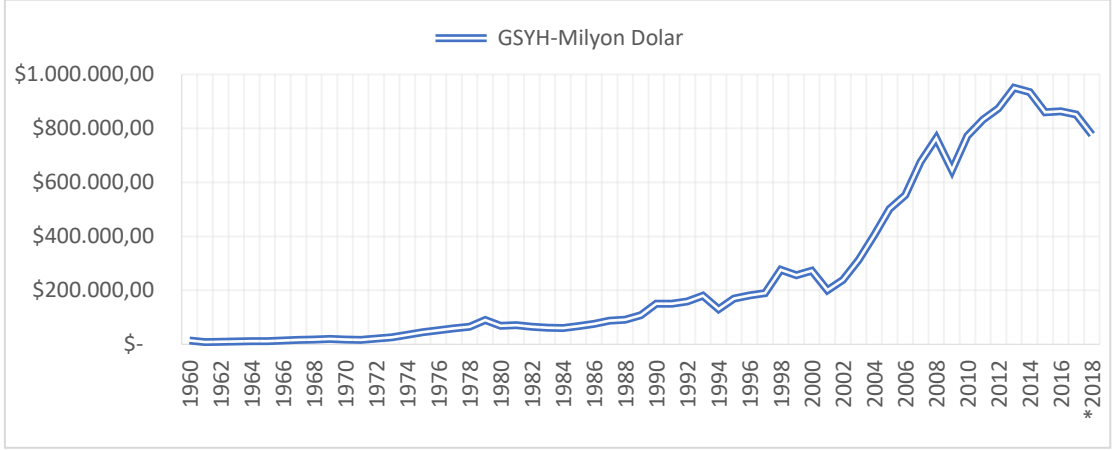
Kaynak: BUMKO, 2019.

*2018 ve 2019 yılları tahmini rakamlardır.

Grafik 5 ve 6 da Türkiye'nin GSYH'si (cari fiyatlarla) TL ve Dolar cinsinde gösterilmiştir. Son döneme bakılacak olunursa, TÜİK verilerine göre; 2017 yılı GSYH'si 3 trilyon 104 milyar 907 milyon TL, dolar cinsinden ise 851 046 milyon dolar olmuştur. 2018 yılında ise 3 trilyon 740 milyar 519 milyon TL, dolar cinsinden ise 777 169 milyon dolar olmuştur.

Dolar ve TL arasındaki kur farkları neticesinde GSYH TL bazında artıyor gözükse de dolar bazlı inceleme yapıldığında aynı şeyleri söylemek pek mümkün olmamaktadır. 2001 ve 2009 yılında yaşanan ekonomik krizler ve 2015 de Türkiye'de yaşanan darbe girişimi sonrasında dolar kurunun aşırı yükselmesi ve halen yüksek olması GSYH'yi dolar bazında dalgalı seyrettirmektedir.

Grafik 6: Türkiye'nin GSYH'sinin Dolar Cinsinden Gösterimi

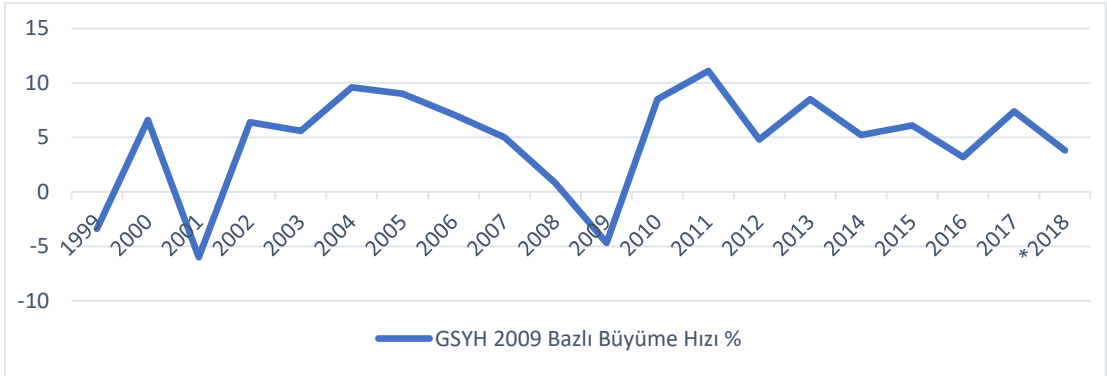

Kaynak: BUMKO, 2019.

*2018 GSYH'si tahminidir.

Grafik 7'de Türkiye'nin GSYH'nin büyüme hızı gösterilmektedir. 2018 yılı için olan rakam tahmini bir rakamdır. Grafik incelendiğinde dalgalı bir seyir izlediği gözükmektedir. Bütün dünyada ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerde ülkemizin büyüme hızının düştüğü net bir şekilde gözükmektedir. 2005 yılında üst orta gelire geçilmesiyle sonraki dönemlerde büyüme oranının artması gerekirken düşme eğilimi yaşamış 2009 krizde dip noktaya kadar inmiştir.

Grafik 7: Türkiye'nin GSYH Büyüme Hızı

Kaynak: BUMKO, 2019.

*2018 yılı tahmini rakamlardır.

Felipe vd. (2012)'ye göre üst orta gelir tuzağına yakalanmamak için iki şartı vardı; en geç 14 yılın sonunda yüksek gelire geçebilmek ve en az ortalama %3,5 büyüme oranına sahip olmak. Türkiye'ye bakıldığında 2005 yılında üst orta gelire geçtiği 2005 yılı ve sonrası ortalama büyüme hızının da %5,6 olduğu görülmektedir. 2005-2018 yılları arasında Türkiye yüksek gelir seviyesine geçememiştir ve 14 yıllık üst gelire geçme süresini 2019 yılında dolduracaktır. Türkiye, Felipe vd.

(2012) açısından, 2019 yılında yüksek gelire geçilemezse üst orta gelir tuzağında olduğu kesinleşmiş olacaktır denilebilir.

Eichengreen vd. (2013)'e göre ise, 2005 yılında üst orta gelire geçmiş olan Türkiye de ekonomik büyüme 2004 yılında yavaşlamaya başlamıştır. 2004 yılından önceki yedi yıllık süreçte ortalama büyüme oranı %2,7 düzeyinde kalması ve sonraki yedi yıllık dönemde de ekonomik büyümede %2 den fazla bir düşüş gerçekleşmesi Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğunu göstermektedir.

Yaşanan toplumsal, siyasal ve askeri krizler de ekonomiyi son yıllarda şiddetli bir biçimde tedirgin etmiş ve sürdürülebilirliği olan bir büyüme oranına sahip olunamamıştır. ABD başkanlık seçimlerini Donald Trump'ın kazanmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinin Dolar karşısında değer kaybetmesi, Türkiye'nin sınır ülkelerindeki belirsizlikler ve iç politikadaki siyasi gelişmelerinde etkisiyle Dolar ve Euro kurundaki artış yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca yine siyasi nedenlerden ötürü turizm sektörü gelirleri azalmıştır. Türkiye'deki olumsuz sosyal, siyasal sorunlar ekonomide yavaşlamaya hatta durgunluğa neden olmuştur. Tüm bunların neticesinde gelecek dönemde Türkiye'nin yüksek gelir statüsüne varıp varamayacağı tartışmalı bir konu haline gelmiştir.

2.4.2. Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH

Ülkelerin ekonomik büyüklüklerini ölçmede ve karşılaştırmada kullanılan en önemli unsurlardan biri kişi başına GSYH'dir. Kişi başı olması ve GSYH'yi nüfustan arındırarak, ekonomik büyüklük ve gelişmişlik hakkında daha belirgin ve net sonuçlar elde edilebilmektedir.

Ülkeler arasında gelişmişlik farkları olduğu gibi, ülkelerin bölgeleri arasında da gelişmişlik farkları göze çarpmaktadır. İktisadi ve doğal kaynakların dağılımında farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye hem gelir dağılımı adaletsizliğinin hem de bölgesel gelişmişlik farklarının yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye genel itibarıyla doğusu gelişmemiş, batısı gelişmiş bir ülke olarak nitelendirilmektedir. Aradaki eşitsizlikler birtakım projelerle, bölgesel teşviklerle giderilmeye çalışılmaktadır (Yeldan vd., 2013: 23).

Türkiye'nin kişi başına GSYH'si incelendiği Grafik 8'de yıllara göre dalgalı bir seyrin olduğu ancak genel trendin artış yönünde ilerlediği anlaşılmaktadır. 2001 yılında güçlü ekonomiye geçiş programı ile kişi başına GSYH oranları artmaya başlamış ve bu sayede üst orta gelir seviyesine geçiş sağlanmıştır. 2008 yılında dünyada baş gösteren ekonomik kriz nedeniyle kişi başına GSYH, alt orta gelir seviyesine geçildiği dönemden sonra ilk defa yüksek oranda bir düşüş yaşamış sonraki yıllarda artma eğilimi gösterse de son dört yıldır tekrar düşüş eğilimine girmiştir.

Grafik 8: Türkiye'nin Kişi Başına GSYH'si

Kaynak: BUMKO, 2019.

*2018 ve 2019 yılları tahmini rakamlardır.)

Woo (2012), Robertson ve Ye (2013) ve Bulman'a (2017) göre de Türkiye'yi inceleyecek olursak; tablo 9'da Türkiye'nin ve ABD'nin kişi başına GSYH'si ve aynı zamanda birbirine oranları gösterilmektedir. Amerika 200 yılı aşkındır gösterdiği ekonomik büyüme ve güçlü ekonomisi sayesinde gelişmişlik seviyelerini ölçümde bir kıstas olarak kullanıldığından ve orta gelir tuzağına yakalanma kıstası olan %20'lik dilime Türkiye'nin girip girmediğini kontrol etmek için tablo 9 oluşturulmuştur. Tablo da gösterildiği üzere 50 yıldan uzun süredir, Türkiye'nin kişi başı GSYH'nin ABD'nin kişi başı GSYH'sinin ortalama olarak %8 - %50 si arasında kalmaktadır ve bu da Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Yıllar İtibariyle Türkiye ve ABD'nin Kişi Başı GSYH'sinin Yüzdeler Oranı

Ülke/Yıl	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Türkiye KBGSYH \$	509,42411	285,01271	309,4469	350,66322	369,58379	385,64098	445,25049	482,37839	526,214	571,61827
ABD KBGSYH \$	3007,1234	3066,5629	3243,8431	3374,5152	3573,9412	3827,5271	4146,3166	4336,4266	4695,9234	5032,1447
(Türkiye/ ABD)*100	16,940579	9,2942073	9,5395152	10,391514	10,341071	10,07546	10,738458	11,123869	11,205762	11,359337
Ülke/Yıl	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Türkiye KBGSYH \$	489,93078	455,1053	558,42156	686,49063	927,80011	1136,3767	1275,9582	1427,3733	1549,6461	2079,2228
ABD KBGSYH \$	5246,8837	5623,444	6109,9259	6741,3324	7242,4411	7820,0655	8611,4018	9471,3062	10587,286	11695,554
(Türkiye/ ABD)*100	9,3375573	8,0929997	9,13958	10,183308	12,810599	14,53155	14,817078	15,070501	14,636859	17,77789
Ülke/Yıl	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Türkiye KBGSYH \$	1564,249	1579,0757	1402,4081	1310,257	1246,8258	1368,4029	1510,6781	1705,8961	1745,3669	2021,8614
ABD KBGSYH \$	12597,668	13993,167	14438,976	15561,426	17134,286	18269,422	19115,053	20100,859	21483,233	22922,437
(Türkiye/ ABD)*100	12,416973	11,28462	9,7126559	8,4199029	7,276789	7,4901269	7,9030809	8,4866827	8,1243216	8,8204471
Ülke/Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Türkiye KBGSYH \$	2794,3536	2735,7108	2842,3736	3180,192	2270,3404	2897,8702	3053,9508	3144,3895	4496,5095	4108,1147
ABD KBGSYH \$	23954,479	24405,165	25492,952	26464,853	27776,636	28782,175	30068,231	31572,69	32949,198	34620,929
(Türkiye/ ABD)*100	11,665265	11,209557	11,149645	12,016663	8,1735614	10,068281	10,156736	9,9592066	13,646795	11,865986
Ülke/Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye KBGSYH \$	4316,5611	3119,6062	3660,0711	4718,4553	6040,8797	7384,2591	8034,6112	9709,7213	10850,872	9036,2681
ABD KBGSYH \$	36449,855	37273,618	38166,038	39677,198	41921,81	44307,921	46437,067	48061,538	48401,427	47001,555
(Türkiye/ ABD)*100	11,842464	8,3694752	9,589864	11,892108	14,409873	16,665777	17,30215	20,202686	22,418496	19,225466
Ülke/Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye KBGSYH \$	10672,4	11340,822	11720,313	12542,721	12127,461	10984,803	10862,726	10546,153	-	-
ABD KBGSYH \$	48375,407	49793,714	51450,959	52782,087	54696,726	56443,817	57588,538	59531,662	-	-
(Türkiye/ ABD)*100	22,061624	22,775611	22,779581	23,763215	22,172189	19,461481	18,862654	17,715199	-	-

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

2.4.3. Türkiye'deki İllerin Gelir Seviyeleri ve Gelir Tuzağı

Türkiye'deki illerin gelir seviyeleri birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedir ve il bazında gelir seviyeleri arasında uçurumlar olduğu tablo 11 ve 12'de görülmektedir. İllerin gelir seviyeleri aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir. Genel olarak bakacak olursak Türkiye'de yüksek gelirli iller, orta gelirli iller mevcuttur. Yeldan vd (2012) göre, Türkiye'de 3 farklı "Türkiye'nin" mevcut olduğunu varsayılmaktadır. Yüksek gelirli illerde tuzak riskinin olmadığını, üst orta gelirli illerde üst orta gelir tuzağı ve alt orta gelirli illerde ise alt orta gelir tuzağı hatta düşük gelir tuzağı riskinin olduğundan bahsedilmektedir. Yüksek gelirli iller hem ulusal hâsıla hem de nüfusun

büyük bir kısmını oluşturduğundan ve ayrıca idari, siyasal, medya, ekonomik, sanayi ve ticari güç merkezleri de bu iller ve çevresinde olduğundan geri kalan diğer illerin sorunlarının çözümleriyle tam ilgilenilememiş ve geliştirilmeleri tam olarak desteklenememiştir.

Gelir tuzakları incelendiğinde her seviyede tuzağa düşülebildiği bilinmektedir. Tablo 10'da Dünya Bankası'nın her yıl kullandığı gelir seviyeleri verilmiştir. TÜİK'in yayınladığı 1987-2017 yılları arasını kapsayan Türkiye'deki illerin kişi başına GSYH'si (\$) tablo 11 ve 12'de verilmiştir. Kişi başına GSYH'si sadece 2017 yılına kadar olduğu için 2018 yılı incelenemeyecektir. Dünya bankasının tablo 10'da gösterilen verileri ile TÜİK'in tablo 11 ve 12 verileri karşılaştırılarak Türkiye'deki illerin hangi yıl hangi gelir seviyesinde oldukları belirlenmiştir. Bu sayede aslında sadece ülke bazında bakılan gelir seviyeleri il bazında da incelenmiştir. Ayrıca yüksek, orta ve düşük gelirli illerimiz tespit edilerek gelir tuzağındaki iller bulunmuştur.

Tablo 10: Yıllar İtibariyle Gelir Seviyelerinin Analitik Sınıflandırması

Yıllar İtibariyle Gelir Seviyelerinin Analitik Sınıflandırılması (Kişi başına GSYH \$)								
Gelir Seviyeleri / Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Düşük Gelir	<= 480	<= 545	<= 580	<= 610	<= 635	<= 675	<= 695	<= 725
Alt orta Gelir	481-1,940	546-2,200	581-2,335	611-2,465	636-2,555	676-2,695	696-2,785	726-2,895
Üst Orta Gelir	1,941-6,000	2,201-6,000	2,336-6,000	2,466-7,620	2,556-7,910	2,696-8,355	2,786-8,625	2,896-8,955
Yüksek Gelir	> 6,000	> 6,000	> 6,000	> 7,620	> 7,910	> 8,355	> 8,625	> 8,955
Gelir Seviyeleri / Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Düşük Gelir	<= 765	<= 785	<= 785	<= 760	<= 755	<= 755	<= 745	<= 735
Alt orta Gelir	766-3,035	786-3,115	786-3,125	761-3,030	756-2,995	756-2,995	746-2,975	736-2,935
Üst Orta Gelir	3,036-9,385	3,116-9,645	3,126-9,655	3,031-9,360	2,996-9,265	2,996-9,265	2,976-9,205	2,936-9,075
Yüksek Gelir	> 9,385	> 9,645	> 9,655	> 9,360	> 9,265	> 9,265	> 9,205	> 9,075
Gelir Seviyeleri / Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Düşük Gelir	<= 765	<= 825	<= 875	<= 905	<= 935	<= 975	<= 995	<= 1,005
Alt orta Gelir	766-3,035	826-3,255	876-3,465	906-3,595	936-3,705	976-3,855	996-3,945	1,006-3,975
Üst Orta Gelir	3,036-9,385	3,256-10,065	3,466-10,725	3,596-11,115	3,706-11,455	3,856-11,905	3,946-12,195	3,976-12,275
Yüksek Gelir	> 9,385	> 10,065	> 10,725	> 11,115	> 11,455	> 11,905	> 12,195	> 12,275
Gelir Seviyeleri / Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Düşük Gelir	<= 1,025	<= 1,035	<= 1,045	<= 1,045	<= 1,025	<= 1,005	<= 995	
Alt orta Gelir	1,026 - 4,035	1,036 - 4,085	1,046 - 4,125	1,046 - 4,125	1,026- 4,035	1,006 - 3,955	996 - 3,895	
Üst Orta Gelir	4,036-12,475	4,086-12,615	4,126-12,745	4,126-12,735	4,036-12,475	3,956 - 12,235	3,896 - 12,055	
Yüksek Gelir	> 12,475	> 12,615	> 12,745	> 12,735	> 12,475	> 12,236	> 12,055	

Kaynak: Dünya Bankası, 2018.

Tablo 11: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (1987- 1999)

İL	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Adana	1654	1612	2 007	2 702	2 543	2 706	2 920	2 237	2 844	2 928	3 553	3 707	3 304
Adıyaman	918	814	960	2 217	2 005	1 743	1 577	1 042	1 222	1 223	1 245	1 198	1 108
Afyon	907	885	1 084	1 646	1 555	1 527	1 669	1 193	1 453	1 623	1 774	1 934	1 772
Ağrı	316	360	392	597	588	630	667	514	666	667	744	827	878
Aksaray				1 131	1 109	1 230	1 373	981	1 291	1 391	1 829	1 815	1 567
Amasya	963	1012	1 351	1 902	1 780	1 823	2 155	1 534	1 951	2 054	2 274	2 621	2 305
Ankara	2177	2157	2 413	3 636	3 653	3 892	4 518	3 202	3 996	3 976	3 521	3 917	3 828
Antalya	1833	1965	2 275	2 940	2 795	2 961	3 348	2 479	3 079	3 269	3 422	3 547	2 972
Artvin	1356	1511	1 544	2 151	2 148	2 336	2 653	1 988	2 560	2 835	2 727	3 096	3 003
Aydın	1719	1 811	1 869	2 865	2 657	2 558	2 839	2 247	2 810	3 161	3 042	3 340	2 762
Balıkesir	1625	1 773	2 121	2 810	2 567	2 565	2 946	2 285	2 744	2 974	2 722	3 156	2 623
Bartın						949	1 221	1 002	1 295	1 210	1 294	1 403	1 335
Batman					1 615	1 737	1 528	965	1 157	1 297	1 634	1 698	1 505
Bayburt				708	889	986	1 107	781	1 034	1 019	1 081	1 275	1 306
Bilecik	2 217	2 312	2 633	3 729	3 467	3 481	4 090	3 205	3 868	3 911	4 089	3 993	3 540
Bingöl	369	373	495	726	759	858	931	691	849	915	1 032	1 221	1 135
Bitlis	424	444	553	772	817	914	962	662	765	813	1 019	1 075	955
Bolu	1 384	1 526	1 840	2 595	2 622	2 877	3 506	2 368	2 916	2 950	3 078	3 758	3 308
Burdur	1 345	1 386	1 617	2 125	2 163	2 321	2 505	1 842	2 352	2 567	2 734	3 153	2 732
Bursa	2 253	2 498	2 816	3 868	3 607	3 753	4 327	2 906	3 660	3 548	3 442	3 706	3 270
Çanakkale	1 768	1 952	2 433	3 414	3 353	3 459	3 843	2 860	3 664	3 872	3 533	3 892	3 376
Çankırı	785	755	982	1 393	1 478	1 440	1 605	1 064	1 373	1 531	1 585	1 899	1 645
Çorum	1 116	1 089	1 402	1 947	1 784	1 897	2 382	1 715	2 201	2 324	2 366	2 569	2 265

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başı GSYH (07.01.2019).

Tablo 11 Devamı: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (1987- 1999)

İL / YIL	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Denizli	1 647	1 661	1 807	2 365	2 308	2 440	2 563	1 951	2 434	2 675	2 972	3 089	2 787
Diyarbakır	1 078	1 263	1 320	1 908	1 902	1 963	2 033	1 485	1 696	1 744	1 734	1 875	1 659
Edirne	1 359	1 510	2 126	2 949	2 780	2 600	2 819	2 150	2 689	2 750	3 437	4 253	3 397
Elazığ	1 311	1 469	1 414	2 080	2 149	2 314	2 596	1 840	2 092	2 268	2 329	2 621	2 439
Erzincan	897	919	1 118	1 503	1 458	1 477	1 673	1 295	1 603	1 692	2 022	2 247	1 826
Erzurum	680	679	756	1 152	1 214	1 281	1 446	1 029	1 312	1 348	1 323	1 448	1 488
Eskişehir	1 751	1 845	2 141	2 866	2 933	2 887	3 264	2 299	2 885	3 222	3 314	3 781	3 387
Gaziantep	1 382	1 350	1 475	2 035	1 964	1 924	2 118	1 649	2 085	2 128	2 283	2 280	2 037
Giresun	783	820	989	1 244	1 212	1 370	1 297	1 076	1 425	1 218	2 355	2 799	2 410
Gümüşhane	574	560	627	1 150	1 136	1 188	1 330	909	1 178	1 257	1 324	1 622	1 624
Hakkari	372	407	454	656	849	994	1 033	816	950	863	1 050	1 181	1 030
Hatay	1 462	1 554	1 638	2 237	2 017	2 118	2 532	1 932	2 268	2 426	2 562	2 637	2 281
Isparta	1 161	1 169	1 264	1 748	1 681	1 758	1 925	1 369	1 748	1 908	2 104	2 537	2 220
İçel	2 061	2 065	2 327	3 351	3 150	3 099	3 850	2 630	3 167	3 150	3 495	3 579	3 299
İstanbul	2 810	2 898	3 260	4 303	4 223	4 151	4 477	3 111	4 037	4 286	4 749	4 658	4 135
İzmir	2 722	2 761	3 139	4 156	3 961	4 075	4 453	3 352	4 093	4 286	4 358	4 375	4 019
Kahramanmaraş	1 047	881	1 186	1 568	1 531	1 563	1 625	1 431	1 790	1 935	1 796	1 869	1 662
Karaman				1 620	2 110	2 313	2 697	2 137	2 799	3 575	3 606	3 692	3 098
Kars	426	430	470	804	784	742	1 167	831	1 071	1 096	1 031	1 290	1 223
Kastamonu	991	997	1 228	1 671	1 711	1 927	2 149	1 463	1 964	2 247	2 537	2 868	2 542
Kayseri	1 177	1 223	1 329	1 865	1 926	1 957	2 151	1 548	1 986	2 038	2 298	2 486	2 312
Kırıkkale				2 694	2 460	2 565	3 128	2 465	3 343	3 904	3 358	3 093	3 687
Kırklareli	2 032	2 161	3 212	4 490	4 041	4 214	4 022	3 143	3 945	4 242	4 385	4 585	4 098
Kırşehir	1 044	1 087	1 186	1 667	1 620	1 631	1 828	1 278	1 687	1 976	2 119	2 247	2 085
Kocaeli	4 757	4 892	5 414	6 992	6 951	7 274	7 947	5 924	7 349	7 096	7 882	7 501	6 236
Konya	1 312	1 404	1 516	2 113	2 103	2 070	2 235	1 584	1 995	2 152	2 373	2 592	2 324
Kütahya	1 586	1 505	1 723	2 054	2 181	2 363	2 561	1 984	2 429	2 822	2 347	2 395	2 091

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başı GSYH (07.01.2019).

Tablo 11 Devamı: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (1987- 1999)

İL / YIL	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Malatya	1 128	1 123	1 280	1 744	1 846	1 916	2 014	1 547	1 879	1 979	1 905	1 972	1 711
Manisa	1 912	1 910	2 265	3 091	2 879	3 164	3 347	2 315	2 878	3 254	3 337	3 804	3 136
Mardin	773	677	692	1 021	1 179	1 249	1 394	1 023	1 229	1 338	1 346	1 523	1 124
Muğla	2 299	2 332	2 678	3 347	3 146	3 466	3 729	3 088	3 707	4 223	4 071	4 736	3 976
Muş	323	398	431	694	689	731	727	554	660	654	763	828	802
Nevşehir	1 783	1 528	1 809	2 820	2 371	2 237	2 780	1 959	2 371	2 868	3 238	3 529	2 929
Niğde	907	979	1 145	2 332	2 189	2 195	2 347	1 643	1 968	2 222	2 551	3 203	2 836
Ordu	642	742	808	1 093	989	1 081	1 237	933	1 128	1 340	1 543	1 656	1 470
Rize	1 384	1 356	1 410	1 902	2 209	2 214	2 373	1 800	2 085	2 598	2 296	2 477	2 661
Sakarya	1 318	1 437	1 637	2 249	2 206	2 316	2 454	1 866	2 585	2 865	2 719	3 199	2 702
Samsun	1 239	1 331	1 496	1 983	1 890	2 048	2 243	1 538	2 026	2 277	2 353	2 531	2 328
Siirt	894	849	1 075	1 138	1 618	1 594	1 541	1 176	1 326	1 342	1 346	1 401	1 298
Sinop	905	982	1 143	1 573	1 555	1 670	1 884	1 262	1 548	1 733	2 026	2 210	2 018
Sivas	788	771	888	1 355	1 462	1 488	1 649	1 185	1 494	1 615	1 692	1 945	1 902
Şanlıurfa	648	674	752	1 010	1 028	1 143	1 465	1 172	1 238	1 361	1 374	1 455	1 235
Şırnak					634	691	818	800	877	972	1 092	1 121	902
Tekirdağ	2 003	2 139	2 658	3 825	3 594	3 506	3 674	2 724	3 363	3 429	3 562	3 742	3 493
Tokat	799	909	1 196	1 495	1 894	1 842	2 005	1 441	1 635	1 705	1 985	2 333	2 030
Trabzon	1 137	1 197	1 323	1 830	1 822	2 004	2 312	1 756	2 050	2 137	2 149	2 272	2 231
Tunceli	579	598	711	1 150	1 213	1 431	1 633	1 237	1 413	1 614	1 946	2 397	2 487
Uşak	1 191	1 174	1 378	1 839	1 849	1 874	2 059	1 583	2 015	2 165	2 162	2 304	2 045
Van	553	540	644	972	1 026	1 061	1 179	805	1 015	997	1 053	1 212	1 109
Yozgat	745	710	828	1 241	1 138	1 185	1 349	995	1 245	1 375	1 276	1 511	1 323
Zonguldak	1 335	1 417	1 689	2 181	1 995	2 369	2 587	1 914	2 349	3 398	3 695	3 517	3 209

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başı GSYH (07.01.2019).

Tablo 12: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari ile Kişi Başı GSYH'si (\$) (2000- 2017)

İL / YIL	2000	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Adana	3 286	2 339	4.176	5.160	5.541	6.792	7.632	6.479	7.809	8.072	8.499	9.079	8.862	7.991	7.990	7.735
Adıyaman	1 250	918	2.612	3.218	3.474	4.231	4.920	4.003	4.870	5.163	5.296	6.041	6.196	5.512	5.391	5.127
Afyon	1 727	1 263	3.929	4.738	5.120	6.313	7.269	6.169	7.458	7.666	7.834	8.357	8.331	7.580	7.533	7.051
Ağrı	824	568	1.931	2.347	2.338	2.817	3.066	2.726	3.781	3.645	3.931	4.111	3.880	3.559	3.679	3.489
Aksaray	1 427	966	3.488	4.373	4.636	5.791	6.586	5.702	7.007	7.288	7.375	7.978	8.335	7.817	7.499	7.297
Amasya	2 049	1 439	4.251	5.232	5.449	6.420	7.923	6.922	7.883	8.213	8.643	9.274	8.649	8.243	8.093	7.623
Ankara	4 148	2 752	9.302	11.420	12.368	15.486	17.338	14.289	15.978	16.340	16.318	17.590	16.772	14.992	14.965	14.253
Antalya	2 911	2 193	8.167	9.672	10.479	12.627	13.748	11.131	13.582	13.974	13.626	14.237	13.577	12.172	10.887	10.528
Ardahan	1 058	842	2.866	3.036	3.527	4.471	4.981	4.465	6.273	6.221	6.770	6.710	6.360	6.524	6.537	6.384
Artvin	2 815	2 137	4.594	5.740	6.565	8.082	9.550	7.712	9.469	9.509	9.982	10.469	10.059	9.187	9.090	8.904
Aydın	2 932	2 017	4.839	5.641	6.323	7.114	7.982	6.532	7.796	8.126	8.481	8.966	8.743	7.847	7.804	7.694
Balıkesir	2 819	2 005	5.276	6.557	6.865	8.365	9.738	8.329	9.592	9.895	10.052	10.334	10.150	8.908	9.071	8.806
Bartın	1 355	1 061	3.802	4.650	4.891	5.924	6.567	5.462	6.563	7.171	7.656	8.188	7.899	7.079	7.020	6.630
Batman	1 558	1 216	2.846	3.484	3.769	4.401	5.187	4.138	5.320	5.621	5.584	5.739	5.393	4.634	4.635	4.644
Bayburt	1 308	1 017	3.268	3.793	4.053	5.140	5.504	5.120	6.488	6.437	7.244	7.747	7.249	6.616	6.427	5.824
Bilecik	3 521	2 584	6.892	8.901	9.751	12.357	14.180	11.359	12.391	13.158	14.232	15.751	14.908	13.086	12.659	11.849
Bingöl	1 065	795	2.301	2.942	3.047	3.864	4.429	3.827	4.739	5.044	5.472	5.941	5.858	5.412	5.530	5.264
Bitlis	883	646	2.099	2.600	2.844	3.620	4.079	3.419	4.159	4.558	5.042	5.747	5.517	4.851	4.678	4.258
Bolu	5 687	4 216	6.971	8.628	9.276	11.039	12.684	10.561	12.269	13.088	13.322	14.366	14.025	12.383	11.713	11.019
Burdur	2 728	1 951	5.580	6.818	7.306	8.842	10.146	8.612	10.191	10.324	10.505	10.871	10.673	9.638	9.412	8.687
Bursa	3 491	2 507	6.940	8.597	9.366	11.396	12.706	10.086	11.630	12.564	12.933	14.035	13.693	12.346	12.165	11.980
Çanakkale	3 465	2 335	5.994	7.449	7.906	9.701	11.075	9.052	11.340	11.875	12.030	12.376	12.179	10.775	10.866	10.496
Çankırı	1 604	1 136	4.549	5.404	5.482	6.708	7.817	6.553	7.638	8.225	8.463	8.951	8.703	8.107	8.208	7.435
Çorum	2 276	1 654	3.903	4.629	4.831	5.867	7.117	5.971	7.355	7.542	7.584	8.034	7.812	7.156	7.140	6.824
Denizli	2 807	2 133	6.137	7.023	7.740	9.067	9.923	7.829	9.453	10.298	10.584	11.461	11.327	9.890	9.988	9.797
Diyarbakır	1 691	1 313	2.895	3.392	3.703	4.461	4.848	4.140	5.037	5.349	5.585	6.035	5.853	5.274	5.230	5.003
Düzce	1 639	1 142	4.951	5.986	6.786	8.316	9.569	7.559	8.951	9.501	10.292	10.946	10.989	10.379	9.843	9.280
Edirne	3 613	2 403	5.140	6.283	6.569	8.100	9.460	7.987	9.918	9.977	10.256	10.777	10.675	9.359	9.195	8.648

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başı GSYH (07.01.2019).

Tablo 12 Devamı: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (2000- 2017)

İL / YIL	2000	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Elazığ	2 253	1 704	3.570	4.467	4.900	6.119	6.965	5.914	7.061	7.312	7.686	8.108	7.749	7.045	6.976	6.674
Erzincan	1 530	1 158	4.688	5.601	6.042	7.502	8.790	7.722	9.216	9.971	10.955	11.269	10.493	9.002	8.998	8.768
Erzurum	1 452	1 061	3.058	3.627	3.918	4.851	5.656	5.053	6.202	6.407	6.630	7.172	7.061	6.442	6.557	6.338
Eskişehir	3 369	2 513	6.302	7.953	8.712	10.649	11.973	9.757	11.254	11.972	12.467	13.760	13.180	11.824	11.644	11.139
Gaziantep	2 102	1 593	4.199	5.001	5.389	6.305	6.949	5.613	6.657	7.173	7.445	8.519	8.591	8.009	7.868	7.656
Giresun	1 874	1 443	3.249	4.484	4.723	5.530	6.667	5.399	6.453	6.567	6.882	7.140	6.844	7.135	6.274	6.095
Gümüşhane	1 491	1 075	4.067	4.825	5.156	6.392	7.225	6.175	7.580	8.235	8.361	8.834	8.394	7.196	6.453	5.735
Hakkari	1 122	836	2.643	3.178	3.419	4.314	4.735	3.951	4.689	4.710	5.085	5.458	5.331	4.734	4.992	4.880
Hatay	2 452	1 757	3.622	4.523	4.810	5.896	6.697	5.423	6.750	7.315	7.332	7.855	7.637	6.999	7.082	7.084
İğdır	1 168	855	2.960	3.831	4.297	5.030	5.865	4.993	5.819	5.907	6.605	6.681	6.280	5.967	5.790	6.098
İsparta	2 107	1 510	5.050	6.117	6.531	7.950	9.111	7.776	8.606	9.302	9.544	9.779	9.591	8.365	8.746	8.167
İçel	3 297	2 452	4.691	5.837	6.279	7.686	8.778	7.193	8.575	8.918	9.357	9.783	9.702	8.892	8.888	8.538
İstanbul	4 416	3 063	10.235	12.428	13.444	16.457	18.622	15.185	17.480	18.587	19.223	20.726	19.957	18.343	18.169	17.827
İzmir	4 302	3 215	7.359	8.912	9.770	11.641	12.954	10.403	12.190	13.098	13.654	14.695	14.257	12.626	12.508	12.344
Kahramanmaraş	1 930	1 584	3.585	4.407	4.275	5.415	6.297	5.405	6.599	6.762	6.903	7.460	7.208	6.602	6.467	6.295
Karabük	2 236	1 587	4.211	5.139	5.774	7.032	8.154	6.524	7.753	8.864	8.874	9.797	9.632	8.573	8.488	8.403
Karaman	2 799	2 012	5.401	6.677	6.534	8.563	9.744	8.202	8.214	8.945	10.141	11.641	11.181	10.223	9.714	9.688
Kars	1 134	886	2.623	3.023	3.349	4.096	4.535	4.051	5.201	5.363	5.700	5.729	5.685	5.621	5.551	5.558
Kastamonu	2 409	1 781	4.788	5.443	5.669	7.140	8.170	6.928	8.292	8.800	9.021	9.312	9.107	8.131	8.022	7.726
Kayseri	2 308	1 806	5.320	6.676	7.181	8.698	9.636	7.691	9.048	9.784	10.146	11.027	10.576	9.398	9.322	9.053
Kırkkale	3 416	2 725	3.850	5.054	5.545	6.601	7.816	6.456	7.863	8.864	8.901	9.604	8.959	8.196	7.988	8.738
Kırklareli	4 370	3 590	6.168	7.548	8.009	9.903	11.319	9.544	11.883	12.159	12.583	13.214	12.744	11.201	11.014	10.585
Kırşehir	1 928	1 488	3.874	4.964	4.974	6.010	6.789	6.040	7.775	8.208	8.122	8.448	8.057	7.339	7.492	7.531
Kilis	2 317	1 817	2.855	3.967	4.017	4.967	5.136	4.714	5.841	5.199	5.586	6.832	6.241	6.445	6.144	6.048
Kocaeli	7 556	6 165	8.790	11.016	12.436	15.301	17.396	13.235	16.004	18.087	18.468	20.572	19.900	17.987	17.618	17.723
Konya	2 241	1 554	4.372	5.361	5.738	7.005	7.943	6.818	7.706	8.389	8.535	9.550	9.594	8.719	8.585	8.349
Kütahya	2 256	1 805	4.077	5.096	5.520	6.877	8.382	6.950	8.052	8.457	8.694	9.238	9.053	8.146	8.058	7.804

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başı GSYH (07.01.2019).

Tablo 12 Devamı: Türkiye'deki İllerin Yıllar İtibari İle Kişi Başı GSYH'si (\$) (2000- 2017)

İL / YIL	2000	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Malatya	1 863	1 417	3.428	4.579	4.488	5.514	6.223	5.341	6.234	6.696	6.868	7.251	6.954	6.600	6.496	6.180
Manisa	3 292	2 459	5.307	6.815	7.310	8.458	9.885	8.204	9.003	9.357	10.871	11.254	11.112	10.073	10.035	9.694
Mardin	1 151	983	2.350	2.900	3.218	3.876	4.384	3.825	5.086	5.296	5.729	6.206	6.075	5.623	5.515	5.416
Muğla	4 253	3 308	6.640	8.158	8.964	10.471	11.586	9.596	11.568	12.103	12.233	12.793	12.374	11.044	10.589	10.268
Muş	725	578	2.327	2.946	3.064	3.679	4.227	3.770	4.800	5.068	5.481	5.748	5.366	4.775	4.712	4.422
Nevşehir	2 908	2 117	4.541	5.079	5.224	6.444	7.283	6.148	7.882	8.330	8.117	8.794	8.678	8.025	7.580	7.107
Niğde	2 503	1 781	3.855	4.657	4.733	5.880	6.529	5.615	6.800	7.431	7.608	7.930	7.998	7.610	7.154	6.854
Ordu	1 375	1 064	3.072	4.198	4.499	5.418	6.112	4.925	5.835	6.026	6.368	6.720	6.665	7.100	6.096	5.994
Osmaniye	1 560	1 157	2.853	3.578	3.765	4.810	5.674	4.699	6.496	6.800	6.789	7.323	7.260	6.428	6.535	6.513
Rize	2 441	1 897	4.478	5.547	6.138	7.420	8.333	7.132	8.653	8.959	9.727	10.296	10.210	9.212	9.101	8.812
Sakarya	2 953	2 108	5.381	6.620	7.309	8.724	9.894	7.981	9.370	9.990	10.517	11.378	11.139	10.321	10.085	9.954
Samsun	2 325	1 680	4.061	5.040	5.513	6.582	7.770	6.342	7.562	7.870	8.435	9.008	8.790	8.117	7.879	7.475
Siirt	1 399	1 111	2.091	2.680	2.936	3.511	4.056	3.811	4.791	5.162	5.472	5.873	5.593	4.814	4.775	4.552
Sinop	1 879	1 459	4.065	4.738	4.996	6.102	6.975	5.891	7.158	7.661	8.008	8.530	7.835	6.955	7.011	6.477
Sivas	1 751	1 399	3.740	4.498	4.859	5.887	6.897	6.005	7.461	8.066	8.427	8.897	8.450	7.677	7.658	7.362
Şanhurfa	1 301	1 008	2.478	2.944	3.078	3.591	4.007	3.306	4.302	4.337	4.421	4.643	4.469	4.148	4.022	3.888
Şırnak	830	638	2.522	2.979	3.236	3.991	4.431	3.914	4.681	4.929	5.439	5.953	5.572	5.126	5.205	5.174
Tekirdağ	3 412	2 498	8.287	9.824	10.217	12.489	13.823	10.978	13.272	14.420	14.606	15.673	15.208	13.420	13.257	13.014
Tokat	1 771	1 370	3.143	3.783	4.051	4.909	5.910	5.044	5.923	6.016	6.420	6.748	6.444	6.117	5.916	5.529
Trabzon	1 927	1 506	4.466	5.678	6.214	7.576	8.598	7.198	8.543	8.940	9.467	10.239	10.093	9.190	9.005	8.439
Tunceli	1 990	1 584	4.543	5.516	5.813	7.263	8.089	7.273	9.412	9.463	9.724	10.482	10.198	9.128	9.463	9.277
Uşak	2 047	1 436	4.465	5.248	5.645	6.779	8.203	6.928	8.452	9.308	9.718	10.366	10.021	8.700	8.775	8.630
Van	1 118	859	1.945	2.478	2.635	3.257	3.737	3.136	3.792	4.044	4.654	4.873	4.533	3.887	4.094	3.859
Yalova	4 665	3 463	5.955	7.109	7.824	9.715	10.649	8.960	10.395	11.864	11.876	12.845	13.040	11.895	11.867	11.544
Yozgat	1 250	852	3.359	4.079	4.166	5.135	5.857	5.192	6.383	6.701	6.716	7.317	7.174	6.694	6.742	6.273
Zonguldak	3 779	2 969	3.586	4.508	4.939	6.203	6.822	5.538	6.840	7.627	7.745	8.604	8.436	7.531	7.631	7.582

Kaynak: TÜİK, İl Bazında GSYH (01.15.2019)

2.4.3.1. Yüksek Gelirli İller ve Yüksek Gelir Tuzağı

Firmalar, yaşam fırsatları, insanlar, iş olanakları her daim ülkelerin belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Örnek verecek olursak Amerika Birleşik Devleti'nde GSYH'nin yaklaşık olarak yarısı ülkenin coğrafi büyüklüğünün %4 lük kesiminde üretilmektedir. Bu Türkiye içinde geçerlidir. Yüksek gelirli illere bakacak olursak kentleşme oranlarını yüksek, sanayinin gelişmiş, ulaşımın kolay olduğu ve yüksek göç oranları karşımıza çıkmaktadır.

Kentleşme oranı %25 den düşük olan illerde doğal kaynağa dayalı ekonomik aktiviteler ve tarımsal üretim fazladır ve bu iller düşük gelirli illerdir. Bu illerin içsel ekonomilerinin desteklenmesi ve üretim kapasitelerinin büyütülmesi gerekmektedir. Kentleşme seviyesi %50 civarında olan illerde dışsal ekonomilerin gelişmesiyle belli bazı sektördeki firmalar aynı illerde üretim yapma eğiliminde olabilmektedir ve bu iller orta gelirli illerdir. Bu illerde üretim halinde olan sektörlerin buralarda kümelenmeleri ve yerleşme ekonomileri bu illerde desteklenmelidir. Kentleşme düzeyi %75'in üstünde olan illerde ileri kentleşme vardır. Buralarda kentleşme ekonomileri mevcuttur. Bu illerde sektörlerin farklılaştırılması ve hizmet sektörünün yoğunlaştırılması desteklenmelidir (Yeldan vd. 2012: 127). Türkiye gibi sanayileşme aşamasındaki ülkelerde kentleşme düzeyinin yüksek olduğu yerde sanayi merkezleri yoğunluktadır. Sanayi merkezlerinin yoğun olduğu illerin kişi başına düşen hasılası yüksektir ve fazla göç almaktadırlar.

Tablo 11 ve 12'yi incelendiğinde karşımıza yüksek gelirli il olarak hangi illerin çıktığı Tablo 13 de gösterilmiştir. Bu bilgilerin ışığında 2004 yılına kadar ülkemizde yüksek gelirli il olmamıştır, bu yılda üst gelir seviyesine varabilen sadece İstanbul olmuştur. İstanbul'un yüksek gelirli il olmasında kentleşme oranının yüksek olması, sanayi bölgesi olması, okuma yazma oranlarının yüksek olması ve göç dinamikleri etkili olmuştur. 2005 yılında Ankara, Kocaeli yüksek gelirli il statüsüne gelebilmiştir. Bu iller de imalat sanayisinin gelişmiş olması etkili olmuştur. 2007 yılında Antalya, Bilecik, İzmir, Tekirdağ bu illere eşlik etmiştir. 2008 yılında Bolu, Bursa, Eskişehir eklenmiştir. Son yirmi yıllık dönemde Türkiye'nin dış ticaretin de yaşanan hızlı artış eğilimi, bununla beraber hizmet sektörünün gelişmesi, sanayide teknolojik ağırlıklı ürünlerin kullanılmaya başlanmasıyla bu illeri de yüksek gelir statüsüne getirmiştir. Bu illerin kentleşme oranları artmış ve diğer illerden göç almışlardır. Lakin 2009 ekonomik kriziyle birlikte üst gelir seviyesinde Ankara, İstanbul, Kocaeli kalabilmiştir diğer bütün iller üst orta gelir seviyesine gerilemiştir. 2010 yılında Antalya, Bilecik, Tekirdağ tekrar üst gelir seviyesine geçebilmişlerdir. 2011 yılında Bolu, Bursa, İzmir üst orta gelire geçebilmiş, 2012 ve 2013 yıllarında bir değişim yaşanmamıştır. 2014 yılında Eskişehir, Kırklareli, Yalova üst gelir seviyesine ulaşmıştır.

2015 yılında Türkiye'de yaşanan olumsuzluklar neticesinde Antalya, Bolu, Bursa, Eskişehir, Kırklareli, Yalova üst orta gelir seviyesine gerilemiştir. 2016 yılına baktığımızda bir değişiklik olmadığını görülmektedir. 2017 yılında ise Bilecik Üst orta gelir seviyesine gerilemiştir.

Tablo 13: Türkiye'de Yıllar İtibari ile Yüksek Gelir Seviyesinde Bulunan İller

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İstanbul	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	Ankara
	İstanbul	İstanbul	Antalya	Antalya	İstanbul	Antalya	Antalya	Antalya	Antalya	Antalya	Bilecik	Bilecik	İstanbul
	Kocaeli	Kocaeli	Bilecik	Bilecik	Kocaeli	Bilecik	Bilecik	Bilecik	Bilecik	Bilecik	İstanbul	İstanbul	İzmir
			İstanbul	Bolu		İstanbul	Bolu	Bolu	Bolu	Bolu	İzmir	İzmir	Kocaeli
			İzmir	Bursa		Kocaeli	Bursa	Bursa	Bursa	Bursa	Kocaeli	Kocaeli	Tekirdağ
			Kocaeli	Eskişehir		Tekirdağ	İstanbul	İstanbul	İstanbul	Eskişehir	Tekirdağ	Tekirdağ	
			Tekirdağ	İstanbul			İzmir	İzmir	İzmir	İstanbul			
				İzmir			Kocaeli	Kocaeli	Kocaeli	İzmir			
				Kocaeli			Tekirdağ	Tekirdağ	Tekirdağ	Kırklareli			
				Tekirdağ						Kocaeli			
										Tekirdağ			
										Yalova			

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yüksek gelirli illerin; batı illeri ve ayrıca limanı, ulaşımı rahat olan iller olduğu açıkça görülmektedir. Ülkemizde ekonomik gelişmişlik seviyesinin batıdan doğuya gidildikçe azaldığı da tabloları incelediğimizde karşımıza çıkmaktadır.

Yeldan vd. (2012)'ye göre; Orta- Gelir Tuzağı riski olmayan illeri; İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Ankara, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İzmir şeklinde sıralamıştır.

Lakin Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Bursa, Eskişehir, Edirne, Kırklareli ve hatta 9 yıl yüksek gelirli il seviyesinde kalmayı başarmış olan Bilecik dahi üst orta seviyesindedir. Bu illerin kişi başına düşen gelir oranları yüksek olsa da yüksek gelir seviyesine ulaşamamışlardır ve görünen o ki en az 14 yıl üst orta gelir seviyesinde kalarak gelir tuzağına yakalanmış bulunmaktadır.

2.4.3.2. Orta Gelirli İller ve Orta Gelir Tuzağı

Türkiye gelir seviyesi olarak il incelendiğinde genelinin orta gelir seviyesinde olduğu görülmektedir. Gelir seviyeleri 2017 yılı için 996\$ - 12,055\$ arasındadır.

2.4.3.2.1. Alt Orta Gelirli İller ve Alt Orta Gelir Tuzağı

2017 yılı için alt orta gelir 996 \$ - 3,895 \$ aralığındadır. Ek 1, 2 ve 3'de 1987-2017 yılları arasında illerin hangi yıl hangi gelir seviyelerinde buldukları gösterilmektedir. 1987 yılında ülkemizde 51 adet alt orta gelirli il bulunmaktaydı. Bunlar; Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat ve Zonguldak şeklindedir. 1988 yılında; Ankara, İçel, Kırklareli, Tekirdağ alt orta gelir seviyesine gerilemiştir. 1990 yılında Hakkâri, Muş, Bingöl, Bitlis, Kars alt orta gelir seviyesine geçmiştir. Bayburt, Aksaray, Karaman, Kırıkkale alt orta gelir seviyesinde ekonomik hayatlarına başlamışlardır. 1991 yılında Batman, 1992 yılında Bartın, 1993 yılında Ardahan Iğdır alt orta gelir seviyesinde ekonomik yaşantıya katılmıştır.

1994 yılında düşük gelirli kategoriye gerileyen Ardahan, Bingöl ve Iğdır illeri 1995 yılında tekrar alt orta gelir seviyesine geçmiştir. Bitlis'te bu atağı 1996 yılında gerçekleştirmiştir. 1996 yılında Karabük ve Kilis, 1997 yılında Osmaniye ekonomik hayatlarına alt orta gelir seviyesinde başlamışlardır. 1998 yılında nihayet Ağrı ve Muş alt orta gelir seviyesine geçmiş lakin 2001 krizinin etkisiyle yeniden Bitlis ve Şırnak da dâhil olmak üzere düşük gelire gerilemişlerdir ve Ankara, Zonguldak, Edirne, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Kırıkkale, Tekirdağ, Eskişehir, İçel, Manisa, Adana alt orta gelir seviyesine gerilemiştir.

Nihayet 2004 yılında Ağrı, Muş, Bitlis ve Şırnak alt orta gelir seviyesine ulaşabilmişlerdir. Ek1, Ek 2 ve Ek 3 incelendiğinde kriz dönemlerinde sınırdaki illerin bir alt gelir seviyesine sürüklendiği görülmektedir. Ağrı henüz hiçbir yılda üst orta gelir seviyesine geçememiştir.

2017 yılı verilerine göre şu an ülkemizde alt orta gelir seviyesinde Ağrı, Şanlıurfa ve Van illerimiz bulunmaktadır. Ağrı alt orta gelir seviyesine geçeli henüz 15 yıl olmuştur. Lakin Van ve Şanlıurfa en az 1987 yılından beri alt orta gelir seviyesindedir ve sadece beş yıl kadar üst orta gelir seviyesinde kalabilmiştir. Şu an bu illerimiz alt orta gelir tuzağını yaşamaktadırlar.

Bu illerin gelir seviyelerinin düşük olmasını sebepleri arasında; ticaret alanlarına olan uzaklıkları, doğum oranlarının yüksek olması, okuma yazma bilmeyenlerin sayısının fazla olması, göç oranlarının fazla olması, siyasi problemler, devletin bu illere öncelikli olarak yatırım yapmaması, coğrafi koşullar, iklim gösterilebilir (Çimen vd. 2006: 67).

Gelişmiş ülkelerde kalkınma süreçlerinde bölgesel politikalara ağırlık verdiği görülmektedir. Türkiye de de bölgesel olarak gelişimi az olan bu iller için özel politikalar geliştirilmelidir. Bölgesel teşviklerin ne olacağı kararlaştırılacakken desteklenecek sektörün ekonomik niteliği iyi tespit edilmelidir. Genel itibariyle tarımsal üretimin yapıldığı bu illerde sadece üretime odaklı bir teşvik tedbiri başarı sağlamamaktadır. Düşük kapasiteli insan gücü ve teknoloji kullanılarak üretilen tarımsal ürünlerdeki asıl mesele bu ürünlerin satılacak yere yani pazara ulaşımının kısıtlı olması ve talep esnekliğinin yüksek olmasıdır. Talebin artırılması ve pazara ulaşımın kolaylaştırılmasına yönelik bölgesel teşvikler ekonomik olarak bölgenin gelişimine katkı sağlayacaktır (Yeldan vd. 2012: 70). Bölgesel eşitsizliklerin fazla olması ülkenin refaha erişmesi önünde engel teşkil etmektedir.

2.4.3.2.2. Üst Orta Gelirli İller ve Üst Orta Gelir Tuzağı

2017 yılında Dünya Bankası'na göre üst orta gelir 3,896 \$ - 12,055 \$ aralığındadır. 1987-2017 yılları arasında üst orta gelirden bulunan iller EK 4, 5 ve 6'da gösterilmiştir. 1987 yılında ülkemizde 10 tane üst orta gelirli il bulunmaktaydı. Bunlar; Ankara, Bilecik, Bursa, İçel, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Muğla, Tekirdağ. 1988 yılında alt orta gelir seviyesine gerileyen Ankara, Kırklareli, Tekirdağ 1989 yılında Çanakkale ile birlikte üst orta gelir seviyesine çıkmışlardır. 1990 yılında Manisa üst orta gelir seviyesine çıkmıştır. 1991 yılında Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Edirne, Eskişehir üst orta gelir seviyesine ulaşmıştır. 1992 Adana üst orta gelire ulaşmıştır lakin Edirne, Balıkesir bir alt seviyeye gerilemiştir. 1993 yılında Balıkesir, Edirne, Kırıkkale üst orta gelirli il olmuştur.

1994 yılında kriz nedeniyle tam 11 il; Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Edirne, Eskişehir, İçel, Kırıkkale, Manisa, Tekirdağ alt orta gelir seviyesine gerilemiştir. 1995 yılında 6 tane il; Çanakkale, Bolu, Tekirdağ, Kırıkkale, İçel, Antalya tekrar üst orta gelirli il seviyesine çıkabilmiştir. 1996 yılında Aydın, Eskişehir, Manisa, Zonguldak, Karaman üst orta gelir seviyesine geçmiştir. Yalova bu yıl ekonomik hayatına üst orta gelir de başlamıştır. 1997 yılında Bolu, Aydın, Eskişehir alt orta gelir seviyesine gerilemiştir, İçel, Edirne, Adana üst orta gelir seviyesine ulaşmıştır. 1998 yılında Adana, Nevşehir, Denizli, Artvin, Burdur, Balıkesir, Sakarya, Niğde, Aydın, Eskişehir, Bolu üst orta gelir seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında yine kriz nedeniyle Antalya Nevşehir, Niğde, Denizli, Aydın, Burdur, Sakarya, Balıkesir alt orta gelir seviyesine gerilemiştir.

2000 yılında Artvin, Karaman alt orta gelir seviyesine gerilemiştir. 2001 yılında ise sadece 7 il üst orta gelir seviyesinde kalabilmiştir; Kocaeli, Bolu, Kırklareli, Yalova, Muğla, İzmir, İstanbul.

2004 yılına baktığımızda birçok ilimiz üst orta gelirli olmuştur; Adana, Afyon, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bayburt, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Düzce, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İçel, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Nevşehir, Niğde, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yozgat, Zonguldak.

2016 yılında tam 73 ilimiz üst orta gelir seviyesine gelmeyi başarabilmiştir. 2017 yılına kadar birçok il kriz zamanlarında üst gelirden üst orta gelire, üst orta gelirden alt orta gelire düşüş yaşamışlardır. Şu anda 73 il üst orta gelir seviyesinde bulunmaktadır. Felipe vd. (2012) kıstaslarına göre 14 yılda üst orta gelir seviyesini geçemeyen ülkelerin tuzakta olduğunu söylemektedirler ve buna göre değerlendirme yapacak olursak Bolu (19), Kocaeli(18), Mardin (20), Muğla (30), Yalova (21) 14 yıldan uzun süredir üst orta gelir seviyesindedirler. Diğer üst orta gelir seviyesindeki illerden, TÜİK verileri 1987-2001/ 2004-2017 yıllarını kapsadığı için, 2017 yılına kadar 14 yılı aşan yoktur. Lakin birçoğu 13 yıldır üst orta gelir seviyesindedir. Yüksek gelir seviyesine geçen ve tuzağı atlatabilmiş iller incelenecek olursa, Ankara (en az 18 yıl), İstanbul (en az 14 yıl), İzmir (en az 14 yıl), Kocaeli (en az 18 yıl), Tekirdağ (en az 22 yıl) şeklinde sıralanabilir. 14 yıldan kısa sürede üst orta geliri aşabilen il bulunmamaktadır.

Yeldan vd. (2012) göre Antalya, Isparta, Burdur, Balıkesir, Çanakkale, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak illerinde tarımsal istihdam oranları yüksektir ve orta gelir tuzağından kurtulmalarına şüphe ile bakılmaktadır. Antalya, Isparta ve Burdur illerinin de hâkim olan kırılğan hizmet sektörü (turizm) ve doğal çevreden etkilenen tarım sektörüne bağımlı oluşu, Adana, Denizli, Konya,

Kayseri, Mersin gibi iller de yüksek tarımsal istihdam ve sanayileşmenin belirli olgunluğa erişememesi tuzaktan kurtulmalarının zaman alacağını göstermektedir.

Ayrıca Türkiye’ de bölgesel kalkınma planları, bölgesel teşvikler veya bunlar gibi değişik politika araçlarıyla gelişmişlik seviyeleri yükseltilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Lakin Ek tablolar irdelendiğinde üst orta gelirli illerde dahi kişi başı GSYH’ler arasında uçurumlar olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin; üst orta gelir seviyesindeki Muğla’da kişi başı GSYH 12,16444825 bin TL iken, yine üst orta gelir seviyesindeki Hakkari’nin kişi başı GSYH’si 5,292739488 bin TL’dir (2014 yılı için). İki il arasında 6,87 bin TL’lik göz ardı edilemeyecek bir fark vardır.

2.4.3.3. Düşük Gelirli İller ve Düşük Gelir Tuzağı

Fakir veya düşük gelirli ülkelerde yoksulluğun kendisi ekonomik durgunluğun sebebidir. Fakir ülkelerdeki insanlar kazandıkları gelirleri zorunlu tüketim mallarına harcayıp tasarruf yapma şansları olmayabilir. Bu yüzden ekonomik olarak küçülmek zorunda kalırlar veya büyüyemezler (Sanchs, 2004: 15). Lakin Türkiye’deki düşük gelirli veya fakir iller için aynısı “devlet desteğiyle” geçerli olmayabilir. Devlet direkt müdahalede bulunup vergisel istisna veya muafiyet getirerek, yeni istihdam alanları oluşturarak ilin ekonomik gelişimine katkı sağlayabilir. Ülkelerin, toplumun refahını yükseltmesi, devletin görevidir. Devlet, kamu harcamaları içerisinde, doğrudan ve dolaylı olarak gelir transferi ile birlikte düşük gelirli kişilere gelir aktarımı, iş hayatına katılabilmeleri için mesleki beceri kazandırılması ve kişisel yeteneklerin geliştirilmesi gibi uygulamalarla halkının yaşam düzeyini yoksulluk seviyesinin üstüne çıkarmayı amaçlar (Taş ve Özcan, 2012: 428).

Tablo 14 incelendiğinde 1987 yılında Türkiye de toplam 6 ilin düşük gelir seviyesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca 1988 yılında Van’ında düşük gelirli il statüsüne gerilemesiyle bu sayı 7’ye yükselmiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile Muş, Bitlis, Ardahan, Bingöl, Iğdır alt orta gelir seviyesinden düşük gelir seviyesine gerilemiştir. 1995 yılına bakıldığında ise sadece Ağrı ve Muş düşük gelirli olarak gözükmemektedir. 1998 ve 1999 yıllarında ülkemizde düşük gelirli il kalmamıştır. Ancak 2000 yılında Muş tekrardan düşük gelirli il konumuna dönmüştür. 2001 krizi ile de Ağrı, Şırnak ve Bitlis düşük gelirli il statüsüne gerilemiştir. 2002 ve 2003 verileri olmadığı için bu iki yıldan hangisinde bir üst gelir seviyesine geçtikleri bilinmemektedir. 2004 yılına baktığımızda artık düşük gelirli ilimiz kalmamıştır. Türkiye’nin kurulduğu yıldan 2001 yılına kadar Ağrı, Bingöl, Bitlis, Hakkari, Kars, Muş ve Van düşük gelir tuzağını şiddetli bir şekilde yaşamışlardır ve neredeyse 80 yıl düşük gelir seviyesinde kalmışlardır. Halen bu illerimiz ülkemizin en düşük kişi başı GSYH’ne sahiptir. Bu illerin genel özelliklerine baktığımız da nüfus artış hızları yüksek olması, kötü iklim koşulları, sosyal alt yapının yetersiz olması ve temel ihtiyaçlardan sağlık ve eğitime ulaşımın kısıtlı olması sayılabilir.

Tablo 14:İllerin Düşük Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı			Muş	Ağrı
Bingöl	Bingöl	Bingöl	Hakkari	Şırnak	Şırnak		Ardahan	Bitlis	Muş	Muş				Bitlis
Bitlis	Bitlis	Bitlis	Muş				Bingöl	Muş						Muş
Hakkari	Hakkari	Hakkari					Bitlis							Şırnak
Kars	Kars	Kars					İğdır							
Muş	Muş	Muş					Muş							
	Van													

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye de düşük gelirli il bulunmasa da diğer illerle kıyasladığımızda daha düşük gelirli ve yoksul olarak karşımıza bazı iller çıkmaktadır, bunlar özellikle ülkenin doğusunda bulunan ve halen üst orta gelir grubuna geçememiş illerdir. TÜİK'in yaptığı yoksulluk tanımında; toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görece anlamda yoksul sayılmaktadır; denmektedir. Bu açıdan değerlendirerek yoksulluk sınırı tutarı, bir ailenin, insan onurunun gerektirdiği zorunlu ihtiyaçları karşılayabilmesi için yapması gereken harcama düzeyidir (TÜRK-İŞ, 2017).

Tablo 15 de TÜRK-İŞ Sendikasının her ay hesaplamış olduğu açlık ve yoksulluk sınırından yıllar ve aylar itibariyle kesitler gösterilmektedir. TÜRK – İŞ araştırmasının 2017 Ekim ayı sonucuna göre; dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarının (açlık sınırı) 1.544 TL, Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 5.030 TL olduğu açıklanmıştır. Bekar bir çalışanın aylık yaşama maliyetinin ise 1.927 TL olarak gerçekleştiğini açıklamıştır. 2018 yılını inceleyecek olursak Ekim ayı sonuçlarına göre, açlık sınırının 1.919 TL, yoksulluk sınırının 6.252 TL olduğu, 2019 yılı Mart ayı sonuçlarına göre ise açlık sınırının 2.014, yoksulluk sınırının 6.561TL olarak tespit edilmiştir. Türkiye de 2017 yılı net asgari ücret 1.603,12 TL, 2018 yılı net asgari ücret 2.020,90 TL olduğunu düşünürsek birçok asgari ücretle çalışan kişiler açlık sınırında olmasalar da ülke geneline göre yoksul oldukları göze çarpmaktadır.

Yavuzkanat (2013)'ün çalışmasında Türkiye de hangi illerin yoksulluk riskiyle, büyük ölçüde, karşılaşılabileceği araştırılmış ve Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Karaman, Kars, Kastamonu, Kilis, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Şırnak ve Van illerinin yoksulluğa büyük derecede düşebilecekleri vurgulanmıştır.

Türkiye’de, Anadolu insanının köylerden kentlere göç etmesi ekonomik olarak gelişimi yavaşlatmaktadır. Hem terkedilen yer hem göç edilen yer birçok problemle karşı karşıya kalıp, aşırı kalabalıklaşma ve terk edilme yüzünden kalkınma hızı yavaşlamakta, ekonomik problemler yaşamaktadır.

Tablo 15:Türkiye’deki Yoksulluk ve Açlık Sınırı

Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/Ay)	Mart	Ekim	Mart	Ekim	Mart	Ekim	Mart
Yıl	2016	2016	2017	2017	2018	2018	2019
Açlık Sınırı	1.400	1.405	1.481	1.544	1.662	1.919	2.014
Yoksulluk Sınırı	4.561	4.578	4.823	5.030	5.415	6.252	6.561
Asgari Ücret	1.404	1.404	1.603	1.603	2.020	2.020	-

Kaynak: TÜRK İŞ (12.04.2019).

Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farkının oldukça fazla olduğu aşikardır. Türkiye’de düşük gelirlilik incelendiğinde eğitim düzeyi en az olan ve hatta okuma yazma bilmeyenlerin oranlarının fazla olduğu yerlerde yoksulluğun, düşük gelirliliğin fazla olduğu görülmektedir (Yavuzkanat, 2013: 36). Bir şehirde nüfus yoğunluğu artarsa, işsizlik azalır ve şehirleşme artarsa, eğitimsiz insan sayısı azaltılırsa, sağlık sektörü gelişir, bebek ölümleri azalır, yaşama koşulları iyileştirilirse yoksulluğun azalacağı öngörülmektedir.

2.4.4. Türkiye Açısından Orta Gelir Tuzağı ve Nüfus İlişkisi

Nüfus artış hızı; sınırları belli bir alanda, belirli bir süre içinde meydana gelen insan sayısındaki çoğalma olarak tanımlanabileceği gibi; doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki fark olarak da tanımlanabilmektedir. Nüfus artış hızı göçlere, eğitim durumuna, ekonomik düzeye, sağlık faaliyetlerine ulaşabilme durumuna, sınırların genişlemesi veya daralması gibi etkenlere

bağlı olarak da değişiklik gösterebilmektedir. Dünya da ekonomik büyümeye paralel bir nüfus artışı gerçekleşirse insanların hayat standartları pek değişmeyebilir.

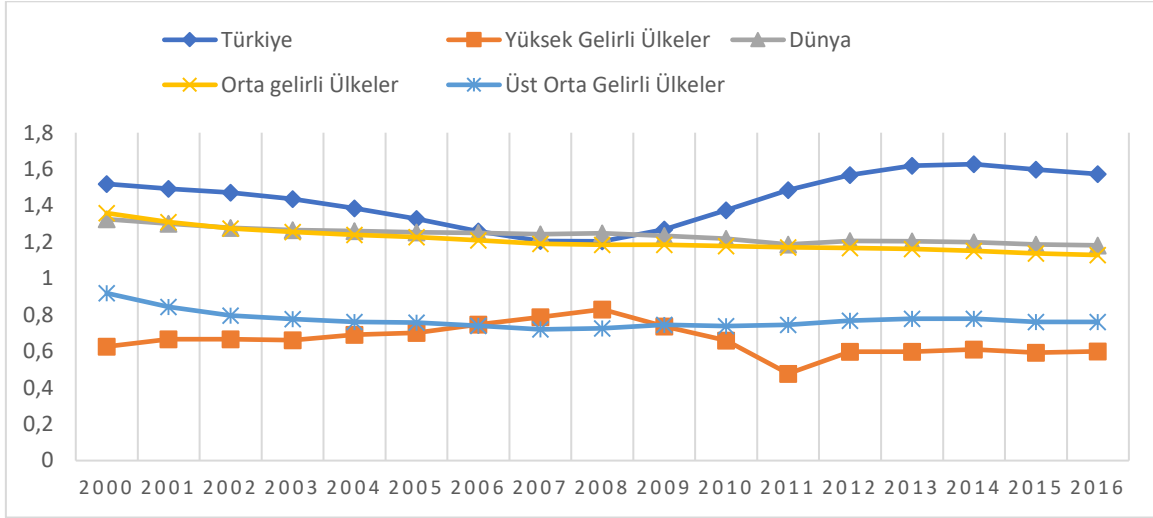
Malthus, nüfus artış teoreminde; şartlar uygun ise, yani kısıtlayıcı faktörler (savaş, kıtlık vb.) yok ise nüfus geometrik dizin şeklinde artar. Lakin besin maddeleri yani geçim araçları aritmetik bir şekilde artar demektir. Geçim araçlarının bulunmasındaki zorluklar güçlü ve sürekli bir kısıtlamayı gerektirmektedir. Düşük gelirli ülkelerde ekonomik olarak büyüyememenin nedenini nüfusun hızla artmasına bağlamış ve yüksek gelire geçmek için doğumun kontrol altına alınması gerektiğini savunmuştur (Malthus, 1959: 5).

Hızlı nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yetmemesine, kalkınma hızlarının yavaşlamasına, ekonomik ve sosyal sorunların artmasına neden olmaktadır (Çamurcu, 2005: 88). Türkiye, nüfus hareketliliği açısından dinamik bir ülkedir. Nüfusun artış hızı bilindiği üzere sadece doğum ile gerçekleşmemekte gerek iç gerek dış göçler de buna katkı yapmaktadır.

Türkiye'nin nüfus artış hızı, TÜİK ve Dünya Bankası verilerine göre incelendiğinde 1960 yılından 2008 yılına kadar dalgalı bir seyir izlese de %2,44 oranından %1,2 ye kadar azaldığı gözlemlenmektedir. 2008 yılı %1,2 ile nüfus artış hızının en az olduğu yıldır ve bu yıldan sonra 2014 yılına kadar da nüfus artış hızı artmıştır. Son birkaç yıldır ise nüfus artış hızı az da olsa azalmıştır. 2017 yılında nüfus artış hızı %1,24 olarak açıklanmış ve bir önceki yıla göre artış hızı düştüğü belirtilmektedir.

Türkiye'nin alt orta gelirden üst orta gelir seviyesine geçtiği dönemde nüfus artış hızının düştüğü ve kişi başına düşen gelir miktarının arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca sadece ülke bazında değil il bazında da nüfusun kontrol edilmesi gerekmektedir. Ne bir ile gereğinden fazla diğer illerden göç edilip nüfus artış hızı artmalı ne de herhangi bir ilden fazla göç verip il nüfusu yalnızlaşmalıdır. Az gelişmiş illerden gelişmiş illere göçlerin azalması, eğitimli ve kalifiye elemanların gelişmemiş illerde kalması ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Grafik 9: Bazı Ülkelerin Nüfus Artış Hızı

Kaynak: World Bank, 2018.

Grafik 9’da yüksek gelirli, üst orta gelirli, orta gelirli ülkelerin, dünya ortalamasının ve Türkiye’nin nüfus artış hızı gösterilmektedir. Yüksek gelirli ülkelere bakıldığında nüfus artış hızının oldukça düşük olduğu gözükmektedir. Türkiye ile grafikteki diğer seriler incelendiğinde Türkiye’nin nüfus artış hızının hepsinden fazla olduğu gözükmektedir. Türkiye’yi sadece üst orta gelir seviyesindeki yani kendi statüsündeki ülkeler ile kıyasladığımızda da aynı sonuç kendini göstermektedir. Üst orta gelir tuzağından kaçmak, tuzağa yakalanmamak için yüksek gelirli ülkeler gibi nüfus artış hızının az ve kontrollü olması gerekmektedir.

Kelley (1988) “Nüfus Değişiminin Ekonomik Sonuçları, Üçüncü Dünya” adlı makalesinde hızlı nüfus artışı sonucunda doğal kaynakların tükeneceğini, ailenin içindeki çocuklara ayrılacak beslenme, eğitim, sağlık harcamalarının kısılmasına yol açacağından, yatırım ve tasarrufların azalacağından ve bununda toplumsal kayıplara neden olacağından bahsetmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, teknolojik ilerlemelerin gerçekleşme hızının düşük olduğu dikkate alınır, bu ülkelerde yavaş bir nüfus artış hızı büyümeye faydalı olacaktır (Telatar ve Terzi, 2010: 201). Türkiye açısından bakıldığında bu tavsiyelere uyulması gerektiği görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde doğum oranlarının düşmesi ve genç nüfus oranının azalması bir tehdit unsurudur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde genç nüfusun devamlılığı yani üretkenliğin ve gelişmişlik seviyesinin devamı için nüfus arttırıcı politikalar; gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına düşen GSYH’nin artması ve bütün hizmetlere bütün fertlerin daha iyi ulaşılabilmesi için nüfusun hızlı artmasını engelleyici politikalar uygulanmalıdır (Telatar ve Terzi, 2010: 199; Ömer Gürkan ile kişisel görüşme 03.04.2018).

Orta gelir tuzağını tetikleyen unsurlardan biri sadece ülkenin nüfusunun artması değil, köyden kente göçler neticesiyle bazı illerdeki nüfus oranları hızla artarken bazı illerin ise nüfus

oranlarının azalmasıdır. Bu sebeple göç edilen şehirde işsizlik, çarpık kentleşme, hava kirliliği vb. gerçekleşmektedir. Bırakıp gelinen köylerde ve illerde tarıma elverişli alanların atıl duruma düşmesi, yerel kurumsal yapının gelişmemesi, köyde kalan insanların yalnızlaşması, azalan nüfus yüzünden çevresel olarak yapılabilecek yeniliklerin gerekli görülmeyip ihmal edilmesi terkedilen ilin gelişmemesine sebebiyet vermektedir (Yeldan vd, 2012: 69).

Orta gelir tuzağından kurtulmak sadece ekonominin büyüyerek kişi başı GSYH'nin artmasıyla gerçekleşemez. Yüksek gelirli ülke konumuna gelinmek isteniyorsa hem ekonomik hem sosyal alanda gelişim sağlanmak zorundadır. Çarpık kentleşme hava kirliliği vb. etkenler insanın refahını düşürmektedir. İllerin insan kaynakları kapasitesi gelir düzeyini etkileyen ana unsurlardandır. İnsan sermayesinin kalifiye seviyesi dışsal faktörlerle ilintilidir. İller çekim düzeyi yüksek diğer illere göç vermektedir. Bununla bağlantılı olarak illerin insan sermayesi stoğu, farklılaşan sosyal ve ekonomik şartlarla yeniden şekillenen dinamik nüfus hareketlerinin sonucu oluşmaktadır (Yeldan vd. 2012: 121).

Her il farklı nitelikte ve sayıda insan kaynaklarına sahip olduğu için birbirinden farklı üretkenlik düzeyindedirler. Gelişmişliği, ülkenin genel seyrinden ileride olan illere aşırı göç olurken, az gelişmiş illerin kalifiye olan beşeri kaynakları da haklı olarak gelişmiş ile göç etme eğiliminde olmaktadır. Gelişmiş illerin sunduğu düşük nitelikli iş olanağı sunması neticesinde bu iller niteliksiz işgücü için de çekim merkezi olarak görülmektedir (Yeldan vd. 2012: 122).

Bölgeler arası göçlerde, ekonomik realiteler göçü tetikleyen başlıca nedenler arasındadır. Düşük nitelikli iş gücü iş arzının fazla olduğu yerlere gitmek isterken, kalifiye işçiler olanakları daha iyi olan, konut, eğitim, sağlık, alt yapı, sosyal çevre vb. nedenlerden ötürü il değiştirmek istemektedirler (Yeldan vd. 2012: 122). Lakin fazla göç nedeniyle göç edilen ilde artan nüfus, iş bulma merkezi diye görülen gelişmiş illeri işsizlik merkezi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. TÜİK (2019) verilerine göre 2018 yılında nüfus yoğunluğu en fazla il İstanbul olarak karşımıza çıkmaktadır. İl olarak nüfus artış hızı %2,0 üstünde olanlar ise Amasya, Antalya, Bolu, Düzce, Kocaeli, Tekirdağ, Yalova karşımıza çıkmaktadır ki bu iller kişi başı GSYH yüksek illerimizdir. Net göç hızının en fazla olduğu iller ise Ağrı, Muş, Van olarak karşımıza çıkmaktadır ve şuan bu illerin en düşük kişi başı GSYH sahip olduklarını görmekteyiz.

Nitelikli iş gücünün gelişmiş illere giderek daha nitelikli bir yetenek havuzu oluşturup, ilin bilimsel ve teknolojik gelişimini girişimcilik kapasitesini arttırmaktadır. Bu iş gücünü kaybetmiş olan illerin kazancı ise ancak gelişmiş illere göç eden işçilerin yeni kazandığı teknoloji ve girişimcilik ile bölgeye geri dönerek; iline yapacağı yatırım yada finansal kaynak transferi sayesinde artabilecektir. Eğer bu iş gücü terk edilen ile geri dönmezse nitelikli iş gücü azalacaktır (Yeldan vd. 2012: 123).

Orta gelirden yüksek gelire geçilmek isteniyorsa kontrollü bir şekilde ülkenin ve ilin nüfusunun artması gerekmektedir.

2.4.5. Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Nedenleri

Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşme nedenlerini şöyle sıralayabiliriz (Eğilmez, 2012);

Emek piyasasındaki problemler,
Tasarrufların az olması,
Cari açığın yüksek olması,
Siyasi istikrarsızlıklar,
Siyasilerin tekrar seçilme arzusuyla ekonomik anlamda gerekli önlemlerin alınmaması,
Yatırımların az olması,
Bölgesel eşitsizliklerin haddinden fazla olması,
Eğitim kalitesinin yetersizliği,
Sanayi alanında ürün çeşitlendirmesinin az olması,
Ar-Ge harcamalarının yetersiz olması,
İnovasyon ve teknolojik yeniliklere gerekli önemin verilmemesi,
İmalat sanayisinin gelişiminin yavaşlaması

Yeldan vd. (2012) Türkiye'nin ekonomik durumunu il bazında üçe ayırmaktadır. Yüksek gelirli iller ve tuzak riski olmayan grup, üst orta gelirli iller ve üst orta gelir tuzağı riski olan grup ve alt orta gelirli iller ve alt orta gelir tuzağı hatta düşük gelir tuzağı riski olan iller olarak gruplandırmıştır. Türkiye'deki illerin farklı gelir seviyelerinde ve gelişme evrelerinde olması nedeniyle farklı politikalar uygulanması zorunluluk teşkil etmektedir.

- Orta gelir tuzağı riski olmayan yüksek gelirli illerde teknoloji yoğun alanlara odaklanılması, arz yanlı teşvik politikalarının uygulanması,

- Orta gelir tuzağı riski olan iller de ise yüksek gelirli illere ulaşım alt yapılarının geliştirilmesi ve orta-düşük, orta-ileri teknolojili üretimin desteklenmesi

- Alt orta gelir tuzağı riski olan iller için tarımda ölçek sorununun çözülmesi yönünde tedbirlerin alınması ve geçimlik ekonomiden endüstriyel üretime geçişin sağlanarak bu bölgeler tarafından üretilen ürünlere yönelik talep yönlü teşviklerin sağlanması ve kalkınma ajansları gibi bölgesel kurumsal yapıların bölgenin üretim karakterine uygun şekilde yapılması gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞTA UYGULANAN VE UYGULANABİLECEK MALİYE POLİTİKALARI

İktisat politikasının temel amaçlarını; tam istihdama ulaşma, üretimi arttırma, fiyat istikrarını sağlama, ödemeler dengesini düzenleme, gelir ve servet dağılımını düzeltme ve etkin kaynak dağılımını sağlama, hepsinin sonucu olarak ekonomik büyümeyi sağlamak şeklinde sıralayabiliriz. Ve hatta ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre bölgesel kalkınma ve çevre korunması gibi amaçları da mevcuttur. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için ekonomi politikasının seçimi büyük önem arz etmektedir. Amaçları gerçekleştirmede beş araç kullanılmaktadır (Ulusoy, 2018: 16-19). Bunlar;

- Para ve kredi Politikası
- Maliye Politikası
- Regülasyon ve Kontroller Politikası
- KİT politikası
- Dış ticaret politikası.

Orta gelir tuzağını; ülke ekonomisinin orta gelire ulaştıktan sonra büyümesinde yavaşlamanın meydana gelmesi veya büyümemesi olarak tanımlayabiliriz veya başka bir tanım olarak da daha çok gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren ve farklı değişkenlere bağlı olarak kişi başına düşen milli gelirin belirli bir seviyede takılıp kalma durumu olarak açıklanabilir. Bu bölümde tuzaktan çıkışta iktisat politikasının araçlarından maliye politikası yöntemiyle ekonomik büyümeye nasıl katkı yapılabileceğinden bahsedilecektir.

Maliyeyi tanımlayacak olursak; kamuyla ilgili işlerin yürütülebilmesi için gereken gelir ve giderleri düzenleyen kuralların tümü denilebilir. Maliye politikası ise; “bir ülkedeki iktisadi, sosyal ve siyasal amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin miktar ve bileşenlerinde değişiklik yapmak” şeklinde açıklanabilir (Yüksel, ty: 1). Maliye politikasının amaçları; ekonomik istikrar, iktisadi büyüme ve kalkınma ve gelir dağılımında adalet şeklindedir. Orta gelire ulaştıktan sonra büyümeyi sürdürebilmek için bir ülke, maliye politikasını kullanarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecektir bununla birlikte maliye politikasının amaçları aslında devletin de amaçlarıdır. Maliye politikasının amaçlarına ulaşabilmek için maliye politikasının araçları kullanılmaktadır. Maliye politikasının araçları şekil 2’de gösterilmiştir. Kamu harcaması politikası

içinde; reel harcamalar (cari ve yatırım harcamaları) ve transfer harcamaları bulunmaktadır. Kamu gelir politikasında ise Vergi politikası, borçlanma politikası, borç yönetim politikası ve diğer gelirler yer almaktadır.

Tablo 16: Maliye Politikasının Araçları

Maliye Politikası Araçları	
Kamu Gelirleri Politikası	Kamu Harcaması Politikası
Vergi Politikası	Reel Harcamalar
Borçlanma Politikası	-Cari Harcamalar
Borç Yönetimi Politikası	-Yatırım Harcamaları
Diğer Gelirler	Transfer Harcamaları

Kaynak: Ulusoy, 2018: 40.

İktisat politikasının genel amacı olan ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için devlet maliye politikasının; kamu harcaması politikası ve kamu gelirleri politikası araçlarını kullanır. Devlet mali araçları kullanarak ekonomik amaçlara ulaşabileceği bu politikaları kullanmaktadır. Uygulanan ve uygulanacak maliye politikaları, toplam tasarrufları arttırıcı ve ekonomik kalkınma için gerekli yatırımları teşvik edici nitelik taşımalıdır (Paksoy ve Bakan, 2010: 155).

Kamu harcamasının tanımını yapacak olursak, devlete atfedilmiş olan görevleri yaparken kullanılan para ve sair değerlerdir. Devletin zorunlu fonksiyonları ile ilgili harcamalarının (eğitim, sağlık, adalet, altyapı vb.) ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Adaletli bir şekilde işlerin yürütüldüğü, altyapı ihtiyaçlarının karşılandığı bir ülke, insanların refahını arttıracığından ekonomik büyümeye de elbette ki katkı sağlamış olacaktır (Turan, 2008: 22).

Vergi; devletin egemenlik gücüne ve yasalarına dayalı olarak, kamu hizmetlerinin maliyetini karşılamak ve bu yolla kamu hizmetlerini sürdürmek veya ekonomik hayatı düzenlemek için, kendi ülkesi içerisinde ve yurtdışındaki kendisiyle ilişkili gerçek ve tüzel kişilerden, gerekirse cebir yoluyla, zorunlu ve karşılıksız olarak, ayrıca adalet ve eşitlik ilkesi gözetilerek alınan iktisadi değerler şeklinde tanımlanabilir (Pehlivan, 2018: 94).

Ekonomik büyümenin sağlanması için hükümetler açısından en önemli faktörlerden biri vergi politikalarıdır. Vergilerin gerçekleştirdiği doğrudan, kontrol ve teşvik açısından yarattığı dolaylı katkılar ekonomik büyüme ve kalkınma açısından oldukça önemlidir (Paksoy ve Bakan, 2010: 155). Devlet, ekonominin büyümesine katkı sağlayacak faaliyet alanlarında yatırım yapılmasını desteklemek amacıyla, vergi istisnaları, vergi muafiyetleri, vergi iadeleri yaparak, yani kaynak transferi ile özel kişi ve kurumlara ayrıcalıklar getirebilmektedir. Vergilerin çarpan mekanizması

doğrultusunda ekonomik büyümeyi etkilediği bilinmektedir. Özel sektör ile kamu sektörü arasında parasal aktarımı gerçekleştirerek, gelir dağılımında adaleti sağlaması, özel kesimin vergi indirimiyle desteklenmesi veya vergi oranlarının yüksekliği sebebiyle yatırım yapılmayan alanların olması verginin ekonomi üzerindeki etkilerine örnektir. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığının 2018 Şubat ayında yayınladığı “Ekonomi Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberinde” maliye politikaları kullanılarak neler yapıldığından bahsedilmektedir. İhracata yönelik devlet yardımları, hizmet sektörlerine yönelik devlet yardımları, Türk Eximbank destekleri, serbest bölgelerde yatırım ve faaliyetlere sağlanan devlet destekleri, yatırımlara sağlanan devlet destekleri, ekonomi bakanlığınca yürütülen diğer destek uygulamaları, ithalat politikaları önlemleri ve ithalata ilişkin uygulamalar, ürün güvenliği denetimleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler de devlet; özel sektörün girişemediği temel alt yapı veya sanayileşme sürecini hızlandıracak yatırımları vergi politikasıyla teşvik edebilir veya harcama veya borçlanma yoluyla kendi de gerçekleştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Devlet vergi politikaları yardımıyla çeşitli kesimlerden vergileme yoluyla elde edilen kaynakları, tasarruf eğilimi yüksek kesimlere aktararak veya bu kesimlerin vergilendirilecek gelirlerini vergiden muaf bırakarak veya istisna kapsamına sokarak yatırımları arttırabilir (Paksoy ve Bakan, 2010: 155).

Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmesine sebep olan etkenleri tekrar göz geçirecek olursak; ulusal tasarrufların yetersiz kalması, imalat sanayisindeki yavaşlama ve gelişmiş ülkelere göre AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payının düşük olması vb.. Orta gelir tuzağına yakalanmadan yüksek gelirli ülke konumuna gelebilmek için başarılı bir kalkınmanın ve büyümenin gerçekleşmesi olmazsa olmazdır. Bunu başarabilmiş ülkelere bakacak olursak, teknolojik yeteneklerini keşfetmiş, dünya pazarında gerekli olacak sektörlerde seçimini yapmış ve uyguladıkları sanayi politikalarının seçimi ve zamanlamasının uygun olduğu görülmektedir (Manga, 2018: 108). Bunlardan yola çıkarak orta gelir tuzağında çıkabilmek ve ekonomik büyümenin sürekliliği için uygulanan ve uygulanabilecek maliye politikalarından aşağıda bahsedilmiştir.

3.1. İç Talebi Arttırıcı Maliye Politikaları

ABD'yle kıyasladığımızda daha hızlı büyüyen ve orta-gelir tuzağından kurtulmuş ülkelerden G. Kore, Hong Kong, Tayvan'da iç talebin büyümeye katkısı önemli ölçüde yüksektir. ABD'ye kıyasla hızlı büyüyen Çin'de aynı durum söz konusudur ve iç talebin büyümeye katkısı belirgindir. Buradan yola çıkarak orta gelir tuzağından çıkışta ülke içindeki talep yüksekliği büyümeye önemli katkılar sağlayacaktır (Mert, 2014: 104). Mert (2014) makalesinde iç talep katkısını üçe ayırmıştır bunlar;

- i) Hane halkı tüketim harcamalarının katkısı,
- ii) Genel hükümet nihai tüketim harcamalarının katkısı ve
- iii) Gayrisafi sermaye oluşumunun (yatırım harcamalarının) katkısı şeklindedir.

Hatta iç talebin katkısının azalması nedeniyle yavaş büyümenin ortaya çıktığının söylenmesi dahi doğrudur (Mert, 2014: 103).

İç talebi arttırıcı maliye politikaları gelir ve harcama politikaları olarak iki farklı şekilde uygulanabilir. Bu politikaların temelinde Keynesyen gelir harcama modeli yatmaktadır. Buna göre özellikle tüketim üzerinden alınan vergilerde yapılacak bir indirim bireylerin kullanılabilir gelirinde artış meydana getireceğinden iç talebi destekleyecektir. Özellikle 2018'in son çeyreğinde başlayan ve 2019'un ilk çeyreğinde devam ettirilen dayanıklı tüketim mallarındaki ÖTV ve KDV oranlarında indirimle gidilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak toplam talep üzerindeki etkinin daha arzulan bir düzeyde gerçekleşmesine harcama politikalarıyla mümkün olduğu bilinmektedir. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar çarpan mekanizmasıyla ulusal geliri arttıracak bu da nihayet iç talep üzerinde baskı oluşturacaktır.

İnovasyon ve ürün çeşitliliğinin artırılması orta gelirli ülkelerde piyasaların en çok ihtiyaç duyduğu unsurlardandır. Kalitesi artırılmış, yenilikçi, çeşitlendirilmiş ürünler firmalara daha yüksek kar oranları sağlayacağından firmalar yeni ürün geliştirme, markalaşma ve pazarlama süreçlerin de daha başarılı olacaklardır ve bu unsurlar firmaların büyümesini sağlamaktadır. Kısacası iç ve dış talep orta gelirli ülkelerin büyümesinde önemli roller oynamaktadır (Alkan ve Ümit, 2018: 101).

3.2. Beşeri Sermayenin Desteklenmesi

Globalleşen dünyada ekonomik anlamda ülkelerle rekabet edebilmek, büyümeyi destekleyebilmek için beşeri sermaye yani eğitilmiş iş gücü, nitelikli emek üretim sürecine katılmalıdır. Beşeri sermayeyi ayrıntılı bir şekilde tanımlayacak olursak; bir bireyin gelişimini sağlayacak bilgi, beceri ve nitelik gibi unsurlar sayesinde kişinin ekonomik ve sosyal yönden refahını arttırmayı sağlayacak olan özelliklerin tümüne denir. Eğitime, sağlığa ve kişisel beceriler kazandırma faaliyetlerine yapılan bütün harcamaların beşeri sermayeyi geliştirdiği ve beşeri sermayeyi kişiden ayırmanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Becker, 1993: 16). Bunun için ülke vatandaşlarının temelden en iyi şekilde eğitilmesi, yetiştirilmesi gerekmektedir. İş gücünün niteliğinin artması sayesinde ülkenin beşeri sermayesi de gelişecek ve artacaktır. Ek olarak iş gücünün sağlığının da iyi olması beşeri sermayenin artmasını sağlayacaktır. Doğru eğitimle yetiştirilen kalifiye ve sağlıklı bireyler daha kısa süre işsiz kalacaktır ve kolaylıkla yeni iş alanlarında istihdam edilebileceklerdir (Kıbrıçoğlu, 1998: 207). Eğitim sayesinde nitelikli emek üretim sürecine katılacak ve toplam faktör verimliliği de artacaktır. Aslında ekonomik anlamda

gelişme ve büyümede her şeyin birbirine bağlı olduğunu bilinmektedir. Eğitimin etkin ve verimli bir şekilde verilmesini sağlayacak maliye politikaları burada önem arz etmektedir.

Kharas ve Kohli (2011)'e göre, orta gelir tuzağından çıkışta yüksek vasıflı işgücü olmazsa olmaz olarak görülmektedir. Doğu Asya ülkeleri üzerinde yaptıkları çalışmalarda eğitilmiş iş gücüyle ve uzmanlaşma sayesinde; teknoloji ürünlerinin ihracattaki oranının artmasıyla ekonominin büyüdüğünü söylemektedirler. Buna bağlı olarak sürekli ve hızla değişen küresel ekonomiyi ve rekabet düzeyini yakalamak için birincil koşul teknolojik gelişiminin sürekliliğidir. Bu teknolojik devamlılık içinse; iyi bir eğitim ve beraberinde iyi yetiştirilmiş kalifiye eleman şarttır. Kalifiye eleman yetiştirme uzmanlaşmayı ve inovasyonu destekleyeceğinden Türkiye eğitime gereken önemi vermelidir ve bu yönde ülke genelinde reformlar yaparak orta gelir seviyesinden üst gelir seviyesine geçmeye çalışmalıdır. Ülkedeki değişimi, bütün ülke olarak istemek gelişmişliği tamamlamanın ve yüksek gelire ulaşmanın en önemli ayrıntısıdır. Yapılacak değişimler ülke genelinde hatta ve hatta Türkiye gibi bölgesel eşitsizliğin yüksek olduğu ülkelerde öncelikle adaletsizliğin en yüksek olduğu illerde olmalıdır.

Kanchoochat ve Intarakumnerd (2014)'e göre, orta gelir tuzağından çıkmak için eğitime gerekli destek ülke tarafından verilmelidir. Eğitim ile desteklenen endüstriyel gelişim ekonominin büyümesini olumlu yönde etkileyecektir. Doğu Asya Ülkelerinde yüksek okullaşma oranı bunun bir kanıtıdır. Devlet kurumlarının da geliştirilmesi ve çalışanların yeni nesil teknolojilere ayak uydurabilmesi için eğitilmesi de büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir.

Türkiye'de eğitim seviyesi düşük illere baktığımız zaman karşımıza doğu illerinin çıktığını ve bu illerin kişi başına GSYH'lerinin düşük olduğunu hem de eğitimde en önemli unsur olan okuma yazma oranının dahi çok düşük olduğunu görmekteyiz. Örneğin; TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2017 yılı itibarıyla 2336847 kişi okuma yazma dahi bilmemektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi ise okur yazarlık oranının en düşük olduğu bölgemiz olarak karşımıza çıkmaktadır, Güneydoğu Anadolu bölgesine bakıldığında 2017 yılı için 496002 kişi okuma yazma bilmemektedir bunu 209561 kişi ile Doğu Anadolu takip etmektedir. (TÜİK, 2019). Diğer bir ayrıntı okuma yazma bilmeyenlerin büyük bir çoğunluğunun kadın nüfus olmasıdır.

Maliye politikalarını kullanarak eğitim seviyesi düşük olan illerimizdeki geleceğin nesillerinin güzel ve nitelikli yetişmesi için kamu eliyle yatırımların yapılması veya özel sektörün yatırım yapması için vergisel teşvikler sunulması gerekmektedir.

Eğitim çok açık bir şekilde bir ülkenin en önemli yatırımdır. Bir ülkenin fiziki yatırımlar kadar bireylere yapacağı yatırımlarda, o ülkenin gelecekteki ekonomisini de şekillendirecektir. Ve eğitim yatırımlarına en önemli desteği vermek ekonomiye şiddetli katkılar sağlayacaktır. Hatta

eğitim yatırımlarının verimliliği, fiziki yatırımların ortalama getirisinden oldukça fazladır (Singer, 1971: 5). Şu an ülkemizde uygulanmakta olan eğitim politikalarından bir tanesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) dir ve bu projenin amacı aşağıdaki gibidir:

“Her öğrencimizin en iyi eğitime kavuşması, en kaliteli eğitim içeriklerine ulaşması ve eğitimde fırsat eŐitliđinin sağlanması için tasarlanmış olan FATİH Projesi, eğitimde teknoloji kullanımıyla ilgili dünyada uygulamaya konulan en büyük ve en kapsamlı eğitim hareketidir.” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/proje-hakkinda/>). Bu proje sayesinde öğrencilerimizin teknolojiyle daha yakından bağlantı kurabilmekte çağın gereklerine göre daha uygun bir halde yetiŐtirilmektedirler. Eğitimi ocuklar gelecekte yeni fikir üretmeye daha yatkın olacaklardır, her gün daha fazla gelişen dünyaya da ayak uydurmaları ve yeni teknolojileri yeni insanlara daha rahat anlatabileceklerdir.

Ayrıca okul öncesi eğitimin geliştirilmesi, ilköğretimin çağa uygun hale getirilmesi ve herkesin okula gidebilmesinin sağlanması özellikle yeni st orta gelir seviyesine geçebilmiş ve geçse dahi, kişi başına gelir seviyesi diğer illere göre görece düşük olan illerimizin üzerinde eğitimin sürekliliği konusunda desteklenmesi ve kız çocuklarının eğitime katılma oranının arttırılması gerekmektedir. Öğretmenlerin de kalitesinin arttırılması ve öğretmenlerin atandıktan sonra da yılda bir veya iki kez yine devletin öğretmenlere yönelik eğitimler vermesi gerekmektedir.

OECD ülkelerine göre okul öncesi eğitime katılım seviyemiz, oldukça düşük gözükmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke okul öncesi eğitime devlet eliyle verilecek olan teşviklerle beşerİ sermayenin kalitesinin arttırılması sağlanabilir.

3.2.1. Türkiye’de Uygulanan Eğitim Teşvikleri

Hlihazırda Türk Vergi Sistemindeki eğitime yönelik vergi teşvikleri aşağıdaki gibidir.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun (GVK) 295 seri no’lu genel tebliği 20. Maddesinde eğitim ve ğretim işletmelerinde kazanç istisnasından bahsedilmektedir. Okul ncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta ğretim özel okullarının iŐletilmesinden elde edilen kazançlar, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde beş vergilendirme dönemi gelir vergisinden müstesnadır. İstisna, okulların faaliyete geçtiği vergilendirme döneminde itibaren başlar. Bu kapsamda atılan adımlar incelendiğinde eğitim verecek olan kurumlara yönelik vergisel teşviklerin yeterli

olduğu ancak eğitim alacak kitlenin de çeşitli politikalarla desteklenip sübvanse edilmesi gerekmektedir.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun (KVK) 5/1-I maddesi de 193 sayılı GVK içeriğiyle aynı olup kurumlar vergisinden istisnadır.

3065 Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) 17/2-b bendinde okullar ve niversiteler tarafından bedelsiz olarak verilen eğitim ve ğretim hizmetleri ile ğrenci yurtları tarafından bedelsiz olarak verilen yurt hizmetlerinde KDV istisnası getirilmiştir.

Eğitim kalitesi, özellikle kalifiye eleman yetiştirme konusunda, orta gelir tuzağına yakalanma açısından oldukça önemlidir. Orta gelir tuzağını atlatmış ülkelerin eğitim sistemlerini iyileştirmeleri sayesinde teknolojilerinin çok ilerde olduğunu görmekteyiz. Eğitim sisteminin sürekli değişmesi bir düzen içine oturtulamaması Türkiye açısından büyük olumsuzluklar doğurmaktadır ve bu yüzden yüksek gelirli ülkeler ile rekabet edilememektedir.

Ayrıca maliye politikalarıyla kadınların eğitimine daha fazla ehemmiyet verilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu sayede daha eğitimi ve bilgili ocuk yetiştirilmesine ve gelecek nesillerin daha iyi olmasına olanak sağlanacaktır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda göstermiştir ki genel eğitim düzeyi yükseldikçe kişi başına GSYH ve büyüme oranı artmıştır. Eğitim düzeyinin artışıyla teknolojiye erişim kolaylaşacak, ülke dışından gelen teknolojik transferler daha kolay algılanabilecek ve yeni ürünlerin keşfedilmesi gerçekleşebilecek ve yeni yaratıcı fikirler ortaya çıkabilecektir (TEK, 2003: 19). Bu sayede vasıf kazanan iş gücü; uzmanlaşma ve inovasyon da başarı sağlayacak, dış ticarete ileri teknolojik ürünlerin payı artacak ve bunların hepsi orta gelir tuzağından çıkmaya yardımcı olacaktır (Alkan ve mit, 111: 2018).

Eğitimi sadece yeni yetişen nesiller açısından değerlendirmek şuanda çalışan emeği göz ardı etmek olacaktır. İlgili eğitimin iş sektörlerinde de verilmesi iş gücünün kalitesini arttıracaktır. Örneğin Türkiye gibi orta gelire hapsolmüş ülkelerde; tarımsallaştırmadan yeterince yararlanılamamaktadır. Tarım sektöründeki emek bilgi yoğun imalat faaliyetlerinde kullanılamamaktadır. Tarım işçilerini yüksek verimlilikteki ticaret faaliyetlerine aktarmak, önemli miktarda emek verimliliği ve kişi başına gelir kazancı sağlayabilecektir (Yılmaz, 2014: 28). Buna istinaden eğitimin ve eğitim kalitesinin arttırılmasına yönelik uygulanacak maliye politikalarının hem yetişen yeni nesillere hem de var olan iş gücüne verilmesi, ekonominin büyümesinde ve bu sayede orta gelir kısılcısından çıkmada etkin rol oynayacaktır. Örneğin tarımda ve hayvancılıkta daha fazla verim almak için bu alanda çalışan nüfusa eğitim verilerek bilinçlenmenin arttırılması daha verimli ürün yetiştirilmesine ve kalitenin arttırılmasını sağlayacaktır. Bunlar sayesinde ürün

çeşitliliği arttırılabilecek ve uluslararası alanda rekabete girmek daha kolay olacaktır ve ihracat artabilecektir. Tarım ve hayvancılık işleri gereğinden fazla zahmetli olduğundan vergi istisnaları getirilerek psikolojik tatmin sağlanarak kayıt dışılığı da önlemek mümkün olacaktır. Tarım ve sanayi sektöründe verilecek her düzeyde eğitim ve öğretim sayesinde emek kalitesi yükseltilebilecektir (TEK, 2003: 19).

3.3. Bölgesel Farklılıkların Azaltılmasında Destekler Sağlamak

Türkiye homojen bir yapıya sahip değildir ve bölgesel farklılıkların oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bununla ilintili olarak, devlet tarafından veya devlet teşviki ile özel sektör tarafından birçok bölgesel gelişme politikası uygulanmış fakat bu politikalarından tam anlamıyla istenilen başarı sağlanamamıştır. Bunun nedenleri arasında bölgesel gelişmenin; tarımsal kalkınma, sanayinin yer seçimi, ulaştırma, dış ticaret vb. alanlarla yeterince beslendirilememesidir (Yeldan vd., 2012: 15). Gelişmiş ülkeler incelendiğinde her bölge stratejisinin farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bölgesel farklılıklar azaltıldıkça gelir dağılımında adaletsizlikler azalacak, kişi başına düşen GSYH artacaktır ve ülke ekonomisi daha da güçlenecektir ve refah devlet olma yolunda büyük adımlar atılmış olacaktır.

Ülkemizde 1960'lı yıllarda planlı döneme geçmesiyle çeşitli bölgesel politikalar uygulamıştır. Bölgesel teşvikler, kalkınmada öncelikli yöreler politikası, il ve bölge planı deneyimleri ve bölgesel gelişme projeleri vb. farklı politika araçlar ile istenen düzeyde sonuçlar elde edemediği aşikardır. Bunun nedenlerine bakacak olursak ilk nedeni bölgesel az gelişmişliğin nedeni değil sonucuyla ilgilenilmesidir. Bir diğer nedeni ise bölgesel gelişimin; sanayinin yer seçim kararları, tarımsal kalkınma, ulaştırma vb. farklı alanlardan yeterince beslenememesidir. Ayrıca Türkiye'nin bölgeleri arasındaki farkları oldukça fazladır, eşitsizlikler, doğal kaynaklar, iktisadi kaynaklar ve coğrafi özellikler her bölgede her il de farklılık göstermektedir. Türkiye'de uygulanacak politikaların tek düze değil her bölgenin gelişimine katkı sağlayacak alanlarda yapılması gerekmektedir (Yeldan vd.,2011: 69).

Bu bağlamda bölgesel kalkınmanın desteklenmesi için bölgenin ve hatta ilin ihtiyacına göre çeşitli faaliyetlerde bulunulması gerekmektedir. Bu faaliyetler sayesinde bölge içi gelişme potansiyeli ortaya çıkartılıp, bu potansiyelin harekete geçirilip bu sayede bölge dışı birikimlerin bölgelere aktarımı sağlanabilir. Yani ülkelerin istediği ekonomik büyümeyi bölgesel bazlı gerçekleştirmek farklılıkları azaltıp kişi başına GSYH'yi yükseltecektir. Bölgesel kalkınma ülke ekonomisine; ülkenin farklı bölgelerinde bulunan kaynakların ekonomik faaliyet içinde değerlendirilerek kalkınma hızının arttırılmasında, bölgesel gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, bölgeler arası refah seviyelerinin eşitlenmesinin sağlanmasında katkıda bulunacaktır (Kırankabeş, 2013: 256).

Türkiye’deki bölgelere bakacak olursak, en gelişmiş bölgesi Marmara bölgesidir ve buradaki illerin nedeysse hepsi yüksek gelir seviyesine ulaşmışlardır. Marmara bölgesinin en önemli özelliklerinden biri sanayi bölgesi olması ve iş imkânının fazla olması nedeniyle göç almasıdır. Devlet az gelişmiş bölgelerimize sanayi alanları kurarak hem hızlı bir şekilde gerçekleşen göçü engelleyebilir hem de iş imkânları sağlayarak halkın gelir seviyesinin artmasına katkı sağlayabilir. İkinci bölümde açıklanan 2017 yılında alt orta gelirli iller arasında Ağrı, Şanlıurfa ve Van illerini görmekteyiz. Ve yine Dünya Bankası verilerine dayanarak 2017 yılı için kişi başı GSYH’si 6 bin \$ altında olan Doğu Anadolu (bölge ortalaması 5,802 \$), Güneydoğu Anadolu (bölge ortalaması 5,226 \$) ve Karadeniz illeri (bölge ortalaması 7,447 \$); Bitlis, Muş, Siirt, Batman, Hakkari, Diyarbakır, Şırnak, Adıyaman, Bingöl, Mardin, Tokat, Kars, Gümüşhane, Kilis göze çarpmaktadır. İstanbul ve Kocaeli neredeyse 18 bin \$ kişi başına GSYH’ye sahip iken bu illerimiz ile aralarında gözle görülen bir uçurum vardır. Bu farklar kapatılmadan refah ve gelişmiş bir ülke olma yolunda ilerleyemeyeceğimiz aşikârdır. Bölgesel farklılıkların batıdan doğuya gidildikçe arttığı da böylelikle bir kez daha ispatlanmaktadır.

Yine aynı şekilde üst orta gelir seviyesine son 10 yılda geçen illerimizin nedeysse hepsinde nüfusun çoğunluğu tarımla ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu durum göz önüne alınarak eğer tarımda verimliliği arttıracak maliye politikaları uygulanırsa, örneğin tarım ve hayvancılıkla geçinen insanlarımıza yapılan teşvikler gibi böylelikle hem bölgesel farklılıklar azaltılabilir hem kişi başına GSYH’nin artması sağlanabilir. Bu sayede doğu ile batı arasındaki gelişmişlik farkları kapanabilir ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği sağlanabilir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan vatandaşlarımıza sağlanacak olan “verimli tohum ve hayvan” desteğiyle de nüfusun kazancı ve bu sayede ülke kazancı arttırabilecektir. Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması örgütlenmelerini zorlaştırdığından ve pazarlara erişimlerinin de zor olması neticesinde, onlar için tarımsal birlikler kurup örgütlenmeleri sağlanarak daha fazla ekonomik faaliyet gerçekleştirilebilir. TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) damızlık hayvan ve tohumda destekler sağlamaktadır. Ve yine tarım alanında modern sulanama tekniklerinin kullanımı teşvik edilerek verimlilik artışı sağlanabilir. Hayvancılıkla yoğun olarak uğraşan bölgelerimizde ücretsiz veteriner hizmetleri sağlamak yine bölgesel kalkınmayı destekler nitelikte olabilecektir.

Türkiye gibi bölgesel farklılıkları yüksek olan ülkelerde Kalkınma Ajanslarının önemi oldukça yüksektir. Kalkınma ajanslarının kuruluş amacı, belirli bir bölgenin sosyo-ekonomik durumunu iyileştirmektir. Bilindiği üzere Türkiye’de, gelişmişlik bakımından ve ekonomik anlamda bölgeler arası aşırı derecede farklar vardır. Bu bölgesel farklılıkları azaltmak için ve bölgesel rekabet edilebilirliğin artırılması için kalkınma ajanslarının verimliliklerinin artırılması gerekmektedir.

Bölgeler arası ekonomik eşitsizliğin olduğu ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının etkisi sınırlı kalacağından bu tarz ülkelerin öncelikle bu eşitsizliği giderici politikalar uygulaması öncelik arz etmektedir. Bu, daha sonra uygulanacak olan ekonomik büyümeyi teşvik edecek politikaların etkisini arttıracığı gibi düşük gelirli bölgelerde yaşayan bireylerin gelirine doğrudan etki edeceğinden toplam gelir üzerinde pozitif etki yaratacaktır. Buna istinaden bilhassa bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi açısından kalkınma ajanslarının verimliliklerinin artırılması orta gelirli ülke statüsünden yüksek gelirli ülke statüsüne geçmek için oldukça önemlidir.

Bölgesel farklılıkları kapatabilmek için öncelikli olarak bölgeyi anlamak ve ihtiyaçlarını görmek gerekmektedir. Az gelişmiş bölgelerde kişilerin yeteneğine göre yerel uzmanlaşmalar devlet tarafından desteklenerek ekonomik hayata katılmalarına fırsat verilebilir, ulaşımın olmadığı yerlerde veya aksak olduğu yerlerdeki problemler giderilerek zamandan tasarruf ettirilerek pazara hızlı ulaşım sağlanabilir. Bu sayede lojistik maliyetleri düşer ve bu da satılacak malın fiyatına yansıtılır hem üretim yapan hem satın alan avantaj elde eder (Yeldan vd., 2011: 69).

Bölgesel farklılıkları azaltmak için devletinde desteğiyle üniversiteler bölgedeki ihtiyaçlara göre bölüm açabilir ve bölgenin kalkınmasına destek sağlayabilirler. Bölgede bulunan sanayi sektörüne yönelik üniversitelerin yetiştireceği yeni nesil öğrenciler hem iş gücüne katkı sağlayacak hem de kalifiye eleman yetiştirilmesi sayesinde verimliliği arttıracaktır.

3.4. Toplam Faktör Verimliliğini Arttırmaya Yönelik Teşvikler

Toplam faktör verimliliği (TFV) üretimdeki çıktı miktarına göre hesaplanır ve bu çıktı seviyesine göre üretimde kullanılan girdilerin ne kadar verimli ve yoğun olduğu belirlenir (Comin, 2006: 1). TFV ekonomik büyüme ve kalkınmanın değerlendirilmesinde temel bir gösterge olarak kullanılmaktadır. TFV, hem ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını nedenlerini açıklamakta hem de büyümenin itici gücü olarak hangi üretim faktörünün daha etkin kullanıldığını belirlemektedir (Yıldız, 2015: 165). Emek ve sermaye somut kavramlarken toplam faktör verimliliği soyut bir kavramdır ve yenilenme, etkililik gibi düşünülebilir. Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere daha hızlı büyürler çünkü az gelişmiş ülkeler fazla miktarda düşük ücretli iş gücüne sahiptir ve ürünleri taklittir ve taklit, yenilik yapmaktan daha ucuzdur, dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin büyümesi, TFV den ziyade sermaye birikiminden ileri gelir. Ekonomileri orta gelir aşamasına ve ötesine geçirirken, ülkeler sürdürülebilir büyüme ve TFV'yi arttırmak için yatırım odaklı olmalıdırlar ve sunulacak hizmetler rekabet avantajı yaratmalıdır (Cook, 2014: 5).

Büyümenin kaynakları açısından gelişmiş ülkelerde faktörlerin fiziki miktarları yanı sıra niteliklerini temsil eden verimlilik de önemli bir bileşen olmaktadır. Ancak, Türkiye'nin büyümesinde toplam faktör verimliliğinin payı oldukça düşük seviyelerdedir (TEK, 2003: 23).

Teknoloji geliştirme ve kullanma yeteneği, ülkelerin göreceli avantaj sağlamasında en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi, makroekonomik açıdan TFV'yi ve uluslararası rekabet gücünü artırarak potansiyel büyümeye katkı sağlamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 62).

Hızlı ekonomik büyümenin ilk döneminden sonra, çoğu orta gelirli ülke, verimliliğin ve büyümenin hızlı düşmesiyle karşılaşabilir. Bunun temel nedenlerinden biri TFV'deki büyüme eksikliğidir. Ülkeler doğal iç güdülerini gereği sermaye ve iş gücü girdisini artırma programlarına sıklıkla başvururlar ama TFV büyümesi için gerekli girdileri sağlamada başarısız olurlar. Pek çok Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinde de bu deneyimin yaşandığı bilinmektedir. Türkiye'de maliye politikası araçlarını kullanarak gerek kamu kesimi tarafından gerek özel sektör tarafından üretilen ürünler için, üretim verimliliğinin artırılmasına yönelik reformlar yapılmalıdır. Bu sayede farklı ürünler üretilmiş olacak ve bu ürünler dünya piyasasında satışa sunulacaktır. Bu da ekonomik büyümeyi sürdürülebilir yapacaktır. Kişi başına düşen milli gelirden bu sayede artacaktır (Yıldız, 2015: 166).

3.5. AR-GE Çalışmalarının Desteklenmesi

Ekonomik büyümenin belirleyici unsurları incelendiğinde karşımıza; Teknolojik gelişmeler, İnovasyon ve AR-GE gibi bilgiye dayalı faktörler çıkmaktadır (Tiryakioğlu, 2008: 322). Sürdürülebilir ekonomik büyüme için GSYH içinde AR-GE'ye ayrılan payın önemi büyüktür. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için teknoloji yoğun üretimin oluşturacağı katma değer ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli katkılar sağlayacaktır.

AR-GE bilimsel ve teknolojik belirsizlikler olduğunda yapılan faaliyetlerdir. Örneğin yeni bir ürün geliştirmek veya bir ürünün geliştirilmesine bilimsel alt yapı hazırlamak gibi. Ayrıca mevcut bir ürünün daha etkin ve ucuz üretilmesi veya daha üretilmemiş bir ürünün gelecekte üretilmesi planlanan, dünyada öncü üreticilerden olmak için herhangi bir alanda araştırmaya kaynak ayırmaktır. AR-GE kamu sektörü, özel sektör veya üniversiteler tarafından yapılabilir (Erkek, 2011: 6). Genelde hükümetler AR-GE faaliyetlerini maliye politikası kullanarak, vergi teşvik yoluyla desteklemektedir. Devlet, özel sektörün yenilik yapmasını sağlayacak politikalar konusunda aktif bir rol üstlenmektedir (Sağlam vd. 2007: 162).

Orta gelir seviyesinden kurtulmanın önemli yollarından birisi de yeni kalkınma süreçlerini besleyen yeni stratejilerin oluşturulması ve ihracatın canlanmasını sağlamak adına piyasaya nüfuz edebilecek yeni ürünlerin geliştirilmesidir. Ayrıca, bazı ülkeler bu süreçte orta sınıfı genişletmek adına iç talebi artırma yollarına yönelebilir, böylelikle de büyümeyi destekleyecek yüksek kalite ürünleri kazandırma yolunu tercih edebilir. Nitekim şu an ki yüksek gelirli ülkeler 1990 yıllarda

AR-GE yatırımları gerçekleştirerek sanayi, bilim ve teknolojide önemli adımlar atmış ve bununla birlikte ihracatlarını da arttırarak gelişmiş ülke konumuna gelebilmişlerdir. Bunlardan yola çıkarak gelişmekte olan ülkelerinde AR-GE, İnovasyon, iyi eğitim konularına ehemmiyet vererek katma değeri yüksek ürünler üretmeli ve büyümeyi sürdürebilir hale getirmelidir (Yıldız, 2015: 160).

AR-GE'nin ekonomik büyümeye katkısından bahsedilecek olursa; AR-GE sayesinde bilim adamları fikir üretirler, bu fikirler mühendisler tarafından ürüne dönüştürülür, ürün üretim sürecine sokulur ve sonrasında ürün için pazarlama planı oluşturulur, ürüne piyasada talep oluşturulur ve talebin artması beklenir (Yıldız, 2015:160). Ayrıca özel ve kamu sektöründe herhangi bir ürünün üretimine karar verilmeden önce iyi bir pazar araştırmasının yapılması gerekmektedir. Bu sayede hangi üründen ne kadar kar elde edilebileceği öğrenilebilir ve yüksek kar getiren ürünlerin üretimi desteklenebilir.

Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarmak isteyen ülkelerin çoğu 1990'lı yıllardan başlayarak Ar-Ge'ye yatırım yaparak bilim, teknoloji ve sanayide önemli atılımlar gerçekleştirmiş ve ihracatlarını da arttırarak gelişmiş ülke seviyesine ulaşmış ve kişi başına GSYH'sini yüksek gelirli ülke düzeyine yükseltmeyi başarmışlardır. Ancak orta gelir seviyesini aşmakta zorlanan ve düşük ekonomik büyüme sorunlarıyla karşı karşıya kalan gelişmekte olan ülkelerin de nitelikli eğitim, Ar-Ge ve İnovasyon gibi konulara ağırlık vererek ve katma değeri yüksek ürünler üretmesi ve büyüme hızlarını sürdürülebilir hale getirmesi gerekmektedir (Yıldız, 2015: 141).

Güney Kore ekonomisi başarılı bir sanayileşme stratejisi sonucunda şu anda dünyaya yüksek teknoloji ürünler satmaktadır. Bu başarısının arkasında devletin iş dünyasını şekillendirmek için politikalar üretmesi, devlet bankaları tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilen finans sistemi ve büyük aile şirketlerinin farklı alanlarda tekelleşmesi vardır. Güney Kore devleti teknoloji ve sanayi politikaları sayesinde kaynak dağılımına müdahale ederek etkinlik sağlamıştır. Teknoloji üretiminde en büyük payı devlet kendisine yüklemiştir. Özel sektör harcamalarının yetersiz kaldığı 1970 yıllarında kamu ar-ge faaliyetleri yürüterek özel sektöre destek olmuştur. Firma içerisinde teknolojinin içselleştirilmesi ve üretim kapasitesinin belirlendiği AR-GE faaliyetlerin hız kazanması sayesinde bugün Kore büyük ölçekli sanayi şirketlerine (LG, Hyundai vb.) sahip olmuştur (Tuncel, 2016: 25).

AR-GE'ye gerekli yatırımların yapılabildiği katma değer yaratan sektörler ile Orta gelir tuzağından çıkıp sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayabilmek mümkündür. Fakat AR-GE yatırımları yapanlara devlet tarafından verilecek olan teşviklerin verileceği sektörler çok önemlidir. Ar-Ge süreci ile yaratılan yeni ürünün temel girdisi kabul edilen bilgi, inovasyon ekonomisinin temel dayanağını oluşturur. Bu süreçte bilgiye dayalı olarak üretilen yeni ürün ileri teknolojiyle üretildiğinden, marjinal getirisi ve katma değeri daha yüksek olacaktır. Yani bir anlamda yeni bilgi

ile üretilen ürün/ürünler hem yüksek katma değere hem de toplam faktör verimliliğinde artışa neden olacaktır. Yeni ürünün patent hakları ile korunması durumunda ise patent sahibi firma için bir süreliğine teknelci kâra da olanak sağlayacaktır (Kurtoğlu, 2014: 76).

Teknoloji değişkeni olarak sınıflandırılan “patent başvuruları, Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan araştırmacı sayısı, ileri teknoloji ihracatının payı, Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı ve beşeri sermaye değişkeni olan orta öğretime kayıt oranı, orta gelirli ülkelerin ortalama kişi başı GSYİH artışının üstünde önemli etkilere sahiptir. Dolayısıyla bu değişkenlerin iyileştirilmesi orta gelir tuzağından çıkış olasılıklarını artırmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması, doğrudan yabancı yatırım girişinin hızlanması, yatırım ve tüketim harcamalarında artış ile dış ticaret hadlerindeki iyileşmenin orta gelir tuzağını aşmada anlamlı ve pozitif etkisi söz konusudur. Diğer yandan kamu harcamalarındaki ve ülkenin dışa bağımlılığındaki artış ile reel döviz kurundaki yükseliş tersi yönde etki yapmaktadır. Son olarak kurumsal değişkenlerin rolü incelendiğinde, yolsuzluk ve bürokrasinin artışı ampirik olarak yapılan çalışmalarda anlamlı ve negatif etkisine dair bulgular göze çarpmaktadır. Öte yandan demokratik hesap verilebilirliğin, hükümet istikrarlılığının ve yatırım profilindeki gelişmelerin orta gelirli ülkeler için daha yüksek bir gelir grubuna geçiş olasılığını arttırdığı görülmektedir (Dalgıç vd., 2014: 122).

Teknoloji her an değişip yeni teknolojik aletlerle daha hızlı etkili üretim sağlanmaktadır ve eldeki teknolojik ürünler ise eskimeye yüz tutmaktadır. Burada büyümeyi destekleyecek olan üretkenliği arttırmak olacaktır bu da AR-GE çalışmalarını desteklemek ve kurumların yenilenmesiyle gerçekleşebilir (Yeldan vd., 25: 2013). Devletin kendi içindeki faaliyetleri için AR-GE çalışmaları yapması, hangi alanlara yatırım, harcama yapılacağına ve hangi alanlardan nasıl etkin vergi toplanacağı ve gelir elde edileceğine ilişkin yapacağı AR-GE çalışmaları ekonomik büyümeye önemli bir ivme kazandıracaktır.

Türkiye ekonomisindeki göreceli yetenek, yenilik ve rekabet edebilirlik hakkında daha iyi fikir sahibi olmak için orta gelir tuzağı literatüründe bazı göstergeler kullanılmaktadır. Bunlara ihracat sektöründe teknoloji içeriği, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı, araştırmacıların ülke nüfusuna oranı örnektir. Orta gelir seviyesindeki ülkelerin ihracatlarında yüksek teknoloji ürün payını arttırarak gelişmiş ekonomilerle rekabet edebilmek için katma değeri yüksek zincir segmentlerine tırmanmaları gerekmektedir (Yılmaz, 2014: 21). Tablo 16'de bazı ülkelerin Ar-Ge harcamalarının ve yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi ihracatı içindeki payının GSYH'ye oranları verilmiştir.

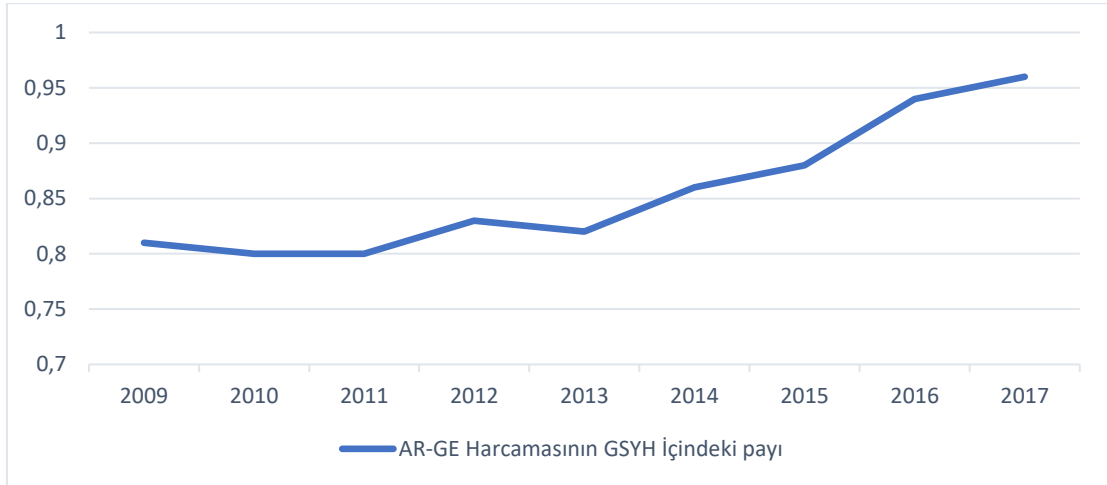
Tablo 17: Bazı Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı

Ülke /Yıl	Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (%)				Yüksek Teknolojili Ürün İhracatının İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (%)				
	1996	2000	2006	2016	1996	2000	2006	2016	2017
ABD	2.44	2.66	2.55	2.744	30.759	33.775	30.057	19.959	13.82
Rusya	0.97	1.05	1.07	1.096	9.665	16.067	7.777	10.719	11.524
Japonya	2.77	3.00	3.41	3.141	26.148	28.689	22.057	16.221	13.806
Çin	0.57	0.90	1.39	2.108	12.417	18.984	30.514	25.236	23.814
Kore	2.42	2.30	3.01	4.227	24.068	35.066	32.146	26.583	14.183
Malezya	0.22	0.47	0.61	1.298	44.413	59.569	53.84	42.975	28.147
Bulgaristan	0.58	0.51	0.46	0.78	3.858	2.872	6.119	7.958	7.577
Türkiye	0.45	0.48	0.58	0.94	1.607	4.826	1.854	2.03	2.531

Kaynak: Dünya Bankası, 2018.

Tablo 16'de Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı incelendiğinde özellikle Kore, Japonya, ABD ve Çin gibi ülkelerin dikkat çektiği görülmektedir. Bu ülkelerden Çin hariç diğer üç ülke yüksek gelir grubunda olmasına rağmen GSYH'den Ar-Ge'ye ayırdıkları oranları aynı düzeyde tutmaya çalışmışlardır. Günümüzde Malezya, Türkiye, Çin üst orta gelir seviyesindedir. Yüksek teknolojik ürün ihracatının oranı incelendiğinde Malezya'nın çok iyi, Türkiye'nin ise çok kötü durumda olduğu görülmektedir. Türkiye gibi orta gelir tuzağına yakalanma riski olan ülkelerin GSYH'den Ar-Ge faaliyetlerine ayırdıkları payları arttırmaları, yüksek teknolojik ürün ihracatının (katma değeri yüksek) toplam ihracat içindeki oranını yükseltmeleri ve böylece ekonomik büyümelerini sürdürülebilir hale getirmeleri gerekmektedir (Yıldız, 2015: 161).

Grafik 10: AR-GE Harcamasının GSYH İçindeki Payı

Kaynak: TÜİK, 2018.

Grafik 10’da görmektedir ki Türkiye AR-GE harcamalarını arttırma eğilimindedir. Lakin grafik 10 ve Tablo 16 birlikte incelendiğinde Türkiye’deki Ar-GE harcamalarındaki artış diğer ülkelere kıyasla oldukça düşük seviyede kalmaktadır.

3.5.1. Türkiye’de Uygulanan AR-GE Teşvikleri

Türkiye’ye yönelik Türk Vergi Sisteminde 5746 sayılı AR-GE ve tasarım faaliyetlerinin desteklenmesi hakkındaki kanunda verilen teşvikler başlıklar halinde aşağıda sıralanarak açıklanmıştır.

Bahsi geçen kanunun 3. Maddesinin 1. Fıkrasında AR-GE indirimlerinden bahsedilmektedir. Teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar-Ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen Ar-Ge ve yenilik projelerinde, rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve tekno-girişim sermaye desteklerinden yararlananlarca gerçekleştirilen Ar-Ge ve yenilik harcamalarının tamamı ile 500 ve üzerinde tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge merkezlerinde ayrıca o yıl yapılan Ar-Ge ve yenilik harcamasının bir önceki yıla göre artışının yarısı, Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 10 uncu maddesine göre kurum kazancının ve Gelir Vergisi Kanunu’nun 89 uncu maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır. Ayrıca bu harcamalar, Vergi Usul Kanununa göre aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilir, bir iktisadi kıymet oluşmaması halinde ise doğrudan gider yazılır. Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili hesap döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki hesap dönemlerine devredilir. Devredilen tutarlar, takip eden yıllarda Vergi Usul Kanununa göre her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır.

Kanunun 3. Maddesinin 2. fıkrasında gelir vergisi stopajı teşvikinden bahsedilmektedir. Kamu personeli hariç olmak üzere teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar-Ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen Ar-Ge ve yenilik projelerinde, teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde ve rekabet öncesi işbirliği projelerinde çalışan Ar-Ge ve destek personelinin; bu çalışmalarını karşılığında elde ettikleri ücretlerinin doktoralı olanlar için yüzde doksani, diğerleri için yüzde sekseni gelir vergisinden

müstesnadır. Diğer taraftan, 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanunun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasına ilişkin olarak 5838 sayılı Kanunun 8 inci maddesi ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa eklenen Geçici 75 inci madde hükmü ile 31/12/2013 tarihine kadar, 28/02/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen Ar-Ge ve destek personelinin, bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimini uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin; doktoralı olanlar için yüzde 90'ı, diğerleri için yüzde 80'i verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilmektedir. Ar-Ge veya tasarım merkezlerinde çalışan Ar-Ge veya tasarım personelinin doğrudan merkezle ilgili projelerini merkez dışında yönetmesi gerekiyorsa, Ar-Ge veya tasarım merkezi yönetiminin onayının alınması ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının bilgilendirilmesi kaydıyla, merkez dışındaki bu faaliyetlere ilişkin ücretlerin yüzde yüzünü aşmamak şartıyla, Ar-Ge veya tasarım merkezlerinde en az bir yıl süreyle çalışan Ar-Ge veya tasarım personelinin yüksek lisans yapanlar için bir buçuk yılı, doktora yapanlar için iki yılı geçmemek üzere merkez dışında geçirdiği sürelerle ilişkin ücretlerin yüzde yüzünü aşmamak şartıyla Cumhurbaşkanınca ayrı ayrı veya birlikte belirlenecek kısmı gelir vergisi stopajı teşviki kapsamında değerlendirilir.

Kanunun 3.maddesi 3. Fıkrasında sigorta primi desteğinden bahsedilmektedir. Kamu personeli hariç olmak üzere yukarıda çerçevesi çizilen Ar-Ge ve yenilik projeleri ile rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve tekno-girişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde çalışan Ar-Ge ve destek personeli ile 26/06/2001 tarihli ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2 nci maddesi uyarınca ücreti gelir vergisinden istisna olan personelin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı, her bir çalışan için beş yıl süreyle Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.

Bu Kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olarak düzenlenen kağıtlardan damga vergisi alınmaz.

Kanunun 3.maddesi 5. Fıkrasında Tekno-Girişim sermayesi desteğinde bahsedilmektedir. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından, üniversitelerin herhangi bir lisans programından bir yıl içinde mezun olabilecek durumdaki öğrenci, yüksek lisans veya doktora öğrencisi ya da lisans, yüksek lisans veya doktora derecelerinden birini ön başvuru tarihinden en çok beş yıl önce almış kişilerin, teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerini, katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmelerini teşvik etmek için bir defaya mahsus olmak üzere teminat alınmaksızın 100.000 Türk Lirasına kadar

teknogirişim sermayesi desteği hibe olarak verilir. Bu tutarı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı ; sektörler, iş kolları, Bölgeler veya teknoloji alanları itibarıyla ayrı ayrı veya birlikte beş katına kadar artırmaya veya kanuni tutarına kadar indirmeye yetkilidir. Teknogirişim sermayesi desteğinden faydalananlara, bu desteğe konu projelerinin finansmanında kullanılmak üzere gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan sermaye desteklerinin beyan edilen gelirin veya kurum kazancının yüzde onunu ve öz sermayenin yüzde yirmisini aşmayan kısmı 193 sayılı Kanunun 89 uncu maddesi uyarınca beyan edilen gelirin ve 5520 sayılı Kanunun 10 uncu maddesine göre kurum kazancının tespitinde indirim konusu yapılır.

(Ek: 16/2/2016-6676/28 md.) Bu Kanun kapsamında yürütülen Ar-Ge, yenilik ve tasarım projeleri ile ilgili araştırmalarda kullanılmak üzere ithal edilen eşya, gümrük vergisi ve her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler damga vergisi ve harçtan müstesnadır.

(Ek: 16/2/2016-6676/28 md.) Temel bilimler alanlarında en az lisans derecesine sahip Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge merkezlerine, bu personelin her birine ödedikleri aylık ücretin o yıl için uygulanan asgari ücretin aylık brüt tutarı kadarlık kısmı, iki yıl süreyle, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır. Ancak bu kapsamda her bir Ar-Ge merkezine sağlanacak destek, ilgili ayda Ar-Ge merkezinde istihdam edilen toplam personel sayısının yüzde onunu geçemez.

(Ek: 16/2/2016-6676/28 md.) Türk Tasarım Danışma Konseyinin önerileri doğrultusunda Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenen kriterleri haiz tasarım yarışmalarında sergilenen tasarımların tescil giderleri, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesine konulacak ödenek imkânları çerçevesinde geri ödemesiz olarak desteklenebilir.

Madde 3/A- (Ek: 15/7/2016-6728/60 md.) Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının %100'ü kazancın tespitinde indirim konusu yapılır. Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili vergilendirme döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki vergilendirme dönemlerine devredilir.

3.6. Bilim ve Teknoloji Alanında Yenilikler Yapılmasını Teşvik Etmek

Son yıllarda ulusal ve uluslararası piyasalarda artan rekabet ortamı, şirketlerin ve ülkelerin bu ortama ayak uydurabilmek ve rekabet güçlerini artırmak adına ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli olarak değiştirmelerini ve geliştirmelerini gerektirmektedir. Şirketlerin ve ülkelerin uyguladıkları bu değiştirme ve yenileme işlemi "inovasyon" olarak adlandırılmaktadır

(Erkek, 2011: 7). İnovasyon kavramı, “(i) yeni ürünlerin piyasaya girişi, (ii) yeni pazarların açılması, (iii) yeni üretim yöntemlerinin keşfedilmesi, (iv) yeni tedarik kaynaklarının geliştirilmesi, (v) yeni pazar yapılarının ortaya çıkması” şeklinde ifade edilebilir (Schumpeter, 1934’ten aktaran: Manga, 2018: 222).

Yeni bir ürünün üretilmesi ya da var olan bir ürünün geliştirilmesi, üretim yöntemlerinin ve hizmetin geliştirilmesi ve bunların sonucunda ticari gelir elde etme süreci inovasyonu meydana getirmektedir. Çağımızda firmalar gelişen teknoloji ile beraber teknolojik inovasyonun rekabet ortamında kendilerine çok büyük avantaj getireceğine inanmaktadır ve bu alanlara büyük yatırım yapmaktadırlar (Erkek, 2011: 7).

Orta gelir tuzağından kurtulabilmek için diğer önemli bir göstergede Yüksek teknolojik ürünlerin üretilmesinin devlet tarafından desteklenmesidir (Alkan ve Ümit, 109: 2018). 1980li yıllardan itibaren emek yoğun üretimden, bilgi ve teknoloji yoğun üretime geçiş gerçekleşmiştir. Bununla beraber teknolojinin gelişmesi ekonomik kalkınma ve büyümeye etkisi artmaya başlamıştır. Hatta Solow (1957) ve Lucas (1988) beşeri sermaye ve teknolojik gelişimin ekonomiye katkısını içsel büyüme teorisi ile açıklamışlardır.

Dünyada özellikle içinde bulunduğumuz yüzyıl ile birlikte bilginin önemi ve değeri giderek artmakta, yenilikçilik ve farklılık yaratma en önemli rekabet unsurlarından biri haline gelmektedir. Önümüzdeki yıllarda, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile bilgiye dayalı üretimin, büyümenin temel belirleyici gücü olmaya devam edeceği beklenmektedir. Bu nedenle bazı teknolojik yatırımlar ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri sadece serbest piyasa mekanizmasıyla değil, kamunun yönlendirici, düzenleyici ve destekleyici yaklaşımlarıyla da geliştirilmelidir. Bununla birlikte, birçok Ar-Ge çalışması ise uluslararası nitelik taşımakta ve çoğunlukla büyük küresel şirketler tarafından yürütülmektedir. Dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler, diğer gelişmekte olan ülkeler için olduğu gibi ülkemiz için de hem bir fırsat hem de risk unsurudur. Türkiye, 2000’li yıllarda sağladığı kazanımlara ilave olarak; genç nüfusuyla birlikte artan eğitim ve araştırma imkânlarını kullanarak işgücünün niteliğini ve yenilik kapasitesini artırması, bilgiye dayalı üretime yönelik dönüşümü ve ekonomide verimlilik artışını sağlaması halinde, rekabet gücünü ve büyüme hızını artıracaktır. Bu dönüşümün sağlanması halinde ülkemiz, “orta gelirli ülke” konumunda yüksek gelirli ülke konumuna geçebilecektir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 8).

Teknolojik gelişmedeki süreklilik bir ülkenin mevcut durağan durum dengesini daima daha yüksek kişi başına sermaye ve dolayısıyla daha yüksek kişi başına reel gelir düzeylerine doğru kaydıracaktır (TEK, 2003: 9).

Ülkemiz ayrıca engin bitki örtüsüne sahiptir bu bitkiler ile kimya sanayisinin ve biyo-teknolojinin desteklenmesi, bu alanların geliştirilmesi ülkemizin dünyada önemli bir konuma gelmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca çağımızın yine en önemli teknolojik unsurlarından olan yazılım ve robotik teknolojisinin desteklenmesi ve geliştirilmesi ekonomik büyümemize hız kazandıracaktır.

İmalat sanayimizde kullanılan teknolojik ürünlerin geliştirilmesi modernleştirilmesi ve buralarda yüksek katma değerli teknolojik ürünlerin üretilmesi, dünyada yeni gelişen sektörlerle yatırım yapılmasının desteklenmesi istikrarlı bir şekilde ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlayacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 89).

3.7. Vergi Sistemi İçerisinde Dolaylı Vergi Payının Arttırılması

Genellikle harcamalar üzerinden alınan vergilere dolaylı vergiler denir. Ekonominin daralma ve genişleme dönemlerinde dolaylı vergilere göre hesaplanan vergi yükü ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Dolaysız vergilere göre hesaplanan vergi yükünü ise negatif yönde etkilemektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde öncelik ekonomiyi büyütme olduğundan, gelir dağılımı adaletinden taviz verilecek olsa dahi vergi yapısının dolaylı vergi ağırlıklı olması beklenir. Dolaysız vergi ağırlıklı vergi sistemlerinde sermaye oluşumunun önünde engel teşkil edeceğinden ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle kurumlar vergisinin yüksek olduğu ülkelerde gerek yerli firmaların kar motivasyonu baltalanacak, gerekse de yabancı doğrudan sermaye yatırımları bu tarz yüksek vergi oranlarının olduğu ülkelere girişi engellenmiş olacaktır (Saraç, 2015: 24).

Widmalm (2001)'de 23 OECD ülkesi, Dewelt vd. (2005)'te Güney Afrika, Anastassiou ve Dritsaki (2005)'te Yunanistan, Kaplan ve Arısoy (2011) ve Saraç (2015)'te ise Türkiye özelinde yapılan çalışmalar neticesinde bahsedilen konu ampirik olarak ispatlanmıştır.

Dolaylı vergiler orta gelir tuzağını aşmada devletlere yardımcı olmaktadır. Dolaylı vergilerin belirli kurallar çerçevesinde uygulanması neticesinde tasarruf hacmini artırıp ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Lakin dolaylı vergilerin gelişmekte olan ülkelere çok dikkatli bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelere vergi sistemi düzgünce çalışmaz, kayıt dışı ekonomi fazladır ve gelir dağılımında adalet yoktur. Bu yüzden dolaylı vergileri daha çok lüks tüketim malları üzerinde yoğunlaştırmak gerektirmektedir. Gelir dağılımında adaletin olmadığı ekonomilerde zorunlu tüketim mallarına daha fazla vergi koyulması, bu adaleti daha da bozacaktır (Kayalidere vd.,2016: 1913). Dolaysız vergilerin dolaylı vergiye göre ekonomik büyüme üzerinde daha etkin veya etkin değildir diyemeyiz. Çünkü gelişmekte olan ülkelere vergi sistemi etkin

çalışmamaktadır bu da dolaysız vergilerin sağlıklı toplamasını zorlaştırmaktadır ve dolaylı vergilerin vergi sistemi içindeki payını arttırmaktadır.

Dolaylı bir vergi olan gümrük vergisi sayesinde yurt içi sanayisi korunabilir. Lakin globalleşen dünyada gümrük vergilerinin uygulandığı alanlar sınırlandırılmaktadır. Burada oluşan kayıp özel tüketim vergileri ile karşılanarak devletin mali imkanları artırılabilir. Dolaylı vergiler gelişmekte olan ülkelerde tasarrufları teşvik edebilir. Ve sonunda döviz tasarrufu sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Ve yine tüketim malları üzerine salınan bir vergi tüketim maliyetini artırır bu da harcamaları kısabilir ve buradan oluşan kaynaklar yatırım harcamalarında kullanılabilir. Lakin dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Vergilendirilecek mal veya hizmetin doğru seçimi, mal talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve ağırlıklı olarak lüks malların vergilendirilmesi (Demircan, 2003: 111).

Dolaylı vergilerin oranları da indirimle gidilmesi neticesinde de kişilerin kullanılabilir geliri artacağından tasarruf oranları artacaktır. Bu sayede yatırıma harcanabilecek kaynaklar oluşmuş olacaktır (Kayalidere vd.,2016: 1913). Bir ekonomide tüketim malları üzerine koyulan dolaylı bir vergi tüketimin maliyetini artırarak bu tür mallara yapılan harcamaları azaltabilir. Buradan ortaya çıkan kaynakların yatırım harcamalarına aktarılmasına neden olabilir. Ancak bunun için bazı genel, idari ve ekonomik ilkelerin göz ardı edilmemelidir. Yani vergilendirilecek mal ve hizmetin seçimi, mal talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve lüks malların vergilendirilmesine ağırlık verilmesi gerekmektedir (Sivrekli, 2003: 112).

Tablo 18: Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Vergilerin Katkısı

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA	
Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
Yurtiçi sanayinin korunması; * Gümrük vergileri	Vergi indirimleri; * İstihdam artışı * Milli gelir artışı * Verimlilik ve üretim artışı * Yatırımların artışı * Tasarruf artışı * Arz artışı-enflasyonun önlenmesi
Tüketimin kısılması; * Dolaylı vergilerin artırılması * Lüks tüketimin azaltılması	
Tasarrufun teşviki; * Tüketimin kısılması * Harcamaların yatırımlara aktarımı	Vergi sistemi ve idaresi; * Etkin vergi tahsilatı * Vergi gelirlerinde artış * Etkin vergi politikası
Döviz tasarrufu; * Yüksek ithalat vergileri	Vergisel teşvikler, * Üretim artışı * Yatırım ve tasarruflarda artış * Bölgesel eşitsizliklerin azaltılması

Kaynak: Sivrekli, 2003: 113.

İktisat ve maliye politikasının amaçlarından biri olan ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında vergi politikası son derece önemli bir araçtır. Ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomi içindeki payı ve rolü farklıdır. Bu vergilerin payı her ne olursa olsun bu vergiler üzerinde yapılan düzenleme ve ayarlamalarla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Şekil 3'te ekonomik büyüme ve kalkınmada vergilerin katkısı gösterilmiştir (Sivrekli, 2003: 113).

3.8. Katma Değeri Yüksek Ürünlerin Üretimlerini Desteklemek

Katma değeri tanımlayacak olursak; bir ürünün benzerlerinden farklı bir özelliğinin, o ürünün değerine ve satış fiyatına olan etkisi denilebilir. Bir diğer tanımda herhangi bir malın veya hizmetin alış değeri ile satış değeri arasındaki farktır. Bir malın üretiminin ilk aşamasından son aşamasına değin her aşamasındaki satış fiyatından bir önceki aşamada yapılmış bulunan ara tüketim harcamasının çıkarılmasıyla kalan tutar diye de tanımlanabilir (TÜBA, 2019).

Gelişmiş ülkeler eğitim sayesinde kalifiye eleman yetiştirip bu sayede katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünleri üreterek, ihracatın GSYH'deki payını arttırmış ve büyümelerinin sürdürülebilirliğini sağlamışlardır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise düşük katma değerli

ürünler üreterek üretim kapasitelerini verimli değerlendirememiştir. Bu da gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarının dalgalı ve eksik kalmasına sebebiyet vermiştir (Yıldız, 2015: 166).

Türkiye ekonomisi; 1970 yıllarında tarımsal ürün yapısından, 1980 yıllarında emek yoğun geleneksel sektörlere, 1990 yıllarında orta-düşük ve orta-yüksek teknolojili sektörlere kayan bir ihracat yapısına sahipti. Burada üretici sektörlerin geçirdiği evreler görülmektedir. Türkiye de üretilen ürünlerin dünya ekonomisi içindeki yerinin belirlenmesi, Türkiye'nin göreceli konumunun belirlenmesinde ve içinde bulunulan orta gelir tuzağıyla bağlantılı olarak ürün neyin ne kadar üretilmesi gerektiği sorusunu da aydınlatacaktır Türkiye de ihracat yapılan malların düşük katma değerli olması ekonominin göreceli konumunun değişmemesine veya düşmesine neden olabilir. Yüksek katma değerleri ürünler üretilmesi ve geliştirilmesi ve bu ürünlerde uzmanlaşmaya gidilmesi ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir (Yeldan vd., 51: 2012).

Kalkınma süreçlerini besleyen yeni stratejilerin oluşturulması ve ihracatın canlanmasını sağlamak için piyasaya nüfuz edebilecek yeni ürünlerin geliştirilmesi orta gelir tuzağıyla baş etmeye yardımcı olmaktadır. Ucuz işçiliğe dayalı büyüme stratejilerinden katma değeri yüksek ürün ve yenilik stratejilerine kayabilmek burada oldukça önemlidir (Yaşar ve Gezer, 2014: 138). Orta gelir tuzağından kurtulmuş ülkelere Singapur, Kore, Japonya gibi ülkeler incelendiğinde de bu ülkelerin katma değeri yüksek ürünler üretilip gelişmiş ülkelere yetiştirildiği görülmektedir (Yıldız, 166: 2015).

Ekonomi bakanlığı; katma değeri yüksek, istihdamı artırıcı özelliğine sahip, uzun vadede yüksek potansiyele sahip tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımı yapmaktadır. Bu sayede uluslararası piyasalarda rekabet gücümüz artacak ve ihracat potansiyeli yükselecektir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 54).

Türkiye bir tarım ülkesi de olduğu için katma değeri yüksek tarım ürünlerine destekler verilerek GSYH'nin artmasına destek sağlanabilir. Tarımın sadece geçimlik olarak yapılmasını değil ürünlerin piyasalara sürülerek ekonomiye destek verilmesi gerekmektedir (Yeldan vd., 81: 2012).

3.9. Yatırım ve Tasarruf Oranlarını Arttırmayı Desteklemek

Orta gelir tuzağından çıkışta uygulanabilecek bir diğer strateji yatırım ve tasarruf oranlarının artırılmasıdır. Tasarrufu yerli ve yabancı şeklinde ikiye ayırabiliriz. Kamu ve özel sektördeki tasarrufların toplamı yerli tasarrufları oluşturur (Karagöl ve Özcan, 2014: 8). Dış borçlanmadan oluşan ve yabancı sermayenin ülkeye gelmesi de yabancı sermayeyi oluşturur. Yerli tasarruflar veya ulusal tasarrufların miktarı sermaye oluşturma kapasitesini göstermektedir. Bu da önemli bir makroekonomik göstergedir. Eğer ulusal tasarruflar yetersiz olursa yatırımın miktarı ve ekonomik

büyüme oranları azalır. Böyle bir durumda yatırımlardan vazgeçmek veya yabancı tasarruflara başvurmak zorunda kalmaktadır. Yabancı tasarruflar da karşımıza dış borçlanma veya yabancı sermayenin ülkeye girmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda ise ülke ekonomisinin cari açığı artacaktır ve dış şoklarını göğüslemede zorlanacaktır. Lakin yabancı tasarruflar cari işlemler açığına yol açmaktadır. Ekonomilerde gerekli yatırımların yapılıp orta gelir tuzağından çıkabilmek için öncelikle bu yatırımların yapılması için gerekli olan kaynakların sağlanması gerekir. Bu kaynakların yatırımlara çevrileceği alanların da dikkatli seçilmesi ve planlamanın uzun vadeli olarak yapılması gerekmektedir (Yıldız, 2015: 5).

Bireysel tasarruflar kişilerin bütçe yönetimi, finansal güvencelerinin sağlanması, yaşam boyu refahlarını en yüksek seviyeye yükseltebilmeleri ve yaşam standartlarını koruyabilmeleri açısından önem taşırken; bir ülke için ulusal tasarruflar, yeni yatırımlar için gerekli kaynağı sağlayarak ekonominin büyüme potansiyelini artırmakta ve ülkenin hedeflenen refah düzeyine erişmesine katkı sağlamaktadır. Buna ilaveten, ulusal tasarruflar dış finansman bağımlılığının azaltılmasına ve ekonomik istikrarın sağlanmasına destek olmaktadır. Tasarrufların ülkenin refah seviyesine katkıda bulunması açısından anlamlı olabilmesi, tasarruf amaçlı ayrılan miktarın finansal sistem aracılığıyla yatırıma dönüştürülerek ekonomik faaliyetlere aktif olarak dâhil edilmesi ile sağlanabilmektedir. Yatırım olarak değerlendirilmeyip, yastık altında tutulan tasarrufların ülke ekonomisine katkısı sınırlı olacağı gibi, enflasyon karşısında değerinin düşme riski birey açısından da olumsuzluk yaratabilmektedir. Bu nedenle, yurt içi ulusal tasarruf düzeyinin artırılması, bu tasarrufların finansal sistemde kayıt altına alınarak yatırıma ve dolayısıyla istihdama dönüştürülmesi ülke ekonomisinin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (T.C. Merkez Bankası, 2015: 1).

3.9.1. Türkiye’de Uygulanan Yatırım ve Tasarruf Teşvikleri

Yukarıda anlatılan tasarruf yatırım ilişkisine bağlı olarak Türk Vergi Sistemindeki vergi teşvik ve avantajları aşağıdaki gibidir; 5084 sayılı Kanunla gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki ile enerji desteği getirilmiştir. Kanun kapsamına giren illerde, bu Kanunun 3, 4 ve 6’ncı maddelerinde yer alan destek ve teşvikler, bu maddelerde belirtilen sürelerle bakılmaksızın Kanun kapsamına giren illerdeki yeni yatırımlardan; 31/12/2007 tarihine kadar tamamlananlar için münhasıran 4’üncü maddenin uygulaması açısından 31/12/2012 tarihine kadar, 31/12/2007 tarihine kadar tamamlananlar için 5 yıl, 31/12/2008 tarihine kadar tamamlananlar için 4 yıl, 31/12/2009 tarihine kadar tamamlananlar için 3 yıl süreyle uygulanır.

Kanun 3. Maddesi kapsamında iş verenlere gelir vergisi stopaj teşviki sağlanmaktadır. Bu uygulama uygulaması, 31/12/2004 tarihine kadar tamamlanan yatırımlar için 31/12/2009 itibarıyla sona ermiştir. Yeni istihdam sağlayan işverenlerin, bu istihdamlar nedeniyle hesaplanacak gelir vergisinin tamamının

veya bir kısmının verecekleri muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden gelir vergisine mahsup edilerek terkin edilmesi suretiyle istihdam üzerindeki yük azaltılmıştır. Lakin bu kanun sürelerle bağlanmıştır; 01/01/2005 – 31/12/2007 tarihleri arasında tamamlanan yatırımlar için tamamlandığı tarihten itibaren beş yıl, 01/01/2008 – 31/12/2008 tarihleri arasında tamamlanan yatırımlar için tamamlandığı tarihten itibaren dört yıl, 01/01/2009 – 31/12/2009 tarihleri arasında tamamlanan yatırımlar için tamamlandığı tarihten itibaren üç yıl olmuştur.

Aynı kanununun 4. maddesinde Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşviklerden bahsedilmektedir. Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin kapsama dahil illerdeki işyerlerinde yeni işe aldıkları işçiler için 506 sayılı Kanununun 72 ve 73'üncü maddeleri uyarınca prime esas kazançları üzerinden tahakkuk ettirilecek primlerin işveren hissesinin bir kısmı veya tamamı Hazine tarafından karşılanmaktadır

Kanun 5. Maddesinde Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisinden bahsedilmektedir. Kanun kapsamındaki illerde en az 30 kişilik istihdam öngören yatırımlara girişen gerçek ve tüzel kişilere Hazineye, katma bütçeli kuruluşlara, belediyelere veya il özel idarelerine ait arazi veya arsalar bedelsiz olarak devredilebilmekte veya kullanma izni verilebilmektedir.

Kanun 6. Maddesinde Enerji Desteğinden bahsedilmektedir. Kapsam dahilindeki illerde 01/04/2005–31/12/2008 tarihleri arasında uygulanmak üzere, hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, sertifikalı tohumculuk ve soğuk hava deposu yatırımlarında asgari 10; imalat sanayi, madencilik, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık alanlarında ise asgari 30 işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin %20'si Hazine tarafından karşılanmaktadır.

Kanununun 10. Maddesinde (Ek:1 20/11/2017-KHK-696/90 md) T.C. Ekonomi Bakanlığı görece olarak az gelişmiş ve gelir seviyesi düşük illerde yatırım ortamını canlandırarak istihdamı, üretimi ve ihracatı artırmak ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla Cazibe Merkezleri Programı uygulamaktadır. Bu kapsamda özel sektörün imalat sanayii ile çağrı merkezi ve veri merkezi yatırımlarına destek sağlayacaktır.

6408 sayılı kanununun 4. Maddesinde Yalnızca elektrik üretiminde kullanılmak üzere ile birincil yakıtı doğalgaz ve ikincil yakıtı akaryakıt olan santrallara Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı talimatı veya onayı ile Kanuna ekli (I) sayılı listenin (A) cetvelinde yer alan 2710.19.41.00.11, 2710.19.41.00.13 ve 2710.19.45.00.12 G.T.İ.P. numaralı malların aynı amaçla kullanılmak üzere teslimi vergiden müstesnadır.

2464 sayılı belediye gelirler kanununda yer alan teşviklerden bahsedilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri ile Sanayi ve Küçük Sanat Sitelerinde yapılan Yapı ve Tesisler Bina İnşaat Harcı ve Yapı Kullanma İzni Harcından müstesnadır denmektedir.

1319 sayılı emlak vergisi kanununda yer alan teşviklerden bahsedilmektedir. Bu kanunun 5. Maddesinin b bendinde Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu hükümleri dairesinde turizm müessesesi belgesi almış olan Gelir veya Kurumlar Vergisi mükelleflerinin adı geçen kanunda yazılı maksatlara tahsis ettikleri ve işletmelerine dâhil binaları, inşalarının sona erdiği veya mevcut binaların bu maksada tahsisi halinde turizm müessesesi belgesinin alındığı yılı takip eden bütçe yılından itibaren 5 yıl süre ile geçici muafiyetten faydalandırılır denmektedir. Yine aynı maddenin f bendinde Organize sanayi bölgeleri ile sanayi ve küçük sanat sitelerindeki binalar, inşalarının sona erdiği tarihi takip eden bütçe yılından itibaren 5 yıl süre ile geçici muafiyetten faydalandırılır.

Ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden olan yatırımların arttırılabilmesi için yatırımlara kaynak teşkil edecek olan yurtiçi tasarruf oranlarının arttırılması gerekmektedir. Zira yurtiçi tasarrufların yetersiz olması durumunda yatırımlar için dış kaynak gereksinimi doğurmakta bu da özellikle dış borç stoku üzerinde artışa neden olarak faiz oranlarını arttırmakta, yükselen faiz oranları yatırımların ekonomik büyüme üzerinde yaptığı pozitif etkiyi azaltıcı yönde sonuçlar doğurmaktadır. Bu da yatırımlardan olduğu ülkelerde beklenen etkinin düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca Türkiye’de, TÜİK verilerine göre yurtiçi yatırım ve tasarruf oranları GSYH içindeki payının 1990 yılından sonra düştüğü görülmektedir. Yurt içi tasarrufun azalması neticesinde dış tasarruflar, yatırımların finansmanında kullanılmıştır. Bu da doğal olarak, dış tasarrufun GSYH’deki payını arttırarak, Türkiye’yi ara malı ithalatına bağımlı hale getirerek, dış ticaret açığının artmasına sebebiyet vermektedir (Alkan ve Ümit, 107: 2018). Ara malının ithal yolla tedarik edilmesi aynı zamanda ihracatımızın net katma değerini azaltmakta ve ihracatın ithalata bağımlılık oranını arttırmaktadır. Bu ise yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ülkemizde özellikle son döneme bireysel emeklilik sisteminin zorunlu hale getirilmesi bu kapsamda atılmış olan adımlardan bir tanesidir. Bu uygulamanın zorunlu olmasının başlıca nedeni ise Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.10. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Adalet, hak ve hukuka uygunluk ve insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen toplumsal düzenin gerekli ama zorunlu olmayan bir niteliğidir. Toplumda herkesi tatmin edecek şekilde adaletin sağlanması gerekmektedir. Gelir dağılımında adalet, kendiliğinden gerçekleşmeyecektir. Bu yüzden devlet, ekonomiye müdahale ederek gelir dağılımında adaleti sağlamak zorundadır. Bu gelişmekte olan ülkelerin başta gelen sorunları arasındadır. Devletler kendi başına gelir dağılımını sağlamakta zorlanmaktadır bunun için dünya genelinde sivil toplum kuruluşlarından yardımlar alınarak yoksulluğun azaltılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

İktisadi modellerle de ispatlanmış olan gelir dağılımındaki bir kötüleşme, iç talebi yavaşlatır ve GSYH oranları azalmaya başlar, bu aynı zamanda durgunluk anlamına gelir, orta ve alt gelir grubunun üzerindeki borç yükü ilgili dönemde artar. Bahsedilen süreç uzadığında ise borç seviyesi katlanılmaz hale gelir ve finansal iflaslara kadar gidebilir. Bu durum Latin Amerika ülkelerinde yaşanmıştır ve bunlar ekonomik krizle yüzleşmiş ülkelerdir (Alkan ve Ümit, 2018: 101).

Egawa'nın (2013) yılında yapmış olduğu ekonometrik çalışmada gelir dağılımındaki adaletsizlik büyümeyi olumsuz etkilediği için orta gelir tuzağına sebep olduğunu tespit etmiştir. Yapılan ekonometrik analizler de göstermektedir ki gelir dağılımında adaletin sağlanmasıyla kişi başına GSYH artmaktadır. Bununla birlikte de ekonomik büyüme artmaktadır ayrıca ülke vatandaşlarının refahı da yükselmektedir (Peçe vd., 2016: 147). Tam tersi olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması da yoksulluğa neden olmaktadır. Yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulanması kişi başına GSYH'yi arttırmaktadır (Balcı ve Alyu, 2018: 994).

Türkiye'de Maliye politikası araçlarından kamu harcamalarını arttırarak yoksul veya gelir seviyesi düşük kesimlerin kişi başına düşen GSYH'si arttırılmaya çalışılmaktadır. Bunlara örnek olarak işsizlik sigortası, Kobi destek ve teşvik uygulamaları, en düşük dereceli devlet çalışanlarına ve emeklilere, daha yüksek dereceli çalışanlara göre daha yüksek oranda zam politikaları, kadın ve genç girişimcilerin desteklenmesi, asgari ücret tutarının arttırılması, işsizliğin azaltılması için uygulanan politikalar, çalışma gücünü kaybetmiş ve desteğe ihtiyaç duyan kişilere devlet tarafından sosyal yardım ve desteklerin sağlanması vb. şeklinde sıralayabilir (Peçe vd., 2016: 139).

Ekonomik büyüme sürecinde gelir dağılımında adaletsizliğin artmakta olduğu ülkelerde politika yapımcılarının bu adaletsizliği azaltmaya yönelik maliye politikası uygulamalarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. Bu gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yardımcı olacak ve gelir eşitsizliğin doğuracağı negatif sonuçları bertaraf edecektir (Çakmak ve Tosun, 2017: 42).

3.11. Ulaştırma Alt Yapısının Geliştirilmesi İçin Kamu Harcaması Yapılması

Ekonomik coğrafyaya baktığımızda ulaştırma alt yapısı hem sanayi için yer seçiminde hem de kentleşme bakımından çok mühim bir konudur. Ulaştırma sosyo-ekonomik gelişmişlikle yakından ilişkilidir çünkü insanın- eşyanın rahat dolaşımı, istenilen yere ulaşım kolaylığı ekonomik hayatı canlandıran unsurlardandır. Ulaşım ağı olmayan yerlerde ticaret yapılamaz, insanlar daha rahat sürdürülebilir insani bir yaşam içi ulaşım alt yapısı gelişmiş yerlere göç edip bulunduğu ili terk edebilir. Ulaşım alt yapısı sayesinde; dolaşım serbestliği, istenilen yere kolay ulaşma imkanı doğrultusunda ekonomik fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Ulaştırma sistemi tarafından; insanlara ve işletmelere verimli ve etkili bir şekilde hizmet verilmesi ile yeni pazarlar, tedarikçiler, yatırımlar, istihdam kaynaklarına daha rahat ve ucuz erişilebilecektir. Bu da insanlara ekonomik ve sosyal fırsatlar sunacak hem gelir seviyenin artmasına hem ekonomik büyümeye ve hem refah seviyesinin artmasına katkı sağlayacaktır (Yeldan vd, 2012: 139).

Türkiye'nin ulaştırma ağı incelendiğinde bazı illerin fazla gelişmiş olduğu bazı illerin ise bu alanda fazlaca eksik kaldığı dikkat çekmektedir. Ulaşım ağının gelişmiş olduğu iller bundan ekonomik anlamda katkı sağlarken, diğer ulaşım ağı daha az gelişmiş iller görece olarak kendine daha az katkı sağlamaktadır. Dünya da ulaştırma alt yapısına yapılan yatırımlar bölgesel gelişim aracı olarak görülmektedir. Ulaşımın iyileştirilmesi sayesinde öncelikle yerel piyasalar olumlu etkilenmektedir. Elbette ki ulaşım ekonominin gelişimine tek başına katkı sağlayamayacaktır.

Yeldan vd. (2012) göre ulaştırmanın ekonomik büyümeye olan etkileri doğrudan, dolaylı ve ilişkili ekonomik etkiler olmak üzere üçe ayrılmaktadır;

- Doğrudan ekonomik etkiler: Ulaştırma sayesinde erişilebilirlik seviyesinin çıktısı olarak istihdam, katma değer, Pazar genişlemesi, zaman ve maliyet tasarrufları.
- Dolaylı ekonomik etkiler: Ekonomik çarpan olarak etkinin çıktısı olarak emtia, mal ve hizmet fiyatlarında düşüş veya çeşitliliklerinin artması, ulaşım faaliyetlerinin harcamalarına bağlı olarak ortaya çıkan katma değer ve istihdam gibi ikincil etkilerin ortaya çıkması (ulaştırma faaliyetleri birçok iktisadi sektör ile bağlantısı olmasından bu ikincil etkiler çok geniş alanda oluşmaktadır. Örneğin: ofis malzemeleri, ekipman ve parça tedarikçileri, bakım ve onarım servisleri, sigorta şirketleri).
- İlişkili ekonomik etkiler: ekonomik faaliyetlerin ve işlerinin büyük bir kısmı verimli ulaşım hizmetleri üzerine kurulu firmaların faaliyetlerinin çıktısı olan etkiler. Örneğin demir çelik sektörü yüksek fırında kullanacağı demir cevherini ithal ederken ve son mamul ihracatı gerçekleştirirken rekabet koşullarını sağlamak için maliyet etkin bir politika izlemelidir. Bu faaliyetler verimli nakliye ve liman işlemleri gerektirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yirmi yılda birçok ülke düşük büyüme, büyümenin durması hatta büyüememe ile karşı karşıya kalmıştır. Orta gelir tuzağı diye adlandırılan bu durum birçok ülkenin gündem konusu olmuştur ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Farklı eşiklerle ve süreçlerle ifade edilebilen orta gelir tuzağı çoğu orta gelir ekonomisine ulaşmış ülkeyi kıskaçına almıştır ve bu kıskaçtan pek azı kısa sürede kurtulabilmiştir.

Orta gelir tuzaklarına ilişkin günümüze kadar pek çok ampirik çalışma yapılmıştır. Kişi başı gayri safi yurtiçi hasılası; Felipe vd. göre 1990 yılı SGP'ye göre 2,000\$-11,750\$ arasında olan ülkeler, Eichengreen vd göre 2005 yılı SGP'ye göre 10,000\$ - 16,000\$ arasında olan ülkeler, Gill ve Kharas göre 2005 yılı SGP'ye göre 1,000\$ - 10,000\$ arasında olan ülkeler, Aiyar göre 2005 yılı SGP'ye göre 2.000\$ - 15.000\$ arasında olan ülkeler, Dünya Bankasına göre 1.006\$ - 12.235\$ arasında olan ülkeler orta gelirlidir. Bulman'na göre kişi başına GSYH'nin ABD'ninkinin %10-50 si arasında, Robertsen ve Ye göre kişi başına GSYH'nin ABD'ninkinin %8-36 arasında ise orta gelirli ülke olarak tanımlamaktadırlar. Araştırmacılar öncelikle gelir eşiğini belirlemişlerdir, sonrasında kaç yıl bu gelir aralıklarında kalılabileceğini araştırmışlardır.

Felipe vd. göre alt orta gelir seviyesinde 28 yıl, üst orta gelir seviyesinde 14 yıl, Woo ya göre 50 yıl orta gelir seviyesinde kalınması, Bulman göre 49 yıl orta gelir seviyesinde kalınması ülkeler açısından orta gelir tuzağından söz ettirir. Türkiye, Kosta Rika ve Bulgaristan 50 yıl ve üzeri alt orta gelir seviyesinde kalarak alt orta gelir tuzağını yaşamışlardır. Yüksek gelire geçebilmiş ülkeler de en az 15 yıl üst orta gelir seviyesinde kalmıştır. Portekiz 18 yıl, Yunanistan 28 yıl, Arjantin tam 40 yıl üst orta gelir seviyesinde kalmıştır. Türkiye'de 2004 yılında beri üst orta gelirlidir.

Orta gelir tuzağından kurtulabilmek için her ülke öncelikle kendi büyümesinin önündeki engelleri tespit etmek zorundadır. Yüksek gelirli ülke olabilmek için ülkeler teknolojik yeteneklerini, dünya pazarı koşullarına uygun olarak sektör seçimini doğru bir şekilde yapmaları gerekmektedir. Ülkenin özel sektörü desteklemesi tamamen boş bırakmaması ve gerekli zamanlarda denetlemesi de gelişim için oldukça önemlidir.

Gill ve Kharas (2007) ile Kharas ve Kohli (2011) yaptıkları çalışmalarda orta gelir tuzağından çıkışta ülkelerin yüksek vasıflı işgücü ve uzmanlaşmanın gerekli olduğunu

vurgulamaktadır. Asya ülkelerinin tuzağa yakalanmadan büyüebilmelerini eğitilmiş işgücü ve uzmanlaşmanın ileri teknoloji ürünlerinin ihracattaki payının fazla olması ile açıklamışlardır. Bu bilgiler ışığında, Türkiye öncelikle sahip olduğu iş gücünün eğitim seviyesini arttırmalıdır. Bunun için eğitim sistemini iyileştirmek zorundadır, özellikle yüksek kalitede eğitime ulaşmayı sağlamalıdır. Yeni yetişen nesillere özellikle dikkat edilip iyi eğitim almaları sağlanmalıdır. İyi eğitilmiş nesiller geleceğin kalifiye elemanları yani yeni nesil teknoloji üreticileri olacaklardır. Eğitim sayesinde yüksek vasıflı iş gücü elde edilecek, bunun sayesinde uzmanlaşma ve inovasyonun önü açılmış olacaktır. Uzmanlaşma ve inovasyon sayesinde ekonomik büyüme süreklilik kazanabilecektir. Ekonominin gelişme yoluna uygun iyi tasarlanmış bir eğitim sistemi sayesinde “yetenekli ve kabiliyeti yüksek insan sermayesi” ve “yenilikçi ve rekabetçi üretken kapasite” elde edilecek ve bu sayede orta gelir tuzağı aşılabilecektir.

Türkiye de özellikle doğu bölgelerinde düşük olan eğitim seviyesi, maliye politikaları kullanılarak yükseltilmeye çalışılmalıdır bu sayede iş gücü içindeki vasıflı işçi payı artacaktır ve AR-GE çalışmaları yaparak nihayetinde dış ticarete emek yoğun ürünler yerine ileri teknolojilerin payı yükselerek ekonomik büyüme katkı sağlayacaktır. Ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyüme istiyorlarsa Güney Kore, Tayvan gibi AR-GE’ye önem vermeleri gerekmektedir. Devletin destekleyeceği AR-GE harcamaları sayesinde bilim adamlarının ürettiği fikirler mühendisler tarafından ürüne dönüştürülecek, ürün piyasaya sunulup, satışı hem iç pazarda hem dış pazarda yapılabilecektir. Ayrıca AR-GE çalışmaları sayesinde hangi ürünün ne kadar getiri sağlayacağı hakkında tahminler yapılabilecek ve en yüksek kar getireceği düşünülen ürün üretilerek ekonomiyeye daha yüksek katma değer kazandıracaktır.

Üniversitelerin ve sanayi sektörünün birlikte hareket etmesini teşvik etmek ekonomik büyüme katkı sağlayacaktır. Türkiye’nin herhangi bir bölgesinde bulunan üniversitelerin o yörenin kendine has sanayi sektörüne yönelik yetiştireceği elmanlar hem kalifiye olacak hem de inovasyonu gerçekleştirebileceklerdir. Ayrıca firmalar kolayca iyi yetiştirilmiş insan kaynaklarına ulaşabilecektir ve üniversite öğrencileri bölümleriyle alakalı çalışma alanları, kendi çalışmalarını uygulama imkânı ve hatta çalışmalarına finansal destek dahi bulabileceklerdir. Tuzaktan kurtulabilmiş ülkelerin deneyimleri göstermektedir ki; teknolojik açıdan sofistike ürünler üretebilecek beceri ve yetenekte insan sermayesi biriktirmek tuzağı önlemek için oldukça önemlidir.

Üstelik mezun ülkelerin tecrübeleri de gösteriyor ki; orta gelir tuzağından kaçmak için yüksek verimlilik ve bilgi yoğun üretim faaliyetlerini destekleyecek yapısal dönüşümler gerekmektedir. GSY harcamalarında AR-GE ve İnovasyona ayrılan payın yüksek olduğu ülkeler bilim ve teknolojiye farklarını ortaya koymuş ve küresel piyasada rekabette önde gitmektedirler. Küresel piyasada fark yaratmış olan ülkelerin, ABD, Kanada, Japonya gibi, AR-GE ve İnovasyona

son derece önem verdiği aşikârdır. Türkiye AR-GE ve inovasyonda henüz istenilen seviyede değildir yapılan yatırımlar ve teşvikler yeterli gelmemektedir.

Türkiye ulusal tasarruf oranlarının düşük olduğu bir ülkedir. Buna binaen tasarrufların arttırılmasını sağlayacak maliye politikaları uygulanarak tasarruf ve yatırımlar arasındaki açık azaltılmalıdır.

Türkiye’de fazlaca dikkat çeken bölgeler arası gelişmişlik farkları vardır. Kaynak dağılımında etkinlik sağlanarak, üretimi arttıracak şekilde yeniden dağıtılarak, bölgelerin ekonomik açıdan birbirine yaklaşmaları sağlanmalıdır. Gelir seviyesi diğer illere göre düşük olan illerimizin problemlerinin temeline inilip sorunlar devlet tarafından çözümlenmelidir. Ayrıca gelir seviyesi düşük illerimiz de insanlar geçimlik tarımla meşgul olmaktadır. Devlet kamu harcamaları yoluyla çiftçiye destek sağlayarak ekonomik olarak refaha çıkmalarında yardımcı olabilir. Ayrıca kalkınma ajanslarının illere daha iyi yardımcı olabilmesi adına geliştirilmesi ve etkinliğinin arttırılması gerekmektedir. Ekonomik büyümenin devamı ve ekonominin daha rekabetçi bir hale gelebilmesi için iller arasındaki eşitsizliklerin azaltılması ise zorunluluktur.

Toplam faktör verimliliği de gelişmekte olan ülkelerin dikkat etmesi gereken konulardan birisidir. Gelişmiş ülkelerde üretilen ürünlerin miktarından ziyade ürünün niteliğini gösteren verimlilik önemlidir. Türkiye açısından incelendiğinde TFV’nin payı oldukça azdır. Devletin uygulayacağı maliye politikaları sayesinde kamu ve özel sektör tarafından üretilen ürünlerin verimliliklerinin yükseltilmesini desteklemek, dış ticarete rekabet edilebilirliği arttıracaktır ve ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecektir.

İnternet çağında yaşanıldığından ve internet ekonomisinin son derece geliştiği bu çağda, daha fazla ekonomik aktivitenin gerçekleşebilmesi için Türkiye’nin her yerine FİBER internet alt yapı hizmetlerinin götürülmesine desteklerin sağlanması ve internet ekonomisine getirilecek vergi istisnaları veya yatırım teşvikleri ve bu yolla yurt dışına açılmayı desteklemek yine ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır.

Bütün iş sahalarında teknolojinin kullanımını yaygınlaştırmak için, ülkede üretilen yüksek fiyatlı teknolojik ürünlerini alan firmalara birkaç yıl vergi indirimi muafiyeti yapmak ülke ekonomisini güçlendirecektir.

Ekonomik yapının güçlü olabilmesi büyüebilmesi ve yurt dışından yatırım çekebilmesi için, hesap verilebilirliğin, şeffaflığın ve hukukun üstün olduğu, demokrasinin olduğu ve kayıt dışı ekonominin azaltıldığı bir ekonomik ortam oluşturulmalıdır. Bu sayede ülkede daha fazla yatırım olabilecektir.

Maliye politikaları sayesinde; adil ve etkin bir vergi sistemi ile; istihdamı ve yatırımları teşvik ederek, yurtiçi tasarrufları artırarak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltarak, ekonominin rekabet gücünü geliştirecek şekilde yürütülmesi planlanarak ekonomik büyümenin devam etmesi sağlanabilir. Ayrıca katma değeri yüksek ürünler üretilmesi açısından; yenilikçi rekabetçi bir ekonominin var olması, ülkemizde yetişen bitkiler ile kimya sanayisini geliştirilmesi, bio teknolojinin desteklenmesi, yazılım ve robotik teknolojinin desteklenmesi ilerleyen yıllarda Türkiye'nin yüksek gelirli ülke statüsüne geçebilmesinde yardımcı olacaktır.

Maliye politikaları sayesinde Türkiye'nin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası arttırılabilecektir. Elbette ki sadece maliye politikasıyla orta gelir tuzağından çıkılamayacaktır. Bununla beraber para politikası vb. uygulanması gerekmektedir

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Adler, Alferd (1925), **Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji**, (Çev. Halis Özgü), Hayat Yayınları, İstanbul.
- Agenor, Pierre Richard vd. (2012), “Avoiding Middle-Income Growth Traps. Economic Premise”, **The World Bank Poverty Reduction And Economic Management Network**, 98, 1-7.
- Aiyar, vd. (2013) “Growth Slowdowns And The Middle Income Trap”, **IMF Working Paper**, 13(71), 1-63.
- Alkan, H.İşıl ve A.Öznur, Ümit (2018), “Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi Ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7 (4), 97-112.
- Anastassiou, T. ve Dritsaki, C. (2005), “Tax Revenues And Economic Growth: An Empirical Investigation For Greece Using Causality Analysis”, **Journal Of Social Sciences**, 1(2), 99-104.
- Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun 5746 (2008), **T.C. Resmi Gazete**, 26814, (28.02.2008).
- Arslanhan ve Kurtal (2010), “Güney Kore inovasyondaki başarısını nelere borçlu? Türkiye için çıkarımlar”, TEPAV.
- Avery, John (2005), “Malthus’ Essay On The Principle Of Population”, **H.C. Ørsted Institute, University Of Copenhagen**, 1-34.
- Balcı İzgi, Berna ve Alyu, Ebubekir (2018), “Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: OECD ve AB Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (3), 988-996.
- Becker, Gary S. (1993), “Human Capital a Theoretical and Empirical Analysis with Special Referrence to Education”, **National Bureau of Economic Research (NBER)**, 3, 1-402.
- Belediye Gelirleri Kanunu (1981), **T.C. Resmi Gazete**, 17354, (29.05.1981).

- Berber, Metin ve Bocutoğlu, Ersan (2010), **Makro İktisada Giriş**, Derya Kitap Evi, Trabzon.
- Bozkurt, Eda (2014), **Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ve Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Tez Türü, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, Eda vd., (2014), “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, 167, 24-26.
- Cai, Fang, (2012), “Is There A “Middle-Income Trap”? Theories, Experiences And Relevance To China”, **China & World Economy**, 20 (1), 49–61.
- Comin, Diego (2006), “Total Factor Productivity”, **New York University And Nber**, 1-5.
- Cook, Damon J. ve Will, China (2014), “Be Caught In The Middle-Income Trap? The Economic Path Of South Korea And Malaysia May Help Provide The Answer”, California.
- Çakmak, Arzu İmren ve Tosun, Bengü (2017), “Ekonomik Büyüme-Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezinin Seçilmiş Ülkeler Üzerine Araştırılması”, **KOSBED**, 33, 33 – 44.
- Çamurcu, Hayri (2005), “Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8 (13), 87-105.
- Çimen, Adnan vd. (2006), “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8 (2), 49-68.
- Dalgıç, Başak vd. (2014), “Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Hangi Faktörler?”, **Maliye Dergisi**, 167, 116-125.
- De Wet, A.H.vd. (2005), “The South African Tax Mix And Economic Growth”, **South African Journal Of Economic And Management Sciences**, 8(2), 201-210.
- Derviş, Kemal (t.y.), “Küreselleşme Büyüme ve Gelir Dağılımı”, **Ekonomik Sorunlar Dergisi**, 27, 1-9.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2011), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirmesi**, DTP Yayınları, Nr. 2820, Ankara.

- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar”, **DEİK**, 1-63.
- Doğan, Hasan Gökhan ve Gürler, Zafer, (2013), “Türkiyenin İnsani Gelişme Endeksinin Analitik Olarak Değerlendirilmesi”, **İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**. 3 (2), 69-76.
- Eichengreen, Barry, (2013), “Growth Slowdowns Redux: New Evidence On The Middle Income Trap”. **Nber Working Paper Series**, 18673, 1-54.
- Ekonomi Bakanlığı (2016), “Dış İlişkiler, Japonya, Genel Ekonomik Durum”, [Http://Www.Ekonomi.Gov.Tr/Portal/Faces/Home/Disiliskiler/Ulkeler/UlkeDetay/Japonya/Html-Viewer-Ulkeler?ContentId=Ucm%23ddocname%3aek160278&ContentTitle=Genel%20ekonomik%20durum&_Afrloop=750411407313191&_Afrwindowmode=0&_Afrwindowid=41h2gl75t_114#!%40%40%3f_Afrwindowid%3d41h2gl75t_114%26_Afrloop%3d750411407313191%26contentid%3ducum%2523ddocname%253aek160278%26contenttitle%3dgenel%2bekonomik%2bdurum%26_Afrwindowmode%3d0%26_Adf.Ctrl-State%3d41h2gl75t_144](http://www.ekonomi.gov.tr/Portal/Faces/Home/Disiliskiler/Ulkeler/UlkeDetay/Japonya/Html-Viewer-Ulkeler?ContentId=Ucm%23ddocname%3aek160278&ContentTitle=Genel%20ekonomik%20durum&_Afrloop=750411407313191&_Afrwindowmode=0&_Afrwindowid=41h2gl75t_114#!%40%40%3f_Afrwindowid%3d41h2gl75t_114%26_Afrloop%3d750411407313191%26contentid%3ducum%2523ddocname%253aek160278%26contenttitle%3dgenel%2bekonomik%2bdurum%26_Afrwindowmode%3d0%26_Adf.Ctrl-State%3d41h2gl75t_144) (29.09.2016).
- Emlak Vergisi Kanunu (1970), **T.C. Resmi Gazete**, 13576, (11.08.1970).
- Erden Özsoy, Ceyda vd. (2017). “GSYH’nin Ötesi: Ekonomik Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 26b (1), 285-301.
- Ergül, Yaşar Tamer (2017), “Orta Gelir Tuzağından Çıkış İçin Yeni Bir Strateji: Küresel Keynesyencilik”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, 7(2), 1-28.
- Erkek, Dilsad (2011), “AR-GE, İnovasyon ve Türkiye Neredeyiz”, **GEKA**, 1-33. http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e6jpd10591tg915tg1l1t1kav8.pdf (12.10.2014).
- Ewaga, A (2013), “Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap in Asia?”, **Bruegel Working Paper**, 06, 1-26.
- Felipe, Jesus (2012), “Tracking The Middle-Income Trap: What Is It, Who Is In It, And Why?”, **Asian Development Bank**, 306, 1-38.
- Felipe, Jesus vd. (2012), “Tracking The Middle-Income Trap: What Is It, Who Is In It, And Why?”, **Levy Economics Institute of Bard College Working Paper**, 715, 1-59.

Gelir Vergisi Kanunu (1961), **T.C. Resmi Gazete**, 10700, (06.01.1961).

Gelir Vergisi Genel Tebliği 295 Seri No'lu (2016), **T.C. Resmi Gazete**, 29927, (23.12.2016).

Gill, İndermit ve Kharas, Homi (2006), "An East Asian Renaissance Ideas For Economic Growth Conference Edition", The Word Bank.

Gill, İndermit ve Kharas, Homi (2007), "An East Asian Renaissance Ideas For Economic Growth", The Word Bank.

Gövdere, Bekir ve Muhlis, Can (2016), "Türkiye'de Enerji Tüketimi, Dışa Açıklık, Finansal Gelişme, Sabit Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (1), 209-228.

Günsoy, Güler, (2005), "İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2), 35-52.

Harris, Jonathan M. (2003), Sustainability and Sustainable Development, **International Society for Ecological Economics**, 1-12.

Indermit, Singh Gill vd. (2007), "An East Asian Renaissance: Ideas For Economic Growth", **World Bank**, 1-365.

Kanchoochat, V. ve Intarakumnerd, P. (2014), "Tigers Trapped: Tracing the Middleincome Trap through the East and Southeast Asian Experience", **Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development Working Paper**, 4, 1-36.

Kanchoochat, V. (2015), "The Middle-Income Trap And East Asian Miracle Lessons Rethinking Development Strategies After The Financial Crisis", **National Graduate Institute For Policy Studies**, 55, 1-47.

Karagöl, E. T. ve Özcan, B. (2014), "Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)**, 92.

Karagöz, Ferda, (2010), "Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım", **Sosyal Bilimler Dergisi**, (4), 1-13.

- Kasenda Daniel, (2014), “Can Asian Developing Countries Stuck In A “Middle-Income Trap” Learn From South Korea’s Economic Development Experience?”, **GDN and KOICA**, 1-16.
- Katma Değer Vergisi Kanunu 3065 (1984), **T.C. Resmi Gazete**, 18563, (25.10.1984).
- Kayalıdere, Gül vd. (2016), “Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü”, **İnsan ve toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5 (7), 1905-1915.
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011), “What Is The Middle Income Trap, Why Do Countries Fall Into It, And How Can It Be Avoided?”. **Global Journal Of Emerging Market Economies**, 3(3), 281-289.
- Kıbrıçoğlu, A. (1998), “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53(1-4), 207-230.
- Kurumlar Vergisi Kanunu (2006), **T.C. Resmi Gazete**, 26205, (13.06.2006).
- Lucas, R. E. (1988), “On the Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, 22(1), 3-42.
- Manga, Müge (2018). **Ekonomik Büyüme, Sanayileşme ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi: İnovasyon Temelli Çıkış Stratejileri Üzerine Ampirik Analizler**, Yayımlanmamış Tez Türü, Çukurova Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, Merter (2014), “Türkiye’de ve Dünyada Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma”, **Maliye Dergisi**, 167, 93-115.
- Ohno, Kenichi (2009), “Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam”, **ASEAN Economic Bulletin**, 26(1), 25-43.
- Ohno, Kenichi (2009), “The Middle-Income Trap Implications for Industrialization Strategies in East Asia And Africa”. **GRIPS Development Forum**, 1-107.
- Ohno, Kenichi (2010), “Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam”, **GRIPS Development Forum**, 1-24.
- Özel Tüketim Vergisi Kanunu 6408 (2002), **T.C. Resmi Gazete**, 24783, (06.06.2002).

- Özel, Hasan Alp (2012), “Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi H. A. Özel**, 2 (1), 63-72.
- Paksoy Saadettin ve Bakan, Sumru (2010), “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (32), 150-170.
- Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Sektörel Nitelikli Uluslararası Yurt İçi Fuarların Desteklenmesine İlişkin Karar (Karar No: 2014/4).
- Peçe, Mehmet Akif vd. (2016), “Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, **International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)**, 2(1), 135-148.
- Pelivan, Osman (2018), **Kamu Maliyesi**, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Pikety, Thomas (2014), **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, (Çev. Hande Koçak), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rakıcı, Cemil (2011), “Vergi Denetiminin Yeni Yapısı Ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (14), 345-362.
- Robertson, Peter E. ve Ye, Longfeng (2013), “On The Existence Of A Middle Income Trap”, **University Of Western Australia**, 1-18.
- Rostow, Walt Whitman (1990), “The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto”, **Cambridge University Press**, 3, New York.
- Rowntree, Seebohm (1901), “Poverty, A Study Of Town Life”, **Macmillan Publishers Limited**.
- Sachs, Jeffrey D. (2006), **The End Of Poverty: Economic Possibilities For Our Time - Yoksulluğun Sonu Günümüz Ekonomisinin Sunduğu Olanaklar**, Çev. Özet kitap) Penguin Yayın Evi. <http://Www.Ozetkitap.Com/İmages2/Yoksullugun%20sonu%20.Pdf>. (14.05.2016).
- Sağlam, Yağmur vd. (2017), “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi”, **Sosyoekonomi**, 25 (31), 149-165.

- Sapancalı, Faruk (2001), “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3 (2), 115-140.
- Saraç, Taha Bahadır (2015), “Vergi Yüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, 169, 21-35.
- Sarılı, Mustafa Ali (2002), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılık Dergisi**, 41, 32-50.
- Schumpeter, J. A. (1934), “The Theory Of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, And The Business Cycle”, **Transaction Publishers**, 55.
- Selamoğlu, Ahmet (2002), “Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı Ve Etkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,4 (2): 33-63.
- Singer, Hans W (t.y.), “Eğitim ve Ekonomik Kalkınma” (Çev. Dr. Selim Erdoğan), [Http://Webftp.Gazi.Edu.Tr/Hukuk/Dergi/2_22.Pdf](http://Webftp.Gazi.Edu.Tr/Hukuk/Dergi/2_22.Pdf). (11.10.2017).
- Sivrekli, Esra Demircan (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21, 97-116.
- Şahin, Mehmet ve Uysal, Özge (2011), “Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi”, **Maliye Dergisi**, 160, 111-138.
- Şen, Hüseyin ve Sağbaş, İsa (2016), **Vergi Teorisi ve Politikası**, 2. Baskı, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Şentürk, Suat Hayri (2002), **Türk Gelir Vergi Sisteminde Gelir Kavramı**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- T.C. Merkez Bankası (2015), Tasarruf - Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri, Ankara.
- Taş, Yunus ve Özcan, Selami (2012), “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, International Conference On Eurasian Economies 2012, 423-430.

- Telatar, Osman Murat ve Terzi, Harun (2010), “Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 24 (2), 197-214.
- Tezcan, Mahmut (1979), “Az Gelişmiş Ülkelerin Eğitimsel Sorunları”, **Eğitim ve Bilim**, 4 (22), 29-36. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5457/1622> (12.12.2017).
- Tolunay, Ahmet ve Akyol, Ahmet (2006), “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi Seri: A**, 2, 116-127.
- Tuncel, Cem Okan (2014), “Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler”, **Maliye Dergisi**, 167, 40-70.
- Turan, Ersoy (1969), “Günümüzde Gelişmemiş Ve Gelişmiş Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Yapı Farklılıkları”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 51-59.
- Turan, Taner (2008), “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, **Sayıştay Dergisi**, 69, 17-35.
- Tüik, Bölgesel İstatistikler, Okur Yazarlık Durumuna Göre Nüfus (6 Yaş ve Üzeri), 12.10.2016.
- Tüik (2014), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, [Http://Www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=21824](http://www.tuik.gov.tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=21824), (13.07.2016).
- Tüik (2014), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, (Haber Bülteni,18633,18eylül 2015) [Http://Www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=18633](http://www.tuik.gov.tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=18633) (13.01.2016).
- Tüik (2015), Haber Bülteni, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Sayı 21507, 28 Ocak 2016.
- Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (2019), <http://www.tubaterim.gov.tr/> (08.05.2019).
- Türk-İş, Kasım 2017 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, Haber Bülteni, Ankara.
- Türkiye Ekonomi Kurumu (2003), **Büyüme Stratejileri Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu**, Ankara

- Tütkoğlu, Musa (2015), “Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi: Baka Örneği”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 7 (3), 215-230.
- Ulusoy, Ahmet (2018), **Maliye Politikası**, 10. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- UNDP (1998), Published For The United Nations Development Programme (Undp) New York Oxford Oxford University Press.
- United Nations (2014), The Millennium Development Goals Report 2014 (We Can End Poverty 2015 Millennium Development Goals), New York.
- United Nations (2006). Poverty In Focus. December 2006.
- United Nations (2016), World Economic Situationand Prospects 2016 Update As Of Mid-2016, New York
- United Nations Development Programme (2016), Human Devvelopment Report 2015, New York, USA.
- United Nations (2019), <https://Esa.Un.Org/Dpad/Linkdata/Dataresult.Asp>. (11.03.2019).
- United Nations (t.y.), Sustainable Development Poverty Goals – 17 Goals To Transform Our World <Http://Www.Un.Org/Sustainabledevelopment/Poverty/> (14.06.2016).
- Ünal, Çiğdem (2008), “İnsani Gelismislik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 6 (2), 89-113.
- Ünlükaplan, İ. ve Arısoy, İ. (2011), “Vergi Yüğü ve Yapısı İle İktisadi Büyüme Arasındaki Dinamik Etkileşimler Üzerine Uygulamalı Bir Analiz”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 38, 71-100.
- Widmalm, F. (2001), “Tax Structure And Growth: Are Some Taxes Better Than Others?”, **Public Choice**, 107 (4), 199-219.
- Woo, W. T. (2012), “China Meets The Middle-Income Trap: The Large Potholes İn The Road To Catching-Up. Journal Of Chinese Economic And Business Studies”, 10(4), 313–336.
- Worlbank (2019), <https://Databank.Worldbank.Org/Data/Download/Site-Content/Oghist.Xls>, (23.03.2019).

World Bank (2007), “10 Years After The Crisis- Special Focus : Sustainable Development İn East Asias Urban Fringe”, The Word Bank East Asia and Pacific Region, 1-69.

World Bank, World Development İndicators, <Http://Wdi.Worldbank.Org/Table/1.1#>, (11.07.2016).

World Bank, How Does The World Bank Classify Countries?, Washington, <Https://Datahelpdesk.Worldbank.Org/Knowledgebase/Articles/378834-How-Does-The-World-Bank-Classify-Countries>, (15.06.2016).

World Bank, Classifying Countries By Income <Http://Datatopics.Worldbank.Org/World-Development-İndicators/Stories/The-Classification-Of-Countries-By-Income.Html>, (17.03.2019).

World Bank, Country And Lending Groups: Http://Data.Worldbank.Org/About/Country-And-Lending-Groups#Europe_And_Central_Asia, (05.04.2016).

World Bank, What İs Development??: Http://Www.Worldbank.Org/Depweb/Beyond/Beyondco/Beg_01.Pdf, (19.07.2016).

World Bank, What İs The World Bank Atlas Method?: <Https://Datahelpdesk.Worldbank.Org/Knowledgebase/Articles/378832-What-İs-The-World-Bank-Atlas-Method>, (05.04.2016).

Worldbank Data, Japan’s Current Gdp And Gdp Per Capita (Current \$): <Http://Data.Worldbank.Org/İndicator/Ny.Gdp.Pcap.Cd?End=2015&Locations=Jp&Start=2000>, (29.09.2016).

Yaman, Mehmet (t.y.), Yüksek Öğrenimde 20 Soru 20 Cevap! (Kamuda Sosyal Politikadan), Http://www.Profdrmehmetyaman.Com/20soru_20cevap.Htm, (17.10.2016).

Yaşar Ercan ve Mesut Alper Gezer (2014), “Türkiye’nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri”, **Maliye Dergisi**, 167, 126-148.

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 5084 (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25365, (29.01.2004).

Yavuzkanat, Pınar (2013), **Türkiye’de İllerin Yoksulluk Riskinin Ölçülmesi Üzerine Bir Yöntem Önerisi**, Yayınlanmamış Tez Türü, Aile Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi.

Yeldan, Erinç vd. (2012), “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 1: Makro ve Bölgesel Sektörel Analiz”, **Türkonfed**, 1, 1-167.

Yeldan, Erinç vd. (2013), “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 2: Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri”, **Türkonfed**, 1, 1-183.

Yıldız, Abdunnur (2015), “Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağın Çıkış Stratejileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25 (2), 155- 107.

Yılmaz, Gökhan (2014), “Turkish Middle Income Trap and Less Skilled Human Capital”, **Central Bank of the Republic of Turkey Recent Working Papers**, 14 (30), 1-30.

Yüksel, Cihan (ty). Maliye Politikası Özet Ders Notları. Mersin Üniversitesi, www.cihanyuksel.org/mly413_ders_notu.pdf, (02.03.2019).

EKLER

Ek 1: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Adana	Adana	Adana	Adıyaman	Adana	Adıyaman	Adıyaman	Adana	Adana	Adana
Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Afyon	Adıyaman	Afyon	Afyon	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman
Afyon	Afyon	Afyon	Aksaray	Afyon	Aksaray	Aksaray	Afyon	Afyon	Afyon
Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Aksaray	Amasya	Amasya	Aksaray	Aksaray	Aksaray
Antalya	Ankara	Antalya	Artvin	Amasya	Artvin	Ardahan	Amasya	Amasya	Amasya
Artvin	Antalya	Artvin	Bayburt	Artvin	Aydın	Artvin	Antalya	Ardahan	Ardahan
Aydın	Artvin	Aydın	Bingöl	Batman	Balıkesir	Bartın	Artvin	Artvin	Artvin
Balıkesir	Aydın	Balıkesir	Bitlis	Bayburt	Bartın	Batman	Aydın	Aydın	Balıkesir
Bolu	Balıkesir	Bolu	Burdur	Bingöl	Batman	Bayburt	Balıkesir	Balıkesir	Bartın
Burdur	Bolu	Burdur	Çankırı	Bitlis	Bayburt	Bingöl	Bartın	Bartın	Batman
Çanakkale	Burdur	Çankırı	Çorum	Burdur	Bingöl	Bitlis	Batman	Batman	Bayburt
Çankırı	Çanakkale	Çorum	Denizli	Çankırı	Bitlis	Burdur	Bayburt	Bayburt	Bingöl
Çorum	Çankırı	Denizli	Diyarbakır	Çorum	Burdur	Çankırı	Bolu	Bingöl	Bitlis
Denizli	Çorum	Diyarbakır	Elazığ	Denizli	Çankırı	Çorum	Burdur	Bolu	Bolu
Diyarbakır	Denizli	Edirne	Erzincan	Diyarbakır	Çorum	Denizli	Çanakkale	Burdur	Burdur
Edirne	Diyarbakır	Elazığ	Erzurum	Elazığ	Denizli	Diyarbakır	Çankırı	Çankırı	Çankırı
Elazığ	Edirne	Erzincan	Gaziantep	Erzincan	Diyarbakır	Elazığ	Çorum	Çorum	Çorum
Erzincan	Elazığ	Erzurum	Giresun	Erzurum	Edirne	Erzincan	Denizli	Denizli	Denizli
Erzurum	Erzincan	Eskişehir	Gümüşhane	Gaziantep	Elazığ	Erzurum	Diyarbakır	Diyarbakır	Diyarbakır
Eskişehir	Erzurum	Gaziantep	Hakkari	Giresun	Erzincan	Gaziantep	Edirne	Edirne	Edirne
Gaziantep	Eskişehir	Giresun	Hatay	Gümüşhane	Erzurum	Giresun	Elazığ	Elazığ	Elazığ
Giresun	Gaziantep	Gümüşhane	Isparta	Hakkari	Gaziantep	Gümüşhane	Erzincan	Erzincan	Erzincan
Gümüşhane	Giresun	Hatay	Kahramanmaraş	Hatay	Giresun	Hakkari	Erzurum	Erzurum	Erzurum
Hatay	Gümüşhane	Isparta	Karaman	Isparta	Gümüşhane	Hatay	Eskişehir	Eskişehir	Gaziantep
Isparta	Hatay	İçel	Kars	Kahramanmaraş	Hakkari	İğdır	Gaziantep	Gaziantep	Giresun
Kahramanmaraş	Isparta	Kahramanmaraş	Kastamonu	Karaman	Hatay	Isparta	Giresun	Giresun	Gümüşhane
Kastamonu	İçel	Kastamonu	Kayseri	Kars	Isparta	Kahramanmaraş	Gümüşhane	Gümüşhane	Hakkari
Kayseri	Kahramanmaraş	Kayseri	Kırşehir	Kastamonu	Kahramanmaraş	Karaman	Hakkari	Hakkari	Hatay
Kırşehir	Kastamonu	Kırşehir	Konya	Kayseri	Karaman	Kars	Hatay	Hatay	İğdır
Konya	Kayseri	Konya	Kütahya	Kırıkkale	Kars	Kastamonu	Isparta	İğdır	Isparta
Kütahya	Kırklareli	Kütahya	Malatya	Kırşehir	Kastamonu	Kayseri	İçel	Isparta	Kahramanmaraş

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 1 Devamı: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar									
1989	1989	1989	1989	1989	1989	1989	1989	1989	1989
Malatya	Kırşehir	Malatya	Mardin	Konya	Kayseri	Kırşehir	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Karabük
Manisa	Konya	Manisa	Muş	Kütahya	Kırıkkale	Konya	Karaman	Karaman	Kars
Mardin	Kütahya	Mardin	Niğde	Malatya	Kırşehir	Kütahya	Kars	Kars	Kastamonu
Nevşehir	Malatya	Nevşehir	Ordu	Mardin	Konya	Malatya	Kastamonu	Kastamonu	Kayseri
Niğde	Manisa	Niğde	Rize	Muş	Kütahya	Mardin	Kayseri	Kayseri	Kırşehir
Ordu	Mardin	Ordu	Sakarya	Nevşehir	Malatya	Muş	Kırıkkale	Kırşehir	Kilis
Rize	Nevşehir	Rize	Samsun	Niğde	Mardin	Nevşehir	Kırşehir	Konya	Konya
Sakarya	Niğde	Sakarya	Siirt	Ordu	Muş	Niğde	Konya	Kütahya	Kütahya
Samsun	Ordu	Samsun	Sinop	Rize	Nevşehir	Ordu	Kütahya	Malatya	Malatya
Siirt	Rize	Siirt	Sivas	Sakarya	Niğde	Rize	Malatya	Manisa	Mardin
Sinop	Sakarya	Sinop	Şanlıurfa	Samsun	Ordu	Sakarya	Manisa	Mardin	Nevşehir
Sivas	Samsun	Sivas	Tokat	Siirt	Rize	Samsun	Mardin	Nevşehir	Niğde
Şanlıurfa	Siirt	Şanlıurfa	Trabzon	Sinop	Sakarya	Siirt	Nevşehir	Niğde	Ordu
Tokat	Sinop	Tokat	Tunceli	Sivas	Samsun	Sinop	Niğde	Ordu	Rize
Trabzon	Sivas	Trabzon	Uşak	Şanlıurfa	Siirt	Sivas	Ordu	Rize	Sakarya
Tunceli	Şanlıurfa	Tunceli	Van	Tokat	Sinop	Şanlıurfa	Rize	Sakarya	Samsun
Uşak	Tekirdağ	Uşak	Yozgat	Trabzon	Sivas	Şırnak	Sakarya	Samsun	Siirt
Van	Tokat	Van	Zonguldak	Tunceli	Şanlıurfa	Tokat	Samsun	Siirt	Sinop
Yozgat	Trabzon	Yozgat		Uşak	Şırnak	Trabzon	Siirt	Sinop	Sivas
Zonguldak	Tunceli	Zonguldak		Van	Tokat	Tunceli	Sinop	Sivas	Şanlıurfa
	Uşak			Yozgat	Trabzon	Uşak	Sivas	Şanlıurfa	Şırnak
	Yozgat			Zonguldak	Tunceli	Van	Şanlıurfa	Şırnak	Tokat
	Zonguldak				Uşak	Yozgat	Şırnak	Tokat	Trabzon
					Van	Zonguldak	Tekirdağ	Trabzon	Tunceli
					Yozgat		Tokat	Tunceli	Uşak
					Zonguldak		Trabzon	Uşak	Van
							Tunceli	Van	Yozgat
							Uşak	Yozgat	
							Van	Zonguldak	
							Yozgat		
							Zonguldak		

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adana	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Ağrı
Afyon	Afyon	Afyon	Afyon	Adıyaman	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Bitlis
Aksaray	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Afyon	Ardahan	Ardahan	Ardahan	Muş
Amasya	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Batman	Bingöl	Bingöl	Siirt
Ardahan	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Bingöl	Bitlis	Bitlis	Şanlıurfa
Artvin	Ardahan	Antalya	Antalya	Ankara	Bitlis	Diyarbakır	Hakkari	Van
Aydın	Bartın	Ardahan	Ardahan	Antalya	Diyarbakır	Hakkari	Kars	
Balıkesir	Batman	Aydın	Artvin	Ardahan	Erzurum	Kars	Mardin	
Bartın	Bayburt	Balıkesir	Aydın	Artvin	Giresun	Mardin	Muş	
Batman	Bingöl	Bartın	Balıkesir	Bartın	Hakkari	Muş	Siirt	
Bayburt	Bitlis	Batman	Bartın	Balıkesir	Iğdır	Siirt	Şanlıurfa	
Bingöl	Çankırı	Bayburt	Batman	Bartın	Kars	Şanlıurfa	Şırnak	
Bitlis	Çorum	Bingöl	Bayburt	Batman	Kilis	Şırnak	Van	
Bolu	Diyarbakır	Bitlis	Bingöl	Bayburt	Mardin	Van		
Burdur	Elazığ	Burdur	Bitlis	Bilecik	Muş			
Çankırı	Erzincan	Çankırı	Burdur	Bingöl	Ordu			
Çorum	Erzurum	Çorum	Çankırı	Burdur	Osmaniye			
Denizli	Gaziantep	Denizli	Çorum	Bursa	Siirt			
Diyarbakır	Giresun	Diyarbakır	Denizli	Çanakkale	Şanlıurfa			
Elazığ	Gümüşhane	Elazığ	Diyarbakır	Çankırı	Şırnak			
Erzincan	Hakkari	Erzincan	Düzce	Çorum	Tokat			
Erzurum	Hatay	Erzurum	Elazığ	Denizli	Van			
Gaziantep	Iğdır	Gaziantep	Erzincan	Diyarbakır				
Giresun	Isparta	Giresun	Erzurum	Düzce				
Gümüşhane	Kahramanmaraş	Gümüşhane	Gaziantep	Edirne				
Hakkari	Karabük	Hakkari	Giresun	Elazığ				
Hatay	Kars	Hatay	Gümüşhane	Erzincan				
Iğdır	Kastamonu	Iğdır	Hakkari	Erzurum				
Isparta	Kayseri	Isparta	Hatay	Eskişehir				
Kahramanmaraş	Kırşehir	Kahramanmaraş	Iğdır	Gaziantep				
Karabük	Kilis	Karabük	Isparta	Giresun				
Kars	Konya	Kars	Kahramanmaraş	Gümüşhane				
Kastamonu	Kütahya	Kastamonu	Karabük	Hakkari				

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2 Devamı: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
Kayseri	Malatya	Kayseri	Karaman	Hatay				
Kırşehir	Mardin	Kırşehir	Kars	İğdır				
Kilis	Muş	Kilis	Kastamonu	Isparta				
Konya	Ordu	Konya	Kayseri	İçel				
Kütahya	Osmaniye	Kütahya	Kırşehir	Kahramanmaraş				
Malatya	Rize	Malatya	Kilis	Karabük				
Mardin	Samsun	Mardin	Konya	Karaman				
Niğde	Siirt	Muş	Kütahya	Kars				
Ordu	Sinop	Nevşehir	Malatya	Kastamonu				
Osmaniye	Sivas	Niğde	Mardin	Kayseri				
Rize	Şanlıurfa	Ordu	Nevşehir	Kırıkkale				
Sakarya	Şırnak	Osmaniye	Niğde	Kırşehir				
Samsun	Tokat	Rize	Ordu	Kilis				
Siirt	Trabzon	Sakarya	Osmaniye	Konya				
Sinop	Tunceli	Samsun	Rize	Kütahya				
Sivas	Uşak	Siirt	Sakarya	Malatya				
Şanlıurfa	Van	Sinop	Samsun	Manisa				
Şırnak	Yozgat	Sivas	Siirt	Mardin				
Tokat		Şanlıurfa	Sinop	Nevşehir				
Trabzon		Şırnak	Sivas	Niğde				
Tunceli		Tokat	Şanlıurfa	Ordu				
Uşak		Trabzon	Şırnak	Osmaniye				
Van		Tunceli	Tokat	Rize				
Yozgat		Uşak	Trabzon	Sakarya				
		Van	Tunceli	Samsun				
		Yozgat	Uşak	Siirt				
			Van	Sinop				
			Yozgat	Sivas				
				Şanlıurfa				
				Tekirdağ				
				Tokat				
				Trabzon				
				Tunceli				

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2 Devamı: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
				Uşak				
				Van				
				Yozgat				
				Zonguldak				

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 3: Türkiye'deki illerin Alt Orta Gelirde Bulunduğu Yıllar

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı	Ağrı
Van	Bingöl	Van					Van		Şanlıurfa
	Bitlis								Van
	Mardin								
	Muş								
	Siirt								
	Şanlıurfa								
	Şırnak								
	Van								

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 4: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ankara	Bilecik	Ankara	Adana	Ankara	Adana	Adana	Ankara	Ankara	Ankara
Bilecik	Bursa	Bilecik	Ankara	Antalya	Ankara	Ankara	Bilecik	Antalya	Antalya
Bursa	İstanbul	Bursa	Antalya	Aydın	Antalya	Antalya	Bursa	Bilecik	Aydın
İçel	İzmir	Çanakkale	Aydın	Balıkesir	Bilecik	Aydın	İstanbul	Bursa	Bilecik
İstanbul	Kocaeli	İstanbul	Balıkesir	Bilecik	Bolu	Balıkesir	İzmir	Çanakkale	Bursa
İzmir	Muğla	İzmir	Bilecik	Bolu	Bursa	Bilecik	Kırklareli	İçel	Çanakkale
Kırklareli		Kırklareli	Bolu	Bursa	Çanakkale	Bolu	Kocaeli	İstanbul	Eskişehir
Kocaeli		Kocaeli	Bursa	Çanakkale	Edirne	Bursa	Muğla	İzmir	İçel
Muğla		Muğla	Çanakkale	Edirne	Eskişehir	Çanakkale		Kırıkkale	İstanbul
Tekirdağ		Tekirdağ	Edirne	Eskişehir	İçel	Edirne		Kırklareli	İzmir
			Eskişehir	İçel	İstanbul	Eskişehir		Kocaeli	Karaman
			İçel	İstanbul	İzmir	İçel		Muğla	Kırıkkale
			İstanbul	İzmir	Kırklareli	İstanbul		Tekirdağ	Kırklareli
			İzmir	Kırklareli	Kocaeli	İzmir			Kocaeli
			Kırıkkale	Kocaeli	Manisa	Kırıkkale			Manisa
			Kırklareli	Manisa	Muğla	Kırklareli			Muğla
			Kocaeli	Muğla	Tekirdağ	Kocaeli			Tekirdağ
			Manisa	Tekirdağ		Manisa			Yalova
			Muğla			Muğla			Zonguldak
			Nevşehir			Nevşehir			
			Tekirdağ			Tekirdağ			

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 5: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
Adana	Adana	Adana	Adana	Bolu	Adana	Adana	Adana	Adana
Ankara	Ankara	Ankara	Ankara	İstanbul	Afyon	Afyon	Afyon	Adıyaman
Antalya	Antalya	Antalya	Bilecik	İzmir	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Afyon
Bilecik	Artvin	Artvin	Bolu	Kırklareli	Amasya	Amasya	Amasya	Aksaray
Bursa	Aydın	Bilecik	Bursa	Kocaeli	Ankara	Ankara	Antalya	Amasya
Çanakkale	Balıkesir	Bolu	Çanakkale	Muğla	Antalya	Antalya	Artvin	Ardahan
Edirne	Bilecik	Bursa	Edirne	Yalova	Artvin	Artvin	Aydın	Artvin
Eskişehir	Bolu	Çanakkale	Eskişehir		Aydın	Aydın	Balıkesir	Aydın
İçel	Burdur	Edirne	İçel		Balıkesir	Balıkesir	Bartın	Balıkesir
İstanbul	Bursa	Eskişehir	İstanbul		Bartın	Bartın	Batman	Bartın
İzmir	Çanakkale	İçel	İzmir		Bayburt	Batman	Bayburt	Batman
Karaman	Denizli	İstanbul	Kırıkkale		Bilecik	Bayburt	Bilecik	Bayburt
Kırıkkale	Edirne	İzmir	Kırklareli		Bolu	Bilecik	Bolu	Bingöl
Kırklareli	Eskişehir	Karaman	Kocaeli		Burdur	Bolu	Burdur	Bolu
Kocaeli	İçel	Kırıkkale	Manisa		Bursa	Burdur	Bursa	Burdur
Manisa	İstanbul	Kırklareli	Muğla		Çanakkale	Bursa	Çanakkale	Bursa
Muğla	İzmir	Kocaeli	Tekirdağ		Çankırı	Çanakkale	Çankırı	Çanakkale
Nevşehir	Karaman	Manisa	Yalova		Çorum	Çankırı	Çorum	Çankırı
Tekirdağ	Kırıkkale	Muğla	Zonguldak		Denizli	Çorum	Denizli	Çorum
Yalova	Kırklareli	Tekirdağ			Düzce	Denizli	Diyarbakır	Denizli
Zonguldak	Kocaeli	Yalova			Edirne	Düzce	Düzce	Diyarbakır
	Manisa	Zonguldak			Elazığ	Edirne	Edirne	Düzce
	Muğla				Erzincan	Elazığ	Elazığ	Edirne
	Nevşehir				Eskişehir	Erzincan	Erzincan	Elazığ
	Niğde				Gaziantep	Erzurum	Erzurum	Erzincan
	Sakarya				Gümüşhane	Eskişehir	Eskişehir	Erzurum
	Tekirdağ				Hatay	Gaziantep	Gaziantep	Eskişehir
	Yalova				Isparta	Giresun	Giresun	Gaziantep

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 5 Devamı: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
	Zonguldak				İçel	Gümüşhane	Gümüşhane	Giresun
					İzmir	Hatay	Hatay	Gümüşhane
					Kahramanmaraş	İğdır	İğdır	Hakkari
					Karabük	Isparta	Isparta	Hatay
					Karaman	İçel	İçel	İğdır
					Kastamonu	İstanbul	İzmir	Isparta
					Kayseri	İzmir	Kahramanmaraş	İçel
					Kırıkkale	Kahramanmaraş	Karabük	Kahramanmaraş
					Kırklareli	Karabük	Karaman	Karabük
					Kırşehir	Karaman	Kastamonu	Karaman
					Kocaeli	Kastamonu	Kayseri	Kars
					Konya	Kayseri	Kırıkkale	Kastamonu
					Kütahya	Kırıkkale	Kırklareli	Kayseri
					Malatya	Kırklareli	Kırşehir	Kırıkkale
					Manisa	Kırşehir	Kilis	Kırklareli
					Muğla	Kilis	Konya	Kırşehir
					Nevşehir	Kocaeli	Kütahya	Kilis
					Niğde	Konya	Malatya	Konya
					Rize	Kütahya	Manisa	Kütahya
					Sakarya	Malatya	Muğla	Malatya
					Samsun	Manisa	Nevşehir	Manisa
					Sinop	Muğla	Niğde	Mardin
					Sivas	Nevşehir	Ordu	Muğla
					Tekirdağ	Niğde	Osmaniye	Nevşehir
					Trabzon	Ordu	Rize	Niğde
					Tunceli	Osmaniye	Sakarya	Ordu
					Uşak	Rize	Samsun	Osmaniye
					Yalova	Sakarya	Sinop	Rize

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 5 Devamı: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005	2006	2007
					Yozgat	Samsun	Sivas	Sakarya
					Zonguldak	Sinop	Tekirdağ	Samsun
						Sivas	Tokat	Sinop
						Tekirdağ	Trabzon	Sivas
						Tunceli	Yalova	Trabzon
						Uşak	Yozgat	Tunceli
						Yalova	Zonguldak	Uşak
						Yozgat		Yalova
						Zonguldak		Yozgat
								Zonguldak

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 6: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana	Adana
Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman	Adıyaman
Afyon	Afyon	Afyon	Afyon	Afyon	Afyon	Afyon	Afyonkarahisar	Afyonkarahisar	Afyonkarahisar
Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray	Aksaray
Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya	Amasya
Ardahan	Antalya	Ardahan	Ardahan	Ardahan	Ardahan	Ardahan	Antalya	Antalya	Antalya
Artvin	Ardahan	Artvin	Artvin	Artvin	Artvin	Artvin	Ardahan	Ardahan	Ardahan
Aydın	Artvin	Aydın	Aydın	Aydın	Aydın	Aydın	Artvin	Artvin	Artvin
Balıkesir	Aydın	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir	Aydın	Aydın	Aydın
Bartın	Balıkesir	Bartın	Bartın	Bartın	Bartın	Bartın	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir
Batman	Bartın	Batman	Batman	Batman	Batman	Batman	Bartın	Bartın	Bartın
Bayburt	Batman	Bayburt	Bayburt	Bayburt	Bayburt	Bayburt	Batman	Batman	Batman
Bingöl	Bayburt	Bingöl	Bingöl	Bingöl	Bingöl	Bingöl	Bayburt	Bayburt	Bayburt
Bitlis	Bilecik	Bitlis	Bitlis	Bitlis	Bitlis	Bitlis	Bingöl	Bingöl	Bilecik
Burdur	Bolu	Bolu	Burdur	Burdur	Burdur	Burdur	Bitlis	Bitlis	Bingöl
Çanakkale	Burdur	Burdur	Çanakkale	Çanakkale	Çanakkale	Çanakkale	Bolu	Bolu	Bitlis
Çankırı	Bursa	Bursa	Çankırı	Çankırı	Çankırı	Çankırı	Burdur	Burdur	Bolu
Çorum	Çanakkale	Çanakkale	Çorum	Çorum	Çorum	Çorum	Bursa	Bursa	Burdur
Denizli	Çankırı	Çankırı	Denizli	Denizli	Denizli	Denizli	Çanakkale	Çanakkale	Bursa
Diyarbakır	Çorum	Çorum	Diyarbakır	Diyarbakır	Diyarbakır	Diyarbakır	Çankırı	Çankırı	Çanakkale
Düzce	Denizli	Denizli	Düzce	Düzce	Düzce	Düzce	Çorum	Çorum	Çankırı
Edirne	Diyarbakır	Diyarbakır	Edirne	Edirne	Edirne	Edirne	Denizli	Denizli	Çorum
Elazığ	Düzce	Düzce	Elazığ	Elazığ	Elazığ	Elazığ	Diyarbakır	Diyarbakır	Denizli
Erzincan	Edirne	Edirne	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Düzce	Düzce	Diyarbakır
Erzurum	Elazığ	Elazığ	Erzurum	Erzurum	Erzurum	Erzurum	Edirne	Edirne	Düzce
Gaziantep	Erzincan	Erzincan	Eskişehir	Eskişehir	Gaziantep	Gaziantep	Elazığ	Elazığ	Edirne
Giresun	Erzurum	Erzurum	Gaziantep	Gaziantep	Giresun	Giresun	Erzincan	Erzincan	Elazığ
Gümüşhane	Eskişehir	Eskişehir	Giresun	Giresun	Gümüşhane	Gümüşhane	Erzurum	Erzurum	Erzincan

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 6 Devamı: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hakkari	Gaziantep	Gaziantep	Gümüşhane	Gümüşhane	Hakkari	Hakkari	Eskişehir	Eskişehir	Erzurum
Hatay	Giresun	Giresun	Hakkari	Hakkari	Hatay	Hatay	Gaziantep	Gaziantep	Eskişehir
Iğdır	Gümüşhane	Gümüşhane	Hatay	Hatay	Iğdır	Iğdır	Giresun	Giresun	Gaziantep
Isparta	Hakkari	Hakkari	Iğdır	Iğdır	Isparta	Isparta	Gümüşhane	Gümüşhane	Giresun
İçel	Hatay	Hatay	Isparta	Isparta	İçel	İçel	Hakkari	Hakkari	Gümüşhane
Kahramanmaraş	Iğdır	Iğdır	İçel	İçel	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Hatay	Hatay	Hakkari
Karabük	Isparta	Isparta	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Karabük	Karabük	Iğdır	Iğdır	Hatay
Karaman	İçel	İçel	Karabük	Karabük	Karaman	Karaman	Isparta	Isparta	Iğdır
Kars	İzmir	İzmir	Karaman	Karaman	Kars	Kars	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Isparta
Kastamonu	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Kars	Kars	Kastamonu	Kastamonu	Karabük	Karabük	Kahramanmaraş
Kayseri	Karabük	Karabük	Kastamonu	Kastamonu	Kayseri	Kayseri	Karaman	Karaman	Karabük
Kırıkkale	Karaman	Karaman	Kayseri	Kayseri	Kırıkkale	Kırıkkale	Kars	Kars	Karaman
Kırklareli	Kars	Kars	Kırıkkale	Kırıkkale	Kırşehir	Kırşehir	Kastamonu	Kastamonu	Kars
Kırşehir	Kastamonu	Kastamonu	Kırklareli	Kırklareli	Kilis	Kilis	Kayseri	Kayseri	Kastamonu
Kilis	Kayseri	Kayseri	Kırşehir	Kırşehir	Konya	Konya	Kırıkkale	Kırıkkale	Kayseri
Konya	Kırıkkale	Kırıkkale	Kilis	Kilis	Kütahya	Kütahya	Kırklareli	Kırklareli	Kırıkkale
Kütahya	Kırklareli	Kırklareli	Konya	Konya	Malatya	Malatya	Kırşehir	Kırşehir	Kırklareli
Malatya	Kırşehir	Kırşehir	Kütahya	Kütahya	Manisa	Manisa	Kilis	Kilis	Kırşehir
Manisa	Kilis	Kilis	Malatya	Malatya	Mardin	Mardin	Konya	Konya	Kilis
Mardin	Konya	Konya	Manisa	Manisa	Muş	Muğla	Kütahya	Kütahya	Konya
Muğla	Kütahya	Kütahya	Mardin	Mardin	Nevşehir	Muş	Malatya	Malatya	Kütahya
Muş	Malatya	Malatya	Muğla	Muğla	Niğde	Nevşehir	Manisa	Manisa	Malatya
Nevşehir	Manisa	Manisa	Muş	Muş	Ordu	Niğde	Mardin	Mardin	Manisa
Niğde	Muğla	Mardin	Nevşehir	Nevşehir	Osmaniye	Ordu	Mersin	Mersin	Mardin
Ordu	Nevşehir	Muğla	Niğde	Niğde	Rize	Osmaniye	Muğla	Muğla	Mersin
Osmaniye	Niğde	Muş	Ordu	Ordu	Sakarya	Rize	Muş	Muş	Muğla
Rize	Ordu	Nevşehir	Osmaniye	Osmaniye	Samsun	Sakarya	Nevşehir	Nevşehir	Muş

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 6 Devamı: Türkiye'deki illerin Üst Orta Gelir Seviyesinde Bulunduğu Yıllar

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Sakarya	Osmaniye	Niğde	Rize	Rize	Siirt	Samsun	Niğde	Niğde	Nevşehir
Samsun	Rize	Ordu	Sakarya	Sakarya	Sinop	Siirt	Ordu	Ordu	Niğde
Siirt	Sakarya	Osmaniye	Samsun	Samsun	Sivas	Sinop	Osmaniye	Osmaniye	Ordu
Sinop	Samsun	Rize	Siirt	Siirt	Şanlıurfa	Sivas	Rize	Rize	Osmaniye
Sivas	Sinop	Sakarya	Sinop	Sinop	Şırnak	Şanlıurfa	Sakarya	Sakarya	Rize
Şanlıurfa	Sivas	Samsun	Sivas	Sivas	Tokat	Şırnak	Samsun	Samsun	Sakarya
Şırnak	Tekirdağ	Siirt	Şanlıurfa	Şanlıurfa	Trabzon	Tokat	Siirt	Siirt	Samsun
Tokat	Tokat	Sinop	Şırnak	Şırnak	Tunceli	Trabzon	Sinop	Sinop	Siirt
Trabzon	Trabzon	Sivas	Tokat	Tokat	Uşak	Tunceli	Sivas	Sivas	Sinop
Tunceli	Tunceli	Şanlıurfa	Trabzon	Trabzon	Van	Uşak	Şanlıurfa	Şanlıurfa	Sivas
Uşak	Uşak	Şırnak	Tunceli	Tunceli	Yozgat	Van	Şırnak	Şırnak	Şırnak
Yalova	Yalova	Tokat	Uşak	Uşak	Zonguldak	Yozgat	Tokat	Tokat	Tokat
Yozgat	Yozgat	Trabzon	Van	Van		Zonguldak	Trabzon	Trabzon	Trabzon
Zonguldak	Zonguldak	Tunceli	Yalova	Yalova			Tunceli	Tunceli	Tunceli
		Uşak	Yozgat	Yozgat			Uşak	Uşak	Uşak
		Yalova	Zonguldak	Zonguldak			Yalova	Van	Yalova
		Yozgat					Yozgat	Yalova	Yozgat
		Zonguldak					Zonguldak	Yozgat	Zonguldak
								Zonguldak	

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

ÖZGEÇMİŞ

Halime Büşra ERDÜZEN YILMAZ, 24.07.1989 tarihinde Rize’de doğdu. 2002 yılında ilk öğrenimini, 2006 yılında orta öğrenimini tamamlamış ardından 2011 yılında da Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Maliye Bölümü’nden mezun olmuştur. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında Tezli Yüksek Lisans yapma hakkı kazanmıştır. Avrasya Üniversitesi Maliye Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

ERDÜZEN YILMAZ, evli ve bir çocuk annesi olup, İngilizce bilmektedir.

